

Kras

OKROGLA

MITZA

*Zamisli in načrti
za prenovalno
in revitalizacijo
Štanjela so.
Kaj storiti?*

Poštnina plačana
pri pošti 1102 Ljubljana

Hoteli Igralnica, Pivovarstvo

mobitel

SLOVENSKI OPERATER NMT & GSM

Slovenija

Doma v Evropi.

Podpirajo revijo Kras

APRIL-MAJ 2000 Št. 38/39 CENA 900 SIT

ISSN 1318-3257
9 771318 325772

V NJENIH PRIZADEVANJIH
ZA OHRANITEV NAŠE NARAVNE
IN KULTURNE DEDIŠČINE

*Dunajska 5
p.p. 800
1001 Ljubljana*

*Tel.: +386 61 314 346
17 56 800, 17 56 801
Fax: + 386 61 302 658*

DELO *tiskarna*

“Zdaj je to povsem drugače.”

DUŠAN REBOLJ
izdajatelj revije Kras

Po hitrih linijah ISDN se z računalnika na računalnik pretakajo besedila prispevkov in fotografije za nastajajočo številko revije Kras. Druga linija je medtem na razpolago za desetine telefonskih pogovorov s sodelavci, poslovnimi partnerji, sponzorji. Uresničile so se napovedi futurologov – svet je postal globalna vas, pravi gospod Dušan Rebolj. Tako je uredniško in poslovno vozlišče revije Kras v vsakem trenutku tam, kjer je gospod Rebolj. Največkrat seveda v Svetem na Krasu.

ISDN

Nasveti in brezplačne informacije na številki

080 3000

SVET GOVORI HITREJE!

Telekom
Slovenije

VODA = ŽIVLJENJE

VODA SESTAVLJA DVE TRETJINI ZEMELJSKE POVRŠINE IN JE VITALEN ELEMENT VSEH ŽIVIH BITIJ.

V RAZLIČNIH POJAVNIH OBLIKAH JE NAJPOMEMBNEJŠI OBLIKOVALEC PODOBE IN ŽIVLJENJA PLANETA.

NA NJENI GLADINI SE ZRCALI OKOLJE V VSEJ SVOJI BARVITOSTI, NJENA PROSOJNOST IN ČISTOST

ODSEVATA NAŠ ODNOS DO NARAVE.

ČISTO

in naravno okolje je za ljudi življenjskega pomena. V **Heliosu** že nekaj let usmer-

jamo znanje in izkušnje v razvoj okolju prijaznih barv na vodni osnovi, za kar imamo več razlogov:

- **zavedamo se** ranljivosti okolja,
- **zavedamo se** pomena nadomeščanja neprimernih sestavin z okolju in ljudem bolj primernimi,
- **zavedamo se**, da so barve, ki jih proizvajamo, prisotne na vsakem koraku našega življenja in dela,
- **zavedamo se**, da moramo upoštevati najzahtevnejša okoljevarstvena priporočila in standarde, ki veljajo v Evropi.

DANES

vam v **Heliosu** lahko ponudimo vodne barve za različne kvalitete podlage (les, parket in kovine) v sklopu uveljavljenih blagovnih skupin **Bori**, **Ideal** in **Tessarol**, ki ustrezajo najzahtevnejšim svetovnim standardom. Vizualno so ti izdelki prepoznavni po grafičnem simbolu ribice v soncu, ki se kot žig pojavlja na embalaži in jamči visoko kakovost in ekološko neoporečnost barv.

Helios
v sodelovanju z
Ministrstvom za okolje
in prostor od vsakega pro-
danega litra okolju prijaznih
barv namenja **50 SIT** za
ohranjanje čistih
slovenskih voda.

Okolju prijazne barve.

HELIOS

Slika na naslovnici:

Štanjelka Lucija Švagelj
pred svojo hišo pri Županovih, Štanjel 5.
Devetinosemdeset let ji je bilo 18. aprila 2000.

MEDI/CARSO

Telefoni revije Kras:

061/121-46-95

061/121-46-90

067/766-02-90

Fax:

061/121-46-95

067/766-02-91

Kras, revijo o Krasu in krasu,
izdaja podjetje MediaCarso, d.o.o.,
Rimska cesta 8, 1000 Ljubljana
Telefon: +386-61/121-46-95,
+386-61/121-46-90;
fax: +386-61-121-46-95, +386-67/766-02-91
E-mail: mediacarso@zeunet.si

Glavni urednik: Lev Lisjak
Odgovorna urednica: Ida Vodopivec-Rebolj
Naslov: uredništvo revije Kras, p.p. 17,
6223 Komen; telefon: +386-67/766-02-90
Maloprodajna cena 600 SIT, 4,00 EUR,
5,00 \$, 7,00 DEM in 6.500,00 Lit.;
naročnina za šest zaporednih izdaj s pošto
dostavo na naročnikov naslov v Sloveniji
4.000,00 SIT, s pošto dostavo
na naročnikov naslov v tujini
7.000,00 SIT, 30,00 EUR, 60,00 \$,
80,00 DEM ali 80.000 Lit
Davčna št.: 36139327

Žiro račun: 50100-603-43117
Devizni račun pri NLB, podružnici Center:
900-27620-91455/0

Tisk: Delo-Tiskarna, Ljubljana
Fotografije: Fotoagencija MediaCarso
Nenaročenih rokopisov in fotografij
uredništvo ne vrača - Brez izdajateljevega
pisnega dovoljenja ponatis ali kakršno koli
povzemanje objavljenih prispevkov iz
revije Kras ni dovoljeno
Po mnenju Urada vlade R Slovenije za in-
formiranje št. 23/142-92 od 27.5.1993 sodi
revija Kras s prilogami med proizvode in-
formativne narave, za katere se plačuje
DDV po 8-odstotni stopnji
Mednarodna standardna serijska številka:
ISSN 1318-3257.

Organizacija tiska:
K Korotan Ljubljana d.o.o.

Revijo Kras sofinancirata
Ministrstvo za okolje in prostor
in Ministrstvo za evropske zadeve

Vsebina

APRIL-MAJ 2000, ŠT. 38/39

Dušan Rebolj	ZAMISLI IN NAČRTI ZA PRENOVO IN REVITALIZACIJO SO. KAJ STORITI?	5
Uroš Slamič	ŠTANJEL JE NEKAJ POSEBNEGA, ZATO NAJ BO NAMENJEN POSEBNIM LJUDEM	9
Blanka Bartol	IZHODIŠČA PHAREJEVEGA PROJEKTA ŠTANJEL, PRIDOBLEJENE IZKUŠNJE IN KULTURNI TOLAR	10
Dr. Živa Deu	ŠTANJEL - ZNAMENITO, NAJZNAMETINEJŠE SLOVENSKO MESTCE	13
Prof. dr. Peter Fister	ZAMISLI IN NAČRTI ZA PRENOVO IN REVITALIZACIJO ŠTANJELA	16
Mag. Ljubo Lah	RAZVOJNO VIZIJO ŠTANJELA JE TREBA NENEHNO USTVARJATI IN DOPOLNJEVATI	20
Tatjana Renner	PILOTNI PROJEKT KRAS IN POMEN ŠTANJELA V NJEM	22
Dr. Nataša Štupar-Šumi	ŠTANJEL - CASTRI SANCTI DANIELIS	24
Dr. Nataša Štupar-Šumi	NA VRHUNSKIH SPOMENIKIH MORAJO DELATI VRHUNSKI STROKOVNJAKI	30
Janez Koželj	NE SMEMO VAROVATI SAMO STARO IN DOPUŠČATI, DA SE NOVO RAZVIJA PO SVOJE!	34
Mag. Daniel Rojšek	VLOGA ŠTANJELA V KRAŠKEM REGIJSKEM PARKU	38
Mag. Slavica Plahuta	OBNOVLJENI ŠTANJEL NAJ POSTANE MESTO-MUZEJ!	40
Prof. dr. Marko Pozzetto	ŠTANJEL MORA OHRANITI SVOJ ZUNANJI SREDNJEVEŠKI ČAR	42
Dr. Branka Berce-Bratko	MINISTRSTVA SE PREMALO MEDSEBOJNO DOGOVARJAJO	44
Jožef Švagelj	ŠTANJEL NA GRIČU JE POSEBNO OKOLJE	46
Boris Luin	OBNOVA KRAŠKE HIŠE ZA GALERIJO KRAŠKEGA KOVAŠTVA	48

NADALJEVANJE VSEBINE NA NASLEDNJI STRANI!

Cenjeni bralci!

Ta dvojna številka revije Kras je nastala v okviru projekta PODOBA KRASA, ki ga financira Ministrstvo za kulturo. Predstavlja najbolj aktualne poglede na nadaljno razvojno vizijo Štanjela, na njegovo preno-vo in revitalizacijo ter na njegovo vlogo v načrtova-nem Kraškem regijskem par-ku. Predstavljeni so bili na okrogli mizi revije Kras in Občine Komen 10. decem-bra 1999. Štanjel je s svojo pojavnostjo kot kraški kaštel in kamnito srednjeveško na-selje na griču najbolj tipična arhitekturno-krajinska prvina podobe Krasa.

Ker je Štanjel prostorsko v mejah občine Komen in ker je omizje o prenovi in revita-lizaciji Štanjela ponudilo tudi veliko praktičnih rešitev za prenavljanje kraških do-macij in za gradnjo novih bivališč, hkrati pa tudi ute-meljilo, zakaj je Štanjel pr-vorazredni slovenski kulturni spomenik, je Občina Komen namenila to izdajo revije Kras vsem gospodinjstvom komenske občine.

Vsem prejemnikom revije Kras želimo koristno in pri-jetno branje!

Uredništvo

Vsebina

Milena Marega	POSTOPKI ZA PODELJEVANJE PHAREJEVEGA DENARJA SO PREGLEDNI	48
Tatjana Rener	VLOGA "MESTNEGA ARHITEKTA"	49
Ethin Tavčar	Z DELOM SE BO TREBA DOKAZOVATI	49
Davorin Vuga	ŠTANJEL V RIMSKI DOBI	50
Dr. France Rihtar	NAČRTOVALCI NAJ PONUDBO SOOČIJO S PRIČAKOVANJI PREBIVALCEV ŠTANJELA!	54
Dr. Ljudmila Gec-Plesničar	PRI PRENOVI ŠTANJELA MORAMO PAZITI NA NJEGOVO ZGODOVINO	55
Inga Miklavčič-Brezigar	PROUČITI ODNOS PREBIVALCEV ŠTANJELA DO KULTURNE DEDIŠČINE	56
Dr. Živa Deu	PROGRAMSKO ZASNOVO ŠTANJELA USTVARJAJO RAZLIČNI STROKOVNJAKI	58
Prof. dr. Marko Pozzetto	LJUDJE NAJ ŽIVIJO PO POTREBAH DANAŠNJEGA ŽIVLJENJA	58
Andrej Malnič	NE UNIČITI ŽIVLJENJA NA ULICI!	58
Uroš Slamič	MI PONUJAMO ŠTANJEL ZA UPRAVNI CENTER PARKA	58
Irena Keršič	IMATE VELIKO SREČO, KER IMATE REVIJO KRAS	59
Črtomir Pečar	PRENOVO ŠTANJELA MORA FINANCIRATI DRŽAVA	
Dr. Branko Marušič	ZAKAJ KONSERVATORSKE NEPRAVILNOSTI?	61
Venčeslav Černić	KUPILI SMO GRAD RUBIJE IN GA OBNAVLJAMO	62
Mag. Dušan Luin	ŠTANJEL MORA NUDITI TUDI NASTANITEV TURISTOV	64
Uroš Slamič	OD KONCESIJSKIH DAJATEV SMO SI VELIKO OBETALI, TODA...	65
Andrej Malnič	PRENOVA IN REVITALIZACIJA ŠTANJELA JE PRVORAZREDNO EKONOMSKO VPRAŠANJE	66
Damjan Grmek	SPODBUDILI ZANIMANJE FUNKCIONARJEV SVETA EVROPE	67
Borut Koloini	PRI PRENAVLANJU NIZA HIŠ NA EN MAH BI PRIHRANILI PRI DENARJU	68
Mag. Ljubo Lah	NEPRENOVLJENEGA STAVBNEGA FONDA ŠTANJEL NE PRENESE, KER MU ŠKODI...	69
Katja Cimperman - Anton Marn	PRISPEVEK ZA OHRANITEV IN RAZVOJ ŠTANJELOVE STAVBNE DEDIŠČINE - I	72

**Okrogla miza
revije Kras
in Občine Komen:**

ZAMISLI IN NAČRTI ZA PRENOVO IN REVITALIZACIJO ŠTANJELA SO. KAJ STORITI?

Dušan Rebolj

Zamisel za okroglo mizo revije Kras o Štanjelu, o njegovi prenovi in revitalizaciji je nastajala spontano. Dosedanja prenovitvena prizadevanja Štanjelcev, lokalnih samoupravnih ustanov, državnih ustanov od vlade in resornih ministrstev ter njihovih uprav in uradov do izobraževalnih in znanstvenoraziskovalnih zavodov, pa tudi številnih strokovnjakov, ki Štanjel vrednotijo kot nacionalni kulturni in naravni spomenik, uspevajo. Poleg postopne prenove srednjeveške naselbine na griču in številnih študij, delnih projektov in načrtov za uresničitev osnovnih zamisli o prenovi in revitalizaciji Štanjela smo v zadnjih letih dobili dva pomembna Pharejeva projekta čezmejnega sodelovanja med Slovenijo in Italijo. Programska zasnova Štanjela v okvirih Ministrstva za kulturo je bil dokončan poleti 1999. Pilotni projekt Kras, ki nastaja v okvirih Ministrstva za ekonomske odnose in razvoj pod vodstvom Pharejeve regionalne pisarne v Štanjelu, pa bo končan jeseni 2000.

Izdajatelji revije Kras želimo z omizjem in z njegovo predstavitevjo v reviji Kras predvsem pripomoči, da vsi tisti, ki kakor koli sodelujejo v pripravah na prenovo in revitalizacijo Štanjela, prispevajo svoj delež tudi v sami prenovi in revitalizaciji. Hkrati želimo, da bo o vsem tem javnost, ne le na Krasu in v tem delu Primorske, marveč v vsej Sloveniji, vedela čim več. Načrti za prenovo in spoznanja o njihovih možnostih za uresničitev pa naj prodre tudi v širši evropski prostor, saj Evropa kaže veliko zanimanje tako za Štanjel kakor tudi za ves Kras.

Ko smo pred letom za okroglo mizo v Lipici poskušali odgovoriti na vprašanje, zakaj izgineva kraška avtentična arhitektura, je v razpravi pomočnik direktorja Uprave RS za kulturno dediščino **mag. Gojko Zupan** predlagal, naj bi za naslednjim takšnim omizjem spregovorili o prenovi in revitalizaciji Štanjela. Dodal je, da so zamisli in načrti za to sicer izoblikovani, resnične pre-

Izdajatelji revije Kras in Občina Komen smo se 10. decembra 1999 v Štanjelu zbrali na pogovoru za okroglo mizo "Zamisli in načrti za prenovo in revitalizacijo Štanjela so. Kaj storiti?" 63 strokovnjakov, državnih funkcionarjev in uradnikov, podjetnikov, lastnikov posesti v Štanjelu in novinarjev. Okrogla miza in predstavitev vsega povedanega ter predstavljenega za omizjem v tej izdaji revije Kras je sestavni del večletnega projekta PODOBA KRASA. Njegov cilj je določiti in opisati razpoznavne in razločevalne prvine Krasa ter kraške kulturne krajine in spodbujati njihovo ohranjanje.

nove in tako zaželenega oživljanja štanjelske srednjeveške naselbine na griču pa še ni čutiti. Izdajatelji revije Kras smo skupaj z županom Občine Komen **Urošem Slamičem** ter z njegovimi sodelavci v občinski upravi ob sodelovanju **visokošolskih učiteljev Fakultete za arhitekturo** v Ljubljani pripravili omizje o prenovi in revitalizaciji Štanjela.

Mislim, da nam je uspelo zbrati za omizjem zares ustvarjalne, usposobljene in dobronamerne ljudi različnih strok ter različnih interesov – zasebnega, lokalnoupornega, regionalnega in državnega. In upam, da bomo na osnovi že izoblikovane vizije o nadaljnjem možnem razvoju Štanjela in na osnovi razpoložljivih ter nastajajočih projektov spodbudili najbolj smotrne ukrepe za uresničitev vsega zamišljenega. Mišljena pa je postopna prenova Štanjela in njegov razvoj v kulturno-izobraževalni, muzejski, turistični in informacijski center na Krasu.

Pričakovanje, da bodo udeleženci omizja v uvodnih sporočilih in v razpravi po uvodnih sporočilih izpovedali svoje namene, načrte, ukrepe za soustvarjanje takšnega Štanjela pa tudi pomisleke v zvezi s tem, se je uresničilo. Izpovedani nameni, ukrepi in pomisleki so v svojem medsebojnem soočenju prestali kritiško presojo, ustrezno izraženi v urejenih in avtoriziranih magnetogramih, podprtih z načrti, slikami, risbami, fotografijami ter objavljeno v tej izdaji revije Kras pa so skupen predlog, kako že narejenim in nastajajočim načrtom, njihovim predlagateljem in njihovim no-

OKROGLA MIZA

silcem olajšati, omogočiti in pomagati do njihove uresničitve.

Občini Komen in njenim upravnim službam je omizje ponudilo uporaben predlog za njegovo presojo v občinskem svetu in za izdelavo izhodiščnega projekta, s katerim naj bi kandidirala za sofinanciranje prenove in revitalizacije Štanjela iz prestrukturiranih sredstev Evropske unije.

Izdajatelji revije Kras smo iz vsega, za tem omizjem povedanega, pripravili, uredili in objavili po zgledu prejšnjih omizij tematsko izdajo revije o Štanjelu in njegovi prenovi ter revitalizaciji. Naš cilj je namreč: spodbuditi, pripraviti čim več ljudi v komenski občini, na Krasu, na Slovenskem in zunaj slovenskih meja, da bi bili prenovi Štanjela naklonjeni; predvsem v smislu, da po svojih močeh, z lobiranjem in na druge načine pomagajo zagotoviti – ko že vemo, kaj in kako – tudi potrebna finančna sredstva za prenavo.

Uvodni del omizja

Začetek uvodnega dela omizja je pripadel domačinu – županu Občine Komen

Urošu Slamiču, ki je po pozdravu orisal svoja pričakovanja in pričakovanja svojih občanov ter prebivalcev Štanjela v zvezi z njegovo prenavo in revitalizacijo. Namesto **Blanke Bartol** z Uprave R Slovenije za kulturno dediščino in koordinatorice Phare projekta Štanjel je prebrala njeno poročilo o značilnostih Pharejevega projekta Štanjel **Zvezdana Delak-Koželj** iz iste uprave. Izvlečke iz ocene Programske zasnove Štanjela je povzela **dr. Živa Deu** s Fakultete za arhitekturo. **Prof. dr. Peter Fister** s Fakultete za arhitekturo je ovrednotil izoblikovane zamisli in načrte za prenavo in revitalizacijo Štanjela. **Mag. Ljubo Lah** z iste fakultete pa je utemeljil, zakaj je treba razvojno vizijo Štanjela nenehno ustvarjati in dopolnjevati. S tem je spodbudil **Tatjana Renner** iz regionalne pisarne Agencije RS za regionalni razvoj v Štanjelu, da je predstavila Pharejev Pilotni projekt Kras in Štanjel v njem kot voditeljica tega projekta. Uvodni del omizja je sklenila **dr. Nataša Štupar-Šumi** in predstavila Štanjel - *Castrum Sanctum Danielis* kot povzetek svoje najnovejše študije o Štanjelu in v svojem kritičnem pogledu na potek prenove štanjelske srednjeveške naselbine opozorila: na vrhunskih spomenikih morajo delati vrhunski strokovnjaki.

Razpravljalci

Po uvodnih poročilih je v razpravi sodelovalo petindvajset udeležencev omizja s svojimi pogledi na problematiko prenove in revitalizacije Štanjela, pa tudi z replikami na razprave drugih razpravljalcev. To so bili: **prof. Janez Koželj** s Fakultete za arhi-

O prenovi in revitalizaciji Štanjela je razpravljalo več kot šestdeset strokovnjakov, državnih funkcionarjev in uradnikov, podjetnikov, lastnikov posesti v Štanjelu in novinarjev. Pogovor za omizjem je usmerjal in povezoval **Dušan Rebolj**, izdajatelj revije Kras.

tekturo v Ljubljani, **mag. Danijel Rojšek** iz Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Gorica v Novi Gorici, **mag. Slavica Plahuta** iz Goriškega Muzeja v Novi Gorici, **prof. dr. Marko Pozzetto** iz Trsta, **dr. Branka Bratko-Berce** iz raziskovalnega centra Državnega zbora R Slovenije, **Tatjana Renner**, vodja Pilotnega projekta Kras iz regionalne pisarne Agencije za regionalni razvoj v Štanjelu, **Jožef Švagelj** iz družbe Nassa dessella v Štanjelu, **Ethin Tavčar** iz Fabianijeve fundacije v Štanjelu, **Boris Luin**, oblikovalec unikatnih železnih izdelkov iz Coljave, **Milena Marega**, direktorica Regionalnega centra za okolje vzhodne in srednje Evrope v Ljubljani, **Davorin Vuga** iz Uprava RS za kulturno dediščino v Ljubljani, **prof. dr. France Rihtar** s Fakultete za arhitekturo v Ljubljani, **dr. Ljudmila Gec-Plesničar** iz Mestnega muzeja v Ljubljani, **dr. Nataša Štupar-Šumi** iz Ljubljane, **Inga Miklavčič-Brezigar** iz Goriškega muzeja v Novi Gorici, **Irena Keršič** iz Slovenskega etnografskega muzeja v Ljubljani, **Črt Pečar** iz javnega zavoda Park Škocjanske jame, **mag. Dušan Luin** iz družbe HIT v Novi Gorici, **Uroš Slamič** iz Občine Komen, **Venčeslav Černič**, prenovitelj in lastnik gradu Rubije pri Sovodnju v Italiji, **dr. Branko Marušič** iz Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU v Novi Gorici, **Andrej Malnič** iz Goriškega muzeja v Novi Gorici in **mag. Borut Koloini** iz istega muzeja. Vso razpravo je na koncu omizja povzel **mag. Ljubo Lah** s Fakultete za arhitekturo v Ljubljani. Pisno razpravo je oddal predsednik Turističnega društva Štanjel **Damjan Grmek**.

Udeleženci

Iz prisotnostnega preglednika, ki so ga podpisali udeleženci okrogle mize "Zamisli in načrti za prenovo Štanjela so Kaj storiti?" je razvidno, da se je za omizjem zbralo 63 udeležencev:

Janez Alič, novinar - dopisništvo časnika Dnevnik in Nedeljskega dnevnika, Nova Gorica
Slavica Andoljšek, univ.dipl.inž.arh. - sekretarka Odbora za infrastrukturo in okolje, Državni zbor RS Slovenije, Ljubljana
Dr. Branka Bratko-Berce, univ.dipl.inž.arh. iz Raziskovalnega centra Državnega zbora RS, Ljubljana
Andrej Colja, gradbenik-orodjar - Gaja, gradbeništvo in strojna delad, d.o.o., Komen
Irena Cunja, novinarka - Radio Koper, Koper in TV Primorka, Nova Gorica
Vida Curk, novinarka - Radio Slovenija, Ljubljana
Mojca Dumančič, novinarka - dopisništvo TV Slovenija, Nova Gorica
Vekoslav Černič, unid.dipl.ekon., lastnik in prenovitelj gradu Rubije / Castel Rubbia v Sovodnju / Sovogna v Italiji
Rafael Červ, univ.dipl.umet.zgod. - direktor Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Gorica, Nova Gorica
Zvezdana Delak-Koželj, univ.dipl.etn. in univ.dipl.umet.zgod. - svetovalka vlade v Upravi RS za kulturno dediščino, Ljubljana
Dr. Živa Deu, univ.dipl.inž.arh. - Fakulteta za arhitekturo, Ljubljana
Prof.dr. Peter Fister, univ.dipl.inž.arh. - prorektor Univerze v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo, Ljubljana
Dr. Ljudmila Gec-Plesničar, univ.dipl.arheol. - Mestni muzej, Ljubljana
Dušan Grča, novinar - dopisništvo časnika Delo, Koper
Damjan Grmek, univ.dipl.upr.pравnik - predsednik Turističnega društva Štanjel, Štanjel
Primož Javornik, univ.dipl.inž.arh. - Ljubljanski regionalni zavod za varstvo naravne dediščine Ljubljana
Danilo Jež, univ.dipl.inž.arh. - Sežana
Lara Jogan, unid.dipl.biol. - Ljubljanski regionalni zavod za varstvo naravne dediščine, Ljubljana
Robert Kastelic - referent za gospodarstvo, Občina Hrpelje-Kozina, Hrpelje
Irena Keršič, univ.dipl.etnol. - Slovenski etnološki muzej, Ljubljana
Rado Klančar, univ.dipl.inž.agr. - državni sekretar, Ministrstvo za ekonomske odnose in razvoj, Ljubljana
Mag. Borut Koloini, univ.dipl.etn. in mag.soc.kult. - Goriški muzej, Grad Kromberk, Nova Gorica
Janez Koželj, univ.dipl.inž.arh. - profesor na Fakulteti za arhitekturo, Ljubljana
Prof.dr. Andrej Kranjc, dopisni član SAZU - znanstveni svetnik na Inštitutu za raziskovanje krasa ZRC SAZU, Postojna
Tine Kristan, publicist-novinar - Ljubljana
Mag. Ljubo Lah, univ.dipl.inž.arh. - asistent na Fakulteti za arhitekturo, Ljubljana
Lev Lisjak, oblik. - glavni urednik revije Kras, Ljubljana
Boris Luin, sam. ustvarjalec na področju kulture, oblikovalec v železu - Coljava

Dušan Luin, univ.dipl.ekon. - direktor razvoja, HIT, Nova Gorica
Andrej Malnič, univ.dipl.etn. - Goriški muzej, Grad Kromberk, Nova Gorica
Dr. Branko Marušič, univ.dipl.phil. - znanstveni svetnik v Zgodovinskem inštitutu ZRC SAZU, Nova Gorica
Milena Marega, univ.dipl.inž.kraj.arh. - direktorica Regionalnega centra za okolje za srednjo in vzhodno Evropo, Ljubljana
Jernej Medja - Štanjel
Inga Miklavčič-Brezigar, univ.dipl.etn. - Goriški muzej, Grad Kromberk, Nova Gorica
Tomaž Mikolič, univ.dipl.zgod. - direktor Altus Consulting, d.o.o., Ljubljana
Vesna Paljk, univ.dipl.polit. - Altus Consulting, d.o.o., Ljubljana
Črt Pečar - vodja službe za urbanistično načrtovanje v javnem zavodu Park Škocjanske jame, Škocjan
Mag. Slavica Plahuta, univ.dipl.etn. - Goriški muzej, Grad Kromberk, Nova Gorica
Prof.dr. Marko Pozzetto, univ.dipl.inž.arh. - ustanovni član Ustanove Maks Fabiani, Trst
Dušan Rebolj, publicist - izdajatelj revije Kras, direktor MediaCarso, d.o.o., Ljubljana
Tatjana Renner, univ.dipl.inž.arh. - vodja Pharejevega pilotnega projekta Kras in vodja regionalne pisarne Agencije RS za regionalni razvoj, Štanjel
Tanja Renner, univ.dipl.prev. - članica sekretariata pilotnega projekta Kras, regionalna pisarna Agencije RS za regionalni razvoj, Štanjel
Prof.dr. France Rihtar, univ.dipl.inž.arh. - Fakulteta za arhitekturo, Ljubljana
Mag. Danijel Rojšek, univ.dipl.prof.geogr. in univ.dipl.etn. - Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Gorica, Nova Gorica
Karol Rustja, železniški zgodovinar - Zavrh, Ljubljana-Šmartno
Ciril Segulin - direktor Podjetja za predelavo kamna Marmor d.d., Sežana
Irena Sitar, univ.spec.pedag - Ljubljana
Dr. Sandi Sitar, univ.dipl.prof.zgod. - Zveza znanstvenih novinarjev Slovenije, Ljubljana
Uroš Slamič, univ.inž.radiol. - župan Občine Komen, Komen
Vladimir Slavni - Ajdovščina
Jadran Sterle, novinar - izobraževalni program TV Slovenija, Ljubljana
Valter Ščuka - predsednik sveta Vaške skupnosti Štanjel, Štanjel
Urška Škof - Ljubljana
Dr. Nataša Štupar-Šumi, univ.dipl.inž.arh. - Ljubljana
Dušana Švagelj - informacijska pisarna Spacalove galerije, Štanjel
Jožef Švagelj, univ.dipl.ped. - Nassa Dessella, d.o.o., Štanjel
Ethin Tavčar, univ.dipl.inž.kraj.arh. - predsednik Ustanove Maks Fabiani, direktor družbe Kars, projektiranje, inženiring, Sežana
Katjuša Trampuš, novinarka - Radio Robin, Nova Gorica
Ksenija Velušček, novinarka - TV Koper/Capodistria, Koper
Ida Vodopivec-Rebolj - odg. urednica revije Kras, Ljubljana
Davorin Vuga, univ.dipl.arheol. - svetovalec direktorja, Uprava RS za varstvo kulturne dediščine, Ljubljana
Matej Zupančič, univ.dipl.inž.arh. - Restavratorski center R Slovenije, Ljubljana
Katja Željan, novinarka - novogoriško uredništvo Primorskih novic, Nova Gorica

Pri pripravi in izvedbi okrogle mize so pomagali poleg glavnih sponzorjev Mobitela, d.d. in HIT-a, d.d. ter Ministrstva za kulturo, ki sofinancira raziskovalni projekt PODOBA KRASA, še Občina Komen ter lokalni ponudniki kraške kulinarike Pršutarna Mesne industrije Emona iz Lokve, vinogradniki Čotarji in Pekarna Kras iz Gorjanskega ter kozjerejstvo Žerjal iz Tomaja.

Županov pozdrav in uvodne misli

...

Uroš Slamič

ŠTANJEL

Spoštovani udeleženci okroglo mize! Lepo pozdravljeni v občini Komen, tukaj v Štanjelu! V posebno čast in veselje mi je, da sem lahko z vami v tako imenitni družbi!

Mogoče si je kdo na začetku ustvaril vtis, da je današnji posvet spet eden izmed desetine tistih, ki so v preteklosti prav tako veliko govorili o Štanjelu, iz tistega govoričenja pa se je uresničilo kaj malo. To moram kategorično zavrni. Današnji posvet je usmerjen predvsem v to, da se na podlagi drugačne organiziranosti lotimo konkretne revitalizacije Štanjela. In to organiziranost nameravam v nadaljevanju tudi v grobem predstaviti! Ne bom se spuščal v posamezne projekte, nameravam pa vam predstaviti način, kako bolj učinkovito delati za Štanjel.

O Štanjelu verjetno ni treba izgubljati besed, ker verjamem, da ste vi vsi bolj poklicani govoriti o strokovnih dognanjih v zvezi z njim kot jaz. Ampak Štanjel je zagotovo enkratno srednjeveško naselje - poudarjam naselje, zato mislim, da mora svojo vlogo naselja igrati tudi naprej, vsa vizija o tem pa mora biti usklajena z njegovimi prebivalci... Zato poudarjam, da mora zgornji Štanjel ostati naselje. Kako ohraniti prebivalce tega naselja oziroma preprečiti njihovo odseljevanje, pa je vprašanje, na katerega že nekaj časa iščemo odgovore.

Če poskušam nekako sistematično predstaviti svojo zamisel, ki sem jo povzel na enem izmed prejšnjih posvetov o Štanjelu, je njeno bistvo, naj bi eno tretjino naselja uporabljali domačini za svoje bivanje, druga tretjina naselja naj bi služila različnim zanimivim programom - tudi komercialno zanimivim, preostala tretjina naselbine pa naj bi bila namenjena ljudem, ki bodo v Štanjelu ustvarjali in delali. Takšna socialna struktura bi po mojem mnenju štanjelski naselbini na griču in novemu naselju pod njim zagotavljala ustrezen razvoj.

Ko sem dobiral zamisli in načrte o prenovi Štanjela, vidim njegov razvoj v turizmu, ki naj ne bi bil množičen, ampak naj bi bil to turizem, ki bi bil namenjen ljudem, ki štanjelsko srednjeveško naselbino znajo

vrednotiti. To je tistim, ki poznajo kvalitete Štanjela in Krasa in ki v vsej kraškosti tega prostora vidijo tudi možnosti za svojo inspiracijo in ustvarjanje. Kakor je Štanjel nekaj posebnega, naj bo tudi namenjen posebnim ljudem! Naj bo magnet za ljudi, komenska občina in sčasoma tudi vsa kraška regija pa naj bosta njegov servis. Štanjel naj torej človeka privablja, njegova okolica pa naj človeka, ki pride v te kraje, nagovarja, naj obišče Štanjel. Le tako lahko obiskovalec zares občuti Kras!

Pri tem je, seveda, zelo pomembno, da se s takšnim konceptom za prenovu in oživitve Štanjela odpirajo velike možnosti za delo in kruh ljudem na širšem območju in ne le Štanjelcem. Kajti, ko govorimo o zgornjem Štanjelu, moramo misliti tudi na spodnjega, na novejšo štanjelsko naselbino, za katere pravilen in kakovosten razvoj je treba skrbeti enako kakor za razvoj naselbine na griču. To pa velja tudi za širši prostor, ki Štanjel obdaja...

Tako vizijo, torej, v grobem imamo, toda treba jo je tudi uresničiti!

Glede na že povedano moramo najprej poskrbeti za ustrežno nastavitveno infrastrukturo, da bomo ljudem, ki še vztrajajo v zgornjem Štanjelu, omogočili bolj kakovostno življenje. To so, predvsem vodo, kanalizacija, prometnice, oskrbovalni servis in ostalo!

S Štanjelom se res ukvarja množica ljudi različnih strok in narejenih je že na desetine raznih projektov, a - na žalost - so rezultati vsega tega skoraj samo papirji. Vse preveč se govori o programih, projektih, premalo pa je tistih, ki stopijo do domačinov in jih povprašajo, kaj zares želijo. Zato je prav to zagotovo prva faza, ki jo je treba izpeljati! Prav zaradi nepreglednosti programov in projektov prihaja do njihove medsebojne neusklajenosti, do podvajanja in posledično še do premajhne učinkovitosti, ko bi morali s posamičnimi projekti prodreti do njihove izvedbe in uresničitve.

Da takšno neučinkovitost presežemo, namerava Občina Komen v zelo kratkem času izoblikovati profesionalno jedro, tako imenovano tehnično pisarno, ki bo po svoji organizacijski sestavi zavod ali kaj podobnega. Njegova naloga bo najprej ugotoviti potrebe v zvezi s prenovi Štanjela ter strokovno in kakovostno voditi prenovitvena dela ter skrbeti za ustrežno umeščanje sprejemljivih in sprejetih programov ter - seveda - iskati finančna sredstva za prepotrebno obnovo. Torej potrebujemo varuha in upravnika Štanjela! Seveda, v različnih strokovnjakih... Arhitekt prof. dr. Marko Pozzetto, ki je tudi tu, med nami, uporablja za to izraz mestni arhitekt, mišljeni pa so v štanjelskem primeru arhitekt, restavrador, menedžer in še kdo. Samo taka skupina bo lahko uspešno udeleževala izoblikovano vizijo!

JE NEKAJ POSEBNEGA, ZATO NAJ BO NAMENJEN POSEBNIM LJUDEM

O Štanjelu se vse preveč samo govori, medtem ko se je, kljub velikemu trudu posameznikov, naredilo premalo. Zdaj je čas, da takšno stihijo končamo, jo presežemo in začnemo sistematično revitalizirati čudovito štanjelsko naselje. Za to pa mora vsa za to odgovorna struktura - posamezniki, skupine ljudi in ustanove - temeljito opraviti svoje delo. Menim, da se bo to z zahtevami in pritiski ter svetovanjem in or-

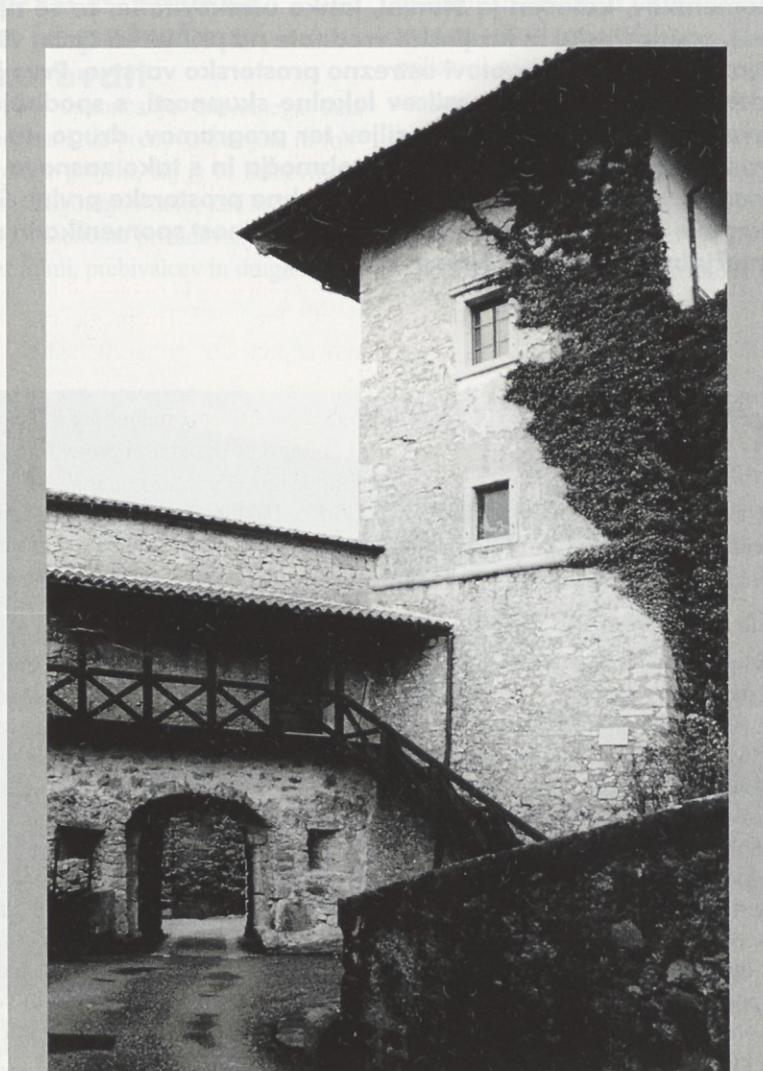
ganizacijo tako imenovane tehnične pisarne to naredilo prej in boljše. Potem bodo tudi vse ostale strukture videle, da mislimo z revitalizacijo Štanjela resno. In ocenjujem, da tudi finance oziroma denar ne bodo več takšen problem, kakršen so sedaj. Se pravi, da moramo stvari, preprosto povedano, pogoniti in zagonski ritem obdržati.

Ker ste praktično skoraj vsi, ki ste se zbrali za tem omizjem, ustvarjali različne

projekte o Štanjelu ali vsaj v njih sodelovali, vas prosim, da tudi v novi organiziranosti prispevate svoj delež, kajti le tako bomo skupaj prišli do zaželenega cilja! Občina Komen potrebuje posebno strukturo, ki bi posebej vodila vse projekte za Štanjel, kajti bojim se, da bi bili premalo kvalitetni, če bi to umestili v samo občinsko upravo. Ocenjujem, da bi bila takšna organiziranost pre-slaba. Kajti tisti, ki bo vodil tehnično pisarno, bo moral imeti tudi ustrezna pooblastila Ministrstva za kulturo. In ker ste tukaj tudi nekateri v svojstvu predstavnikov ministrstev, vas prosim, da vsak po svojih močeh prispevate k temu, da bo prepotrebna tehnična pisarna čim prej zaživela. Tudi Občina Komen bo prispevala svoje. Pogovori o tem so že stekli na več ministrstvih in novo tisočletje naj bo nova priložnost za Štanjel. Prepričan sem, da samo način, ki sem ga predstavil, zagotavlja Štanjelu, da zanj naredimo nekaj res vidnega, koristnega in uporabnega.

Zahvaljujem se vsem, ki ste prišli za to omizje. Še posebej se zahvaljujem organizatorjema te okrogle mize - izdajateljema revije Kras gospej Idi Rebolj-Vodopivec in gospodu Dušanu Rebolju iz družbe Mediacarso, ki že vsa leta tako vneto poskušata ozaveščati ljudi z revijo Kras za drugačen odnos do Krasa. In hvala vsem vam, ki ste že v preteklosti, ki boste danes in v prihodnosti prispevali svoj delež k prenovitvi in revitalizaciji Štanjela. Zato mi dovolite, da vam zaželim lep dan in prijetno bivanje ter delo tukaj, v Štanjelu, za Štanjel! V novem letu 2000 pa vam želim vse dobro in da bi bila vaša pričakovanja v prelomnem letu uslišana!

Uroš Slamič, univ.inž.radiol.
župan Občine Komen, Komen 86. 6210 Komen

Vhodni stolp v Štanjel, pogled z notranje strani

IZHODIŠČA PHAREJEVEGA PROJEKTA PRIDOBLEJENE IZKUŠNJE IN KULTURNI TOLAR

**Projekt
je oživil
večdesetletna
obnovitvena
prizadevanja**

Blanka Bartol*

Program PHARE CBC Štanjel se je začel junija 1998, ko je bila med Ministrstvom za kulturo in REC – Regionalnim centrom za okolje v Sloveniji podpisana pogodba o izvedbi enoletnega projekta. Pobudo za projekt sta dala Turistično društvo Štanjel in Občina Komen, Ministrstvo za kulturo pa je prevzelo njegovo koordinacijo.

Projekt je ponovno oživil večdesetletna prizadevanja za obnovo enega izmed najpomembnejših naselbinskih kulturnih spomenikov v Sloveniji. Osnovna predpostavka projekta je bila, da je varstvo izjemnih kulturnih spomenikov, kakršen je Štanjel, lahko učinkovito le, če se njegove kulturne, zgodovinske in krajinske vrednote na primeren način vključi v življenje skupnosti ter zagotovi ustrezno prostorsko varstvo. Prvo je mogoče doseči s pritegnitvijo nosilcev lokalne skupnosti, s spodbujanjem sodelovanja in razvijanja lastnih ciljev ter programov, drugo pa je dosegljivo z dolgoročno vizijo o razvoju območja in s tako zasnovano urejanja prostora, ki trajno ohranja vse pomembne prostorske prvine Štanjela in njegove okolice ter tako povečuje pričevalnost spomenika in njegove primerjalne prednosti v širšem prostoru.

Zvezdana Delak-Koželj

Bistveni cilji projekta so bili

Bistveni cilji projekta so:

1. pripraviti programsko zasnovo, ki izhajajoč iz vrednot spomenika in iz drugih danosti, postavlja programsko orientacijo območja ter daje izhodišča za ureditvene in obnovitvene posege v Štanjelu in okolici;
2. pripraviti tehniško dokumentacijo za obnovo Stolpa na trgu, v katerem bi postopno uredili informacijski center za preno, s poudarkom na prenosu znanj, na organizaciji delavnic, predavanj in svetovanju pri ob-

novi, na hranjenju dokumentacije o Štanjelu in na pomoči lastnikom pri pridobivanju potrebne dokumentacije;

3. spodbuditi zanimanje lokalne skupnosti in javnosti za sodelovanje v projektu in v naslednjih projektih.

Oblikovali smo sedem podprojektov: **kartografske podloge in konservatorski program**, ki sta bila poleg obstoječih gradiv osnova za izdelavo **programske zasnove, arheološke raziskave** za pripravo **konservatorskega programa in tehniške dokumentacije** za obnovo Stolpa na trgu v Štanjelu, **obnova stopnic** pred Stolpom in **nabava opreme za informacijski center**. Nosilci podprojektov so bile različne ustanove in organizacije: Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Gorica iz Nove

Gorice, Fakulteta za arhitekturo iz Ljubljane, Inštitut za geodezijo in fotogrametrijo iz Ljubljane, Goriški muzej iz Nove Gorice, projektantsko podjetje Kars, d.o.o., iz Sežane, Kamnoseštvo Tavčar iz Povirja in podjetje TSE, d.o.o., iz Ljubljane. Vsi projekti so bili končani v pogodbenem roku, čeprav sta bili časovna omejenost Pharejevega programa na dvanajst mesecev in uresničevanje glavnine projektov v jesensko-zimskem času velika omejitve, ki pa smo jo skupaj z uspešnimi in za sodelovanje zavzetimi nosilci podprojektov premostili.

Po en izvod vseh elaboratov za posamezne podprojekte in za celoten projekt hranijo v regionalni pisarni Agencije za regionalni razvoj v Štanjelu, ki jo vodi Tatjana Rener, kot zameetek bodoče informacijske baze o Štanjelu.

* Na okrogli mizi je zaradi obolelosti Blanke Bartol njen referat prebrala Zvezdana Delak-Koželj iz Uprave RS za varstvo kulturne dediščine

Štanjel,

Izhodišča Pharejevega programa in pridobljene izkušnje

V nadaljevanju predstavljam najpomembnejša izhodišča Pharejevega programa in nekatere izkušnje, ki smo jih pri delu pridobili.

Prenova je proces, ki ga je potrebno nadzorovati

Po dokončanju enoletnega dela smo prepričani, da prenove Štanjela ni mogoče strniti v projekt, saj je to zahtevno in predvsem dolgotrajno delo, kar kažejo tudi dosedanja desetletna prizadevanja dr. Nataše Štupar Šumi, prebivalcev in drugih.

Prepričani smo, da je vsaka prenova kompleksnega naselja, kakršno je Štanjel, proces, ki mora imeti nosilca ali nosilce in ki mora biti skrbno nadzorovan. Imeti je treba skupen cilj, h kateremu bodo usmerjeni posamični projekti, v smislu postavljanja »vogalnih oziroma stopalnih kamnov« v tem procesu. Ena izmed takih temeljnih podlag je programska zasnova, v kateri so dane usmeritve za bodoči prostorski razvoj Štanjela in prikazani načini za izboljšanje prostorskega urejanja okolice enega izmed najpomembnejših naselbinskih spomenikov v Sloveniji. Cilj je ureditev Štanjela v bivalno prijetno in privlačno podeželsko središče z razvito turistično ponudbo v lokalnem in regionalnem okviru, ki bo temeljila na predno stih, ki jih

ima Štanjel zaradi svojih izjemnih kulturnih vrednot.

Drugi prispevek k obnovi Štanjela je bnova Stolpa na trgu, v katerem bodo urejeni prostori za informacijsko dejavnost, prostori za vodenje prenove, delavnice, razstave in prostori za Štanjelce. V njem bo deloval sekretariat Pilotnega projekta Kras, ki bo z delom v okviru Akcijskega programa za leto 2000 ustvarjalno prispeval k obnovi Štanjela.

Na predstavitvi dosežkov Pharejevega programa 21. junija 1999, na kateri smo opozorili na nujnost, da se prenovitvena dejavnost nadaljuje, smo dobili trdna zagotovila, da proces prenove ne bo zamrl, ampak se bo prenova nadaljevala v okvirih Občine Komen in Pilotnega projekta Kras.

Obnovljeno grajsko poslopje s stalno zbirko Spacalovih grafik, poročno dvorano Občine Komen in regionalno pisarno Agencije RS za regionalni razvoj, ter z dvoriščem, na katerem Turistično društvo Štanjel prireja Štanjelske večere

Nosilci: prebivalci, turistično društvo, občina, drugi

Vsako prenovitveno prizadevanje mora imeti znane nosilce. Po našem mnenju se prenova Štanjela ne začne v zgornjem Štanjelu pač pa se začne že v njegovem spodnjem, novem naselju - tako glede urejanja prostora kot glede odnosa vseh Štanjelcev do celovitosti prostora. Dokler »spodnji« Štanjelci v zgornjem Štanjelu ne bodo videli tudi svoje priložnosti, svojega interesa, ne bo mogoče izpeljati enotnega prenovitvenega procesa, ki bi ljudi in prostor povezoval v skupnem cilju.

Nosilce je treba poiskati med tako imenovanimi notranjimi in zunanji. Notranji nosilci so tisti, ki so zainteresirani zaradi svoje pripadnosti štanjelskemu prostoru ali so od njega življenjsko odvisni, zunanji nosilci pa tisti, ki nastopajo kot nosilci najrazličnejših dejavnosti, bodisi kot pogodbeniki ali kot resorno zainteresirani organi. Med notranjimi nosilci so pomembni prebivalci, nosilci različnih dejavnosti, društva ipd.

V okviru Pharejevega projekta smo organizirali nekaj srečanj s krajanji, na katerih smo skupaj izpostavili probleme in ideje za njihovo reševanje. Za tako delo in oblikovanje razvojnih zamisli je bilo eno leto prekratek čas, zato bi morali s tem nadaljevati tudi po dokončanju projekta. Cilj je namreč izoblikovati motivirano, zares spodbujeno skupino, ki bo na artikuliran, jasen in razpoznaven način zastopala interese kraja in postala partnerica v projektih. Na ta način se bo pravočasno razpoznavalo interese in načrte posameznikov ter jih ovrednotilo in strokovno-tehnično obdelalo, da bodo primerni za uresničitev.

Vlogo za oblikovanje take skupine bi lahko prevzelo Turistično društvo Štanjel, na primer s pridobivanjem novih članov in s pripravo programov, ki krepijo skupno zavest in oblike skupnega dela, promovirajo kulturno dediščino in ki omogočajo pridobivanje znanja o pripravi dokumentacije za projekte.

Najbolj odgovorno vlogo v prenovi Štanjela ima Občina Komen, ki je partnerka v vseh projektih, hkrati pa tudi nosilka projektov in skrbi za njihovo uresničitev. Zaradi tega bi morala ustanoviti dobro službo za urejanje prostora, ki bi udeležena izhodišča programske zasnove, poskrbela za pripravo prostorsko izvedbenih aktov, pomagala pri pripravi lokacijske in druge tehniške dokumentacije, sodelovala z drugimi partnerji pri urejanju prostora - predvsem s službo za varstvo kulturne dediščine ter z potencialnimi vlagatelji. Lahko bi prerasla v agencijo za prenovu, ki bi poleg urejanja prostora vodila projekte, upravljala s kulturnimi spomeniki, z dediščino in z drugim stavbnim skladom, ipd. Morda bi za začetek pogledali pretekle izkušnje s prenovu v Ljubljani, izkušnje v drugih slovenskih mestih in na tujem, uporabljene oblike organiziranosti in rezultate?

Obnova stavbnega fonda in naselbinskega spomenika – kulturni tolar

Uprava RS za kulturno dediščino Ministrstva za kulturo je vodila Pharejev projekt, ki je po vsebini celo presegal okvire njenega resornega delovanja, saj je posegel tudi na področje prostorskega varstva kulturnega spomenika. Vendar je bilo to po zagotovilih predstavnikov Urada RS za prostorsko planiranje Ministrstva za okolje in prostor tudi v njihovem interesu. Primerno prostorsko varstvo spomenika bo doseženo, če se bo prostorski razvoj okolice kulturnega spomenika in njega samega odvijal v skladu z izhodišči konservatorskega programa za Štanjel in s programsko zasnovo ter z izvedbenimi akti, pripravljenimi na njeni osnovi. Sicer pa se bo Uprava RS za kulturno dediščino skupaj z javno službo za varstvo kulturne dediščine vključevala v prenovu predvsem s programom Kulturni tolar in z delom v okviru Pilotnega projekta Kras.

Štanjel je bil kot pomemben in ogrožen naselbinski spomenik uvrščen v programe pomoči na podlagi Zakona o zagotavljanju sredstev za nekatere nujne programe Republike Slovenije v kulturi (ZSNNPK, UL RS, št. 24/98) – Kulturni tolar; s katerim naj bi pospešili obnovitvene procese. Uprava RS za kulturno dediščino pri tem delu sodeluje z Zavodom za varstvo kulturne dediščine Gorica iz Nove Gorice, ki opravlja vse strokovno delo.

Glede na izkušnje o porabi sredstev v letu 1999, ki je bila zaradi pozne sprostitve sredstev in nezmožnosti lastnikov stavbne dediščine za lastna vlaganja sorazmerno nizka, v dogovoru z Občino Komen predvidevamo ustanovitev javne službe s pooblaščenjem, ki bo v soglasju s pristojnim zavodom vodil uresničevanje prenovitvenih projektov. To bo prenovitveno dejavnost pospešilo in zagotovilo ustrezno raven tehniške pomoči.

Izvečki iz ocene
Programske zasnove
Štanjela

ŠTANJEL -

ZNAMENITO, NAJZNAMENITEJŠE SLOVENSKO MESTECE

Živa Deu

Svoj uvodni prispevek v okroglo mizo revije Kras in Občine Komen z naslovom "Zamisli in načrti za preno in revitalizacijo Štanjela so. Kaj storiti?" sem naslovila "Štanjel, znamenito, najznamenitejše slovensko mestece", pod njim pa pripisala, da so to izvečki iz izdelane ocene Programske zasnove Štanjela.

Uvod

Štanjel je naselje na Krasu, ki je v širšem prostoru znano po kakovostno oblikovanem in zgodovinsko ter arhitekturno izjemno vrednem starem naselbinskem jedru s prazgodovinsko tradicijo. Naselje, predvsem staro jedro (Zgornji in Spodnji Štanjel), zgrajeno na terasah, pa postaja v slovenskem prostoru vedno bolj znano tudi po najmanj dve desetletji trajajočem boju za njegovo ohranitev, oživitev. Pretrgane kontinuitete bivanja in dela nam v starem naselbinskem jedru, kljub velikim naporom nekaterih strokovnjakov in zanesenjakov, še ni uspelo uveljaviti. Po podatkih iz Programske zasnove Štanjel je v Zgornjem in Spodnjem Štanjelu ta čas praznih in zapuščenih skoraj polovica objektov, natančneje 40,75 odstotkov (od skupaj 238 objektov je praznih oziroma zapuščenih 97 objektov).

Napori za prekinitev procesa propadanja na Krasu najznačilnejšega naselja, ki je po mnenju nekaterih znamenitost svetovnega pomena, se nadaljujejo. Njim so se v zadnjem obdobju pridružili še napori za (bodoče) kakovostnejše urejanje že precej razvrednotenega širšega območja starega naselbinskega jedra.

Tako je bila v letu 1999 - s ciljem, da se ohrani kakovostno dediščino in odpravi pričete degradacije v širšem okolju starega jedra naselja, v okviru celotnega programa Pharovega projekta Štanjel, s sodelovanjem Ministrstva za kulturo in Regionalnega centra za okolje za srednjo in vzhodno Evropo, izdelana **Programska zasnova Štanjela**. Pobudo za izdelavo Programske zasnove, kot izhodiščnega projekta za bodoče razvojno urejanje območja, sta dali Občina Komen in Turistično društvo Štanjel.

Programsko zasnovo so izdelali strokovnjaki Inštituta za arhitekturo in prostor na Fakulteti za arhitekturo (ekspertni vodje: dr. Darko Likar, prof. dr. Peter Fister, prof. Janez Koželj) in podjetje Krajinski arhitekt iz Trsta (Romana Kačič).

Programska zasnova

(vrsta dokumenta)

Po veljavni prostorski zakonodaji (Zakon o urejanju prostora, Zakon o ureja-

nju naselij in drugih posegov v prostor) je programska zasnova posebna strokovna podlaga za izdelavo prostorskih izvedbenih aktov, v kateri se ob upoštevanju usmeritev prostorskega plana občine podrobneje obdelajo sprejete odločitve o graditvi, širitvi in prenovi naselij ter drugih posegov v prostor. Podrobna vsebina programske zasnove je podana v Navodilu o vsebini in metodologiji izdelave strokovnih podlag in prostorskih sestavin planskih aktov občin.

Programska zasnova za naselje Štanjel, ki jo izvajalci imenujejo **izhodiščni prostorski model in organizacijska osnova za izčrpno in vseobsegajoče načrtovanje za ureditveno območje naselja Štanjel** (2.730.255 m²) upošteva veljavno plansko stanje in je izdelana v skladu z veljavnimi pravnimi normami (tudi 2. člen odloka o spremembah in dopolnitvah prostorskih sestavin dolgoročnega in srednjeročnega plana RS; Ur.l. RS, št. 11/99), oziroma je z zakonom predpisane vsebine v določenih segmentih celo kakovostno presegla. Na primer: vsebina programske zasnove, podana v Navodilu o vsebini in metodologiji izdelave strokovnih podlag in prostorskih sestavin planskih aktov občin (38. člen) je v Programski zasnovi Štanjel obdelana precej bolj temeljito in obširneje.

Iz opravljene recenzije (ocene) izdelane Programske zasnove Štanjela

(poglavitne ugotovitve)

Naročnik recenzije: naročniki Programske zasnove Štanjela

Zgradba dokumenta

Ker gre za enovit, celosten dokument, naj bi bila takšna tudi njegova zgradba: hierarhično urejena z izvlečkom, prikazom celovite vsebine z naslovi in podnaslovi vseh poglavij, skupaj s stranmi, ki označujejo začetke posameznih delov dokumenta, s splošnim uvodom, s predstavljeno metodo, z rezultati (v danem primeru variante razvojnih možnosti in zasnova urejanja po planskih celotah), z opisom pomena rezultatov in s prilogami, ki vsebujejo vse podrobne informacije, ki niso nujno potrebne za samo razumevanje besedila.

Uporabnik (bralec) gradiva mora vložiti kar precej napora, da sam poišče rdečo nit med preveč ločeno podanimi izdelki posameznih delovnih skupin, ki so, kar berljivost še otežuje, tudi zelo obsežni. Vendar opisana pomanjkljivost ne vpliva na samo uporabnost sicer vsebinsko zelo kakovostnega dokumenta.

Kratek oris (vsebine) projekta

Projekt je bil izdelan v izjemno kratkem času (šest mesecev) po za izdelavo tovrstnih dokumentov uveljavljeni metodologiji (priprava in organizacija dela, analiza, sinteza, zaključki in usmeritve). Različne vsebine prostora (grajeni in odprti prostor, staro naselbinsko jedro, nova območja naselja) so obravnavali strokovnjaki v treh ekspertnih skupinah: v skupini za prenovu in razvoj, v skupini za prenovu novega in razvoj in v skupini za varstvo in razvoj krajine. Vse tri skupine pa je povezovalo delo četrte (ali prve) skupine za trajnostni sonaravni razvoj.

Kraška hiša z etnološko zbirko
- zameetek zamisli o Štanjelu
- mestu muzejev

1. Naloga zadnje izmed naštetih skupin - prve delovne skupine - je bila vodenje projekta (namen, cilj) na osnovi novih usmeritev (nova kategorija družbene filozofije kot izhodišče), ki temeljijo na vzdržni rabi prostora (trajni razvoj je posebna oblika napredka, ki zadošča sedanjim potrebam in pri tem ne ogroža prihodnjih generacij, tako da bi tudi te mogle zadostiti svojim lastnim potrebam) v razvojnem urejanju naselij in urejanju prostora nasploh.

2. V skupini za prenovu in razvoj starega dela Štanjela in Kobdilja (najpomembnejši razvojni vir kraja in regije) so na osnovi spoznanja, "da je dediščina orodje za izgradnjo naše prihodnosti" (izhodišče) izdelali podrobne analize obstoječega stanja in na osnovi v sodelovanju z lokalno skupnostjo oblikovanih vizij razvoja (gospodarskega, turističnega, ...) izdelali strateške razvojne usmeritve za revitalizacijo starih delov in starejše pozidave v obravnavanem območju (namen, cilj).

3. Tretja skupina - za prenovu in razvoj novega - je v oblikovanju usmeritev razvoja naselja v celoti (cilj) izhajala iz - na osnovi analiz - oblikovane ugotovitve (izhodišče), da je slabo načrtovana in slabo oblikovana gradnja v novem delu kraja pripomogla k znižanju kulturnozgodovinske vrednosti starih delov naselja - kulturnega spomenika. **Usmeritve** (v primerjavi z drugimi sklopi obravnave najbolj kompleksne) **za razvoj naselja vključujejo tako usme-**

ritve za varovanje spomenika kot na osnovi vzdržne rabe prostora in razvijanja identitete naselja (urbanizma in arhitekture), usmeritve za sanacijo novejših zidav in načrtovanje nove zidave.

4. Smernice za razvoj kulturne krajine (za posamezne krajinske tipe) (cilj) so oblikovali v četrti delovni skupini - za prenovu in razvoj krajine - na osnovi izhodišča vzdržne rabe prostora in varstva identitete kulturne krajine.

Vsaka ekspertna delovna skupina je torej na osnovi posebnosti prostorskega problema, ki ga je obravnavala, oblikovala svoje izhodišče, razvila za analitično vrednotenje prostorskih sklopov znotraj ureditvenega območja naselja svojo metodo in na predpostavki skupnega cilja oblikovala svoje usmeritve. Povezano (čeprav je v gradivu predstavljen v tretjem sklopu) so skupine oblikovale sklep, v katerem je ureditveno območje naselja razdeljeno na posamezne planske celote (območja). Za vsako posamezno plansko celoto so prepleteno dane usmeritve vseh treh delovnih skupin.

Izvirnost

V slovenskem strokovnem okolju predstavlja izdelan elaborat izviren prispevek; tako zaradi novih metod analize kot zaradi pri nas še povsem neuveljavljenega in zapostavljenega sodelovanja lokalne skupnosti v načrtovanem urejanju prostora. Aktivno sodelovanje med strokovnjaki in sve-

tovalci, katerih prednosti so specialistična znanja in izkušnje in lokalno skupnostjo (od občinskega vodstva do prebivalcev), kateri strategija razvoja dejansko pripada, bo kmalu postalo edini možni način za kakovostno načrtovanje razvoja naselij in opravljanja drugih posegov v prostoru.

Uporabnost

Celotna študija je tako po obsegu (glede na kratek rok izdelave) kot po upoštevanju novih pristopov (nove možnosti za prenovu kot delom razvoja naselja v celoti) v celovitem urejanju naselja »pionirski« podvig, zato so pomanjkljivosti, ki so povezane s samo zgradbo dokumenta in ki jih je možno s preprostim preoblikovanjem odpraviti, zanemarljive.

Nesporno je izdelana Programska zasnova Štanjela kakovostna strokovna podlaga za izdelavo izvedbenih aktov ali izhodiščni prostorski model in organizacijska osnova za izčrpno in vseobsegajoče načrtovanje, kot gradivo imenujejo avtorji.

Prav tako je izdelan dokument kakovostna osnova za izdelavo posameznih razvojnih projektov, ki so potrebni za pridobivanje sredstev iz različnih skladov države ali za pridobivanje sredstev iz strukturnih fondov Evropske unije.

Sklepne misli, namenjene uporabnikom:

Programske zasnove Štanjela

Izdelana Programska zasnova Štanjela je obsežen, strokovno korekten izdelek, ki mora postati kakovostno izhodišče pri nadaljevanju del za razvojno urejanje naselja Štanjel (določenega območja ureditve).

Uporabnikom - lokalni skupnosti - kot recenzentka predlagam:

1. naj Programske zasnove Štanjela sprejme kot svoje normativno izhodišče za urejanje naselja v predstavljenem ureditvenem območju;

2. naj skupaj z izdelovalci Programske zasnove Štanjela izdela povzetek (izvleček) dokumenta, ki bo lažje razumljiv za lokalno skupnost, saj mora ta vsebino Programskih zasnov sprejeti kot »svojo vizijo za prihodnost«;

3. naj na osnovi v Programski zasnovi Štanjela oblikovanih predlogov razvojnih možnosti oblikuje strategijo o pripravi programa za postopno uresničevanje »vizije«;

4. naj zaradi izjemne strokovne zahtevnosti razvojne prenovе ureditvenega območja naselja Štanjel (kar potrjuje tudi izdelana programska zasnova) občina preda (ustanovi) vodenje posebej imenovani »agenciji za razvoj naselja«, ki bo strokovno med drugim skrbela tudi za pravilno razlago in upoštevanje programske zasnove pri pripravi prostorskih izvedbenih aktov.

Naročnikom pa predlagam:

1. naj izdelano Programsko zasnovo Štanjela kot vzorčni projekt uveljavijo na ravni države;

2. naj opozorijo posamezne resorje ter pristojne organe, organizacije ali skupnosti, ki v skladu s prostorsko zakonodajo vstopajo v prostor, na v Programski zasnovi Štanjela postavljene »črne točke« (na področju prenovе in konzervatorstva bo nujno usklajevanje na področju terminologije, v oblikovanju ustreznih novih dokumentov, ...).

**Prispevek za uvod
v okroglo mizo
v Štanjelu
10. decembra 1999**

ZAMISLI IN NAČRTI ZA PRENOVO IN REVITALIZACIJO ŠTANJELA

Peter Fister

V zvezi s prenovo in revitalizacijo Štanjela in z vizijo ter načrti zanj se v tem prispevku osredotočam na probleme njene uresničljivosti in na primerjavo z drugimi izkušnjami.

Problemi

Štanjel je bil doslej vedno znova označevan kot spomenik kulturne dediščine najvišjega ranga in hkrati kot značilen primer odmirajočega kraškega naselja. Vedno znova so se zlasti kulturno osveščeni strokovnjaki in prebivalci spraševali, zakaj je tako in zakaj ni mogoče zbrati dovolj denarja, da bi ohranili ta izjemni spomenik kot splošno veljavno vrednoto, vsi pa so se spraševali, zakaj nekoč cvetoče naselje ne more več oživeti kot eno izmed najpomembnejših na Krasu.

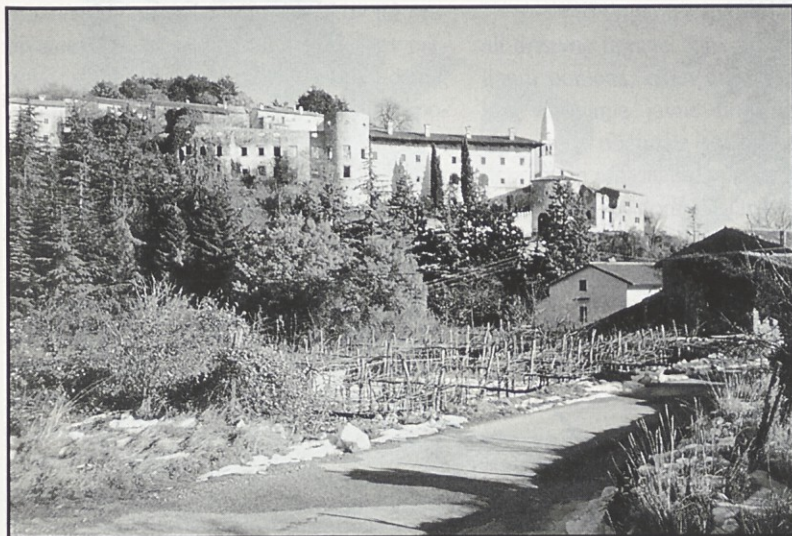
Odgovor na to je treba poiskati tako v spreminjajočih se različnih družbenih, gospodarskih, kulturnih, političnih in še mnogih ciljih, s katerimi so odgovorni in prebivalci obe nalogi vedno znova drugače razlagali, cilji sami pa so si največkrat vse preveč nasprotovali, da bi bili tudi uresničljivi. Zato kljub še tako poglobljenim študijam in načrtom ter strogim varstvenim ukrepom naselje še naprej propada. In to se bo še nadaljevalo, dokler ne bo doseženega dovolj širokega soglasja o pomenu naselja in vseh njegovih delov kot kulturne dediščine, o ci-

ljih in možnostih za prihodnost in o vlogi vseh, ki kakorkoli sodelujejo v nalogi, da se Štanjel ohrani, oživi in razvija.

Doslej so bili vsi ti različni pogledi že prevečkrat razlagani in razloženi. Brez pomena bi jih bilo zato "pogrevati". Ugotoviti pa je treba predvsem današnje izhodišče in sprejeti dosedanja prizadevanja kot bogato izkušnjo, iz nje pa uporabiti mnoge dragocene podatke za čim bolj realen pristop k prenovi. Da bi to dosegli, je (bilo) treba na eni strani posodobiti strokoven pristop in na

drugi strani posodobiti način izvajanja procesa preнове. Ker je bila naša zadnja naloga okvirjena predvsem v postavitve novih strokovnih izhodišč ob upoštevanju dosedanjih spoznanj in ker so istočasno nastaja)li novi pogoji za uresničitev zadane naloge, je tokratna sinteza usmerjena zlasti v tiste možne organizacijske oblike, ki naj postanejo izhodišče za bodoče dogovore. Pri tem razlage strokovnih izhodišč samih ni treba ponavljati, ampak je treba le navesti razloge zanje!

Pogled na štanjelsko naselbino na griču z zahodne strani - december 1999.

Novosti v načrtovanju in izvajanju prenove kulturne dediščine - izkušnje

Pojem "prenova" je od svojega začetka ozkih okvirov likovnega varovanja najkvalitetnejše kulturne dediščine v zadnjih dveh desetletjih prerasel v široko nalogo urejanja in načrtovanja razvoja naselij, v katerih je mogoče na eni strani z ohranjanjem

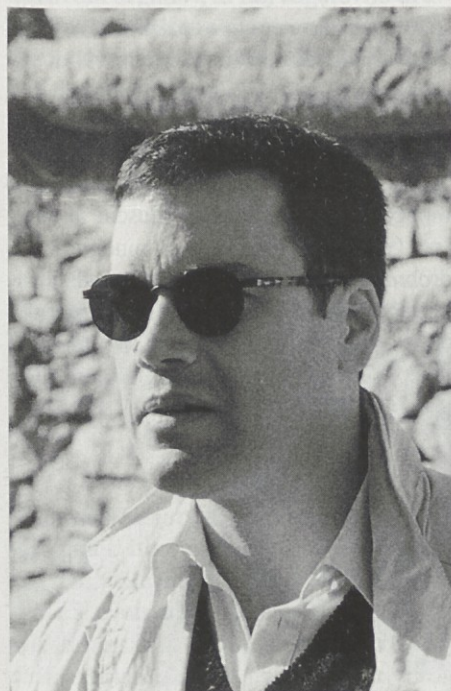
njem že zgrajene kvalitetne stavbne ali naselbinske dediščine in na drugi strani s ponovno uporabo ter s posodabljanjem razvrednotene (degradirane) stavbne in urbane sestave (strukture) zagotoviti kvaliteten razvoj naselbinskega prostora in življenja prebivalcev.

Značilno je, da so kljub različnosti ciljev vse stroke, ki so v nalogi sodelovale, izhajale iz skupnega prostora naselja, le da so v njem praviloma iskale lastne, ozke možnosti za reševanje različnih sestavin - ki

so se največkrat medsebojno celo prekrivale. To medsebojno prekrivanje je oteževalo uresničitve in nemalokrat je nastalo nepotrebno medsebojno tekmovanje z izločevanjem drugih rešitev, namesto da bi s skupnimi končnimi cilji in s postopnim usklajevanjem dosegli svoje in skupne cilje - to je večjo kvaliteto bivalnega okolja, ohranitev pomembne kulturne in naravne dediščine ter možnost hkratnega razvoja.

Ker je novi vseobsežni pojem prenove v resnici še vedno novost, ker mnogo varstvenikov, načrtovalcev, planerjev in razvojnikov (investitorjev, managerjev, politikov) še vedno vztraja pri izključenosti svojega ločenega pristopa, **bo prenova kot pozitivna in nujna metoda razvoja naselij postala smotrna šele z uzakonitvijo ustreznih metod dela in z njeno vključitvijo v osnovne nacionalne programe razvoja.** Pri tem je večina dosedanjih slovenskih izkušenj dokaj nespodbudnih; posebej v smeri sodelovanja med strokami in sodelovanja s prebivalci.

Če bi kot okvir vzeli le naloge "urbanizma" v okvirih državne ali občinske uprave, bi razširili izhodišča za prenovu na vse sestavine urejanja, oblikovanja, planiranja ali celo političnega usmerjanja razvoja, nove gradnje in prenove naselbinskih struktur. Arhitekti urbanisti pa si istočasno želijo predvsem čim večjo svobodo v avtorskem (pre)oblikovanju stavb in tudi celih naselij (Fabianijevi načrti...). Vzporeden primer, ki je značilen za slovenski prostor v zadnjih desetletjih, je ločevanje med nalogami, ki jih

Izvedenci Sveta Evrope so obiskali Štanjel v oktobru 1994 in predlagali za njegovo prenovu in revitalizacijo projekt. "Ko boste v Sloveniji naredili ta projekt, se bomo dogovarjali in vse uskladili z našimi pogledi, predlogi. Tudi mi bomo naredili svoje. Zelo ekspeditivni in konkretni smo lahko, kar pomeni, da ni izključena naša finančna pomoč pri pripravi projektov in finančna pomoč pozneje. Vse je stvar dogovora in vaše pripravljenosti za sodelovanje! Projekt, ki ga pričakujemo, pa ne sme obravnavati samo Štanjela. Mora biti širši; obseči mora prostor Krasa, ki smo ga spoznali te dni". Tako je izjavil Mikhael de Thyse, programski koordinator Sveta Evrope za tehnično pomoč in sodelovanje na področju varstva kulturne dediščine (Revija Kras, št. 11, december 1995).

Gospod Mikhael de Thyse je za naslednjo izdajo revije Kras napovedal svoj kritični pogled, kako odgovorni uresničujejo in ne uresničujejo dogovorjeno!

č

Fotografiji na levi: D. Grča

OKROGLA MIZA

ima današnja "uprava" za kulturno dediščino (nekdanj: zavodi za spomeniško varstvo), in teorijo, ki jo razvija konzervatorska stroka. Prva je zadolžena za povsem konkreten izbor (v register vpisanih) kulturnih spomenikov, druga (naj bi bila zadolžena) za raziskovanje, strokovno obdelavo in razvoj teorije varstva spomenikov. Ker je na Slovenskem še vedno mnenje, da je to ista naloga, je tudi v novem zakonu o varstvu kulturne dediščine (1999) prišlo do vrste nelogičnosti in do pričakovanega zastoja v posodabljanju pojma varovanje kulturne dediščine (kot "integralnega varstva") in s tem najbrž celo do zmanjševanja možnosti, da bi varstvo nepremične kulturne dediščine vključevali v celovit razvoj naselij in ji s tem dali tudi realno možnost za nadaljnji obstoj. Primer: v 27. členu zakona je določeno, da le javni zavodi za varstvo dediščine "smejo oblikovati pobude ter programe za oživljanje spomenikov na območju lokalne skupnosti in za njihovo vključitev v gospodarske in druge dejavnosti". Ker pa ti zavodi ne razpolagajo niti z investicijskimi sredstvi, niti niso lastniki teh spomenikov, niti nimajo strokovne "licence" za izdelavo prostorskih dokumentov, je taka zahteva praktično nesprejemljiva.

Če bi se oprli na tuje izkušnje in priporočila, lahko najdemo zlasti v priporočilu, ki ga je pripravil ICOMOS (Mednarodni svet za spomenike in kraje/naselja pri Unescu) opisanih 15 strokovnih skupin v okviru 14 različnih nalog za prenovo in za vsako skupino je določen poseben izbor pristojnosti. Brez posebne razlage je to dokaz za izjemno zapletenost in hkrati za bogate strokovne izkušnje. In na teh izkušnjah je bila grajena tudi zadnja študija.

Razlika in nerešeno izhodišče pa pri načrtovanju prenove Štanjela, podobno kot pri večini slovenskih sorodnih nalog, izvira še vedno v nepovezanem načinu dela. Ta veriga nepovezanosti izhaja iz nepovezane zakonodaje; izhaja iz dejstva, da je v načelu še vedno bolj pomembno varstvo kot razvoj kulturne dediščine, predvsem pa, da so to oblikovno, vsebinsko in prostorsko ločene enote s posebnim nadzorom, za katerega je odgovorna le država (seveda le formal-

no in skoraj nič realno), in - ne nazadnje - iz načina nastajanja varstvenih in razvojnih načrtov, v katerih prebivalci sami skoraj ne sodelujejo. Tako se tisti, za katere je prenova načrtovana, ne znajo ali ne morejo (morda tudi nočejo) vključevati v načrtovanje in izvajanje prenove, čeprav so izkušnje iz bližnje Evrope pokazale, da prav s tem pridobijo največ.

Končni načrt prenove je po merilih in izkušnjah uspešnih vzornikov (Avstrija, Nemčija, Francija, Danska itn.) oblikovan kot strateški "plan prenove" (= "master plan"). Načrt prenove torej ni izvedbeni ali "zazidalni" načrt, ampak je dovolj podrobno dogovorjena strategija, ki za posamezne dejavnosti, območja, probleme določa usmeritve, cilje in okvire razvojnega varstva. Posamezni problemi se nato, glede na zahteve in možnosti investitorjev (od države, regije, občine do zasebnikov), načrtujejo kot "izvedbeni akti" (= prostorski in arhitekturni načrti) vsak posebej. Najpomembneje pri takem načinu

pa je, da tako s strateškimi odločitvami kot z detajlnimi rešitvami soglašajo tudi prebivalci in ne le strokovnjaki.

Možnosti in potrebne novosti za prenovo Štanjela

Ker je iz predloženega gradiva že mogoče dovolj enostavno izluščiti te splošne (strateške) usmeritve z mnogimi podrobnimi sestavinami, je treba v nadaljevanju ugotoviti, kje je mogoče bodočemu načrtu za prenovo Štanjela dodati še tiste sestavine, ki naj bi omogočile njegovo uresničitve.

1.

Kot prvo in najnujnejše izhodišče je, da je treba nadomestiti dosedanje premajhno aktivnost prebivalcev in možnih bodočih vlagateljev v prenovo. Za to je nujno predhodno opraviti še nekatere dejavnosti, ki bodo po eni strani podale resnične

možnosti in pripravljenost lastnikov ter prebivalcev, da se organizirano vključijo v prenovu, po drugi strani pa ugotoviti sedanja, čim bolj realna razmerja za ohranitev in posebno vlogo kulturne dediščine. Ker je to mogoče doseči le v lokalnih okvirih, naj bi bila to tudi ena med prvimi nalogami "samooorganiziranja".

Odnosi lastnikov in uporabnikov do varovanja dediščine morajo biti vrednoteni s stališča sprejemljivosti varstva "njihove" dediščine, sposobnosti aktivnega sodelovanja v prenovi (vsebinsko in finančno) ter z možnostjo uveljavljanja individualnih želja (v okviru prvih dveh vprašanj). Dejanske možnosti za ohranitev dediščine pa morajo izhajati iz ugotovitve tehničnega stanja (in s tem možnosti fizične ohranitve), še zlasti pa iz usklajenosti javnega in zasebnega interesa (država+regija+lokalna skupnost na eni strani strani in lastniki+investitorji na drugi strani).

Pri tem je treba opozoriti na nujno večjo aktivnost vseh pristojnih služb in njihovega medsebojnega usklajevanja. Če tega ne bo, postane lahko neuskklajenost med njimi nepremostljiva ovira; še posebej tedaj, ko se preverja pomen vlaganja v prenovu Štanjela in okolice hkrati z razvojnimi načrti regije oziroma subregije ali občine.

2.

Oblike organiziranosti prebivalcev in uporabnikov ter vseh nivojev upravnih organov, ki naj zagotovijo uresničljivo izhodišče za planiranje, načrtovanje in izvajanje prenove, morajo povezovati splošne (javne) interese in interese posameznikov ali skupin. Ker pa je to tudi po tujih izkušnjah nemogoče doseči v eni sami skupini, naj bi se oblikovali dve skupini:

a) Organizirana skupina iz lokalne ali državne uprave, ki sodeluje pri uveljavljanju pomena, ciljev in strategije prenove kot varovanja javne dobrine (delovanje: okrepljene občinske službe, sodelovanje z državno in regionalno upravo za varstvo dediščine, za prostorsko planiranje, itn. - vse do povezav v mednarodni prostor: Evropo, Unesco, itn.)

b) "Svetovalni odbor", ki je neprofitna, lahko tudi "samo"-organizirana skupina strokovnjakov, organizatorjev, angažiranih posameznikov, potencialnih investitorjev, itn. (za razvojno in izvedbeno svetovanje v pripravi na prenovu in med uresničevanjem prenove).

Obe skupini se medsebojno dopolnjujeta, delujeta javno in s tem uveljavljata iniciativo ter nadzor po zakonsko določenih merilih in nadzor javnega ali zasebnega interesa.

V tujih izkušnjah so lahko oblikovane tudi drugačne interesne skupine!

"Neprofitno združenje zasebnikov" - za sodelovanje z oblastmi v usmerjanju varstva in uporabe kulturne dediščine mora imeti sebi nasprotno "profitno združenje zasebnikov" - za vlaganje in uporabo bogastva kulturne dediščine. Taka organiziranost je za naš prostor še nepreizkušena novost, medtem ko je drugod povsem običajna.

Neprofitna "fundacija" (ustanova) navadno deluje v okviru lokalnih oblasti (občine) in je zadolžena za organiziranje in uresničevanje finančne pomoči ali strokovnega svetovanja. "Družba za prenovu" je organizirana ponavadi kot profitna skupina za določen problem.

Poleg navedenih so mnogokrat oblikovane tudi različne skupine kot strokovna, gospodarska, kulturna, vzgojna in drugačna iniciativa; še posebej, če je treba poudarjeno reševati posebne probleme!

Vse te možnosti so ponujene kot že znane oblike, njihov izbor in njihovo delovanje pa je pogoj, da bodo cilji, ki so bili predhodno postavljeni, in ki naj bi bili dopolnjeni z opisanim nadomestilom za dosežanje preslabo sodelovanje prebivalcev, lastnikov in investorjev, tudi resnično doseženi. Ker je Štanjel številčno majhna skupnost, je mogoče svetovati, naj se iz opisanih skupin in njihovih delovnih ciljev izbere le tiste najpomembnejše sestavine, ki bodo v največji meri pospešile njegovo prenovu. Čeprav že večkrat ponovljena ostaja najbolj pomembna ugotovitev: Uspeh prenove Štanjela je na koncu odvisen vedno le od volje in prizadevnosti prebivalcev in lastnikov samih - in šele tedaj k njej prispevajo tudi vsi ostali..!

Za povzetek je mogoče skleniti oceno sedanje stopnje prenove Štanjela v naslednje ugotovitve:

1. Štanjel ima poglobljeno in z ustreznostjo širino obdelano strokovno osnovo za dokument, ki bi bil oblikovan kot "strateški plan prenove" s cilji in določili za podrobne dogovore o izvedbi. Ker se zakon o urejanju prostora še sprejema, naj bi se formalno obliko določilo ali dopolnilo po njegovem sprejetju.

2. Pred začetkom uresničevanja prenove je treba organizirati upravne in strokovne službe ter prebivalce in investitorje v ustrezne neprofitne ali profitne skupine, ki bodo neposredno sodelovale v izvedbi in v pobudah za uresničitev ohranitve Štanjela.

3. Posamezne posege naj se usklajuje s celovito strategijo prenove (kar usmerjajo nove skupine) načrtuje kot posege v prostor, kot del razvoja in varstva celote; in to šele potem, ko se zanje izkažeta resničen interes in možnost za uresničitev.

4. Prenova Štanjela naj postane del ciljev za celovito varstvo in razvoj kraške regije ali subregije.

Ker je Štanjel številčno majhna skupnost, je mogoče svetovati, naj se iz opisanih skupin in njihovih delovnih ciljev izbere le tiste najpomembnejše sestavine, ki bodo v največji meri pospešile njegovo prenovu. Čeprav že večkrat ponovljena ostaja najbolj pomembna ugotovitev: Uspeh prenove Štanjela je na koncu odvisen vedno le od volje in prizadevnosti prebivalcev in lastnikov samih - in šele tedaj k njej prispevajo tudi vsi ostali..!

Programska zasnova Štanjela - osnova za dogovarjanje

✓ RAZVOJNO VIZIJO *Štanjela* JE TREBA NENEHNO USTVARJATI IN DOPOLNJEVATI

Ljubo Lah

V povezavi s Štanjelom je v zadnjih letih potekalo delo na kar nekaj strokovnih projektih, ki naj bi omogočili začetek njegove preno-ve in revitalizacije. Prizadevanja Turističnega društva Štanjel, Občine Komen in številnih posameznikov so med drugim vzpodbudila delo več študentskih in mladinskih delavnic, številna so bila sestankovanja, dogovarjanja in posveti, ki jim kar ni videti konca, in ob vsem tem je Štanjel obiskalo kar nekaj uglednih strokovnjakov in gostov iz tujine. Dovolj vsega, da so pričakovanja lahko zelo velika...

Rezultatov številnih prizadevanj iz preteklih let še ni toliko, da bi bili z njimi lahko kar počez vsi zadovoljni - pa tudi ne tako malo, da bi morali že obupavati.

Nadaljevati je treba delo in realno oceniti dosedanje dosežke ter njihov pomen za nadaljnja prizadevanja. Nekaj med njimi je zagotovo takih, ki jih je treba posebej izpostaviti ali jih dodatno javno pojasniti ter skupno ugotoviti, kaj bi lahko v prihodnosti ohromilo ali ogrozilo dosedanja hotenja.

Kaj je bilo v zadnjih letih doseženo in katera spoznanja so dozorela?

Verjetno nihče nima popolnega pregleda nad vsemi dogajanjem v povezavi s Štanjelom in je težko izpostaviti najpomembnejše.

S pogledov organiziranosti je pomembno, da so se postopoma začela uveljavljati načela, zahteve in priporočila, ki so nam jih kot izkušnje dobre prakse posredovali strokovnjaki Sveta Evrope - Oddelka za kulturno dediščino - in nam jih postavili kot pogoj za lastno sodelovanje. Uveljavljeno je ogrodje koordinacijske (organizacijske) sheme Pilotnega projekta Kras, ki ga je mogoče še dopolnjevati in dograjevati. Vlogo osrednjega koordinatorja in vodje projekta je prevzela enota PIU - Ministrstva za ekonomske odnose in razvoj - z voditeljico projekta Tatjano Renerjevo.

Pomembno je, da se poleg ustreznega organiziranosti v prihodnje uveljavijo tudi načela o sodelovanju in medsebojnem zaupanju ter spoznanja o načrtnosti, celovitosti in integralnosti strokovnih in vseh drugih prizadevanj.

Programska zasnova - dokument, ki naj pomeni osnovo za dogovarjanja

Pomemben cilj razpisanih projektov je bila izdelava Programske zasnove Štanjela - dokumenta, ki naj bo osnova za zaščito kulturnih in prostorskih vrednot ter osnova za sprejemanje vseh ostalih nadaljnjih odločitev, povezanih s prihodnjim razvojem Štanjela.

Časa za izdelavo tovrstnega dokumenta je bilo zagotovo premalo, saj je nastal z organiziranim sodelovanjem in vključevanjem vseh zainteresiranih in še posebej krajanov, ki so večkrat imeli možnost povedati svoje predloge in izraziti lastne interese. Tudi v formalno-vsebinskem smislu je izvajalec projekta imel zadrege: zadostiti je bilo treba predpisanim vsebinskim zahtevam programske zasnove - ki zagotovo ni optimalna oblika planskega dokumenta, niti ne dokumenta za načrtovanje preno-ve! Kljub vsemu: dobili smo dokument, ki je pripravljen v skladu z domačimi veljavnimi predpisi in lahko prevzame vlogo usmerjevalnega dokumenta po pričakovanjih in nasvetih mednarodnih strokovnjakov.

Izdelani dokument **pomeni predvsem analizo in ovrednotenje stanja** v obravnavanem območju Štanjela, z opredeljenimi vrednotami in negativnostmi. Nazorno so pokazani potenciali in možnosti, ki jih prostor z vsem zgrajenim ponuja, in opravljen je kvantitativni (količinski) **pregled stanja s potrebnimi ocenami**.

Dokument je treba razumeti kot neke vrste **ponujen minimalen dogovor o nadaljnjih možnih oblikah razvoja** - je okvir, ki se ga ne sme prestopiti, če se želi v prihodnje ohraniti spoznane vrednote prostora in ob tem zagotavljati minimalno konsistentnost, skladnost posegov. Možnih odgovorov in rešitev - ki jih je mogoče iz dokumenta izpeljati in bi lahko bili ustrezni - je veliko.

Dokument naj bo razumljen kot neke vrste **"strateški razvojni program"**, ki ga je treba implementirati, uveljavljati, dopolniti s **konkretnimi projekti, z akcijskimi programi**. To hkrati pomeni tudi pretvorbo strategije v projekte - kratkoročno uresničljive in dolgoročne. Nekateri se že uresničujejo (npr. obnova stolpa), druge je za to treba še pripraviti.

Torej, dokument še ne daje **konkretnih rešitev, predlogov in vizij**, omogoča pa, da se jih oblikuje oziroma preverja usklajenost posameznih pobud z okvirnim dokumentom - z osnovnim dogovorom.

Vredno je poudariti dve temeljni izhodišči Programske zasnove Štanjela v povezavi s starim delom Štanjela. Prvič, dopuščeni in vzpodbujeni naj bi bili taki posegi v stavbno strukturo obstoječih objektov, ki naj bi v čim večji meri ohranjali njihovo "originalno substanco", da ne bi prihajalo do uničevanja tistega, kar pravzaprav pomeni izhodiščno vrednost. Drugič, ob tem je treba še posebno skrb posvetiti prebivalcem starega Štanjela in jim omogočiti nadaljnje bivanje in razvoj - pa čeprav prilagojen posebno - stnim in spoznanim vrednotam prostora.

Vizijo razvoja Štanjela - konkretno predstavo o Štanjelu v prihodnosti - je treba nenehno ustvarjati in jo sproti dopolnjevati

Oblikovanje razvojne vizije, ki mora dopolniti in nadgraditi sprejeto Programsko zasnovo Štanjela, je tisti orientacij-

ski okvir, ki je nujen zlasti za sporazumevanje vseh udeležencev v procesu usmerjanja prostorskih odločitev. To je nekakšen mozaik konkretnih (sekvenčnih) predstav o Štanjelu v prihodnosti, ki naj pomaga pri dolgoročni orientaciji in usmerjanju prostorskega razvoja in zelenih posegov v prostor. Razvojni scenariji - kot poti do teh zastavljenih ciljev in obliki vizije - pa naj bodo osnova za dogovorjanje o potrebnih ukrepih in akcijskih programih. Uporabne poglede na izoblikovanje potrebne vizije Štanjela najdemo že v delovnem gradivu "A Future Vision for Štanjel", ki ga je pripravila skupina profesorja Briana Goodeya z univerze Oxford Brookes in deloma tudi v sami Programski zasnovi Štanjela. Osebnost mi je najbližje koncept razvoja, ki Štanjel opredeljuje kot "mesto- muzej", kot revitalizirano kulturno središče Krasa, ki je obenem tudi njegovo promocijsko središče in "živi muzej na prostem". Nastavki za izpeljavo vizije, vsaj po drobcih, že obstajajo, primerljivih zgledov v svetu je veliko... , če jih želimo upoštevati.

Seveda pa je oblikovane vizije treba podkrepiti in omogočiti njeno uveljavljanje z izdelanimi usmerjevalnimi mehanizmi na lokalni in tudi državni ravni, ki so bili že večkrat pojasnjeni v strokovnih krogih. Ob tem je treba načrtno skrbeti za poljudne prikaze prizadevanj in rezultatov najširši javnosti in domačinom.

Morda najtežji del uresničevanja projektov in opredeljenih vizij o Štanjelu, kljub nasprotujočim si mnenjem o tem problemu, pomeni priprava investicijskih programov z opredeljenimi koncepti možnih oblik financiranja, z oblikovanjem prioriteta in možnih vlagateljev.

"Denar" ni problem - pa vendar je!

Na osnovi ugotovljenih dejstev, ki jih najdemo v dokumentu Programska zasnova Štanjela, in na osnovi dugih izkušenj - npr. popotresne obnove Posočja - je mogoče oceniti, da sedanji lastniki stavbnega fonda v Štanjelu niso zmožni in sposobni sami zagotoviti zahtevanega in pričakovanega investicijskega vlaganja in ustrezne visoke ravni obnove objektov! Razmerja med povprečnimi, statistično ugotovljenimi dohodki, pričakovanimi obsegi investicij v doglednem času - npr. obdobju 10 - 15 let - ne dajejo realnih izgledov za zagotovitev potrebnih investicijskih vlaganj. Tako obsežna po-

moč "države", ki bi celotno manjkajočo razliko pokrila, verjetno tudi ni realno pričakovana. Veliko (in dovolj) bi že bilo, da bi "država" ob asistenci lokalnih oblasti, zagotovila ustrezno dodatno stimulacijo in prednost vlaganj v kulturno dediščino Štanjela. Iz teh, morda preveč poenostavljenih, vendar iz "zdrave pameti" izhajajočih sklepanj, je mogoče predvideti, da se bo Štanjel slej ko prej moral investicijsko odpreti navzven. Prav bi bilo, da bi investicijsko privabljanje potencialnih vlagateljev potekalo čim bolj razumno in kontrolirano in da ne bi bilo podobno razprodajam. Priložnost za to mora v prvi vrsti dobiti naravno zaledje Štanjela - Kras in šele pozneje manjkajoči kapital z izvorom in lastniki iz širšega ali celo čezmejnega zaledja.

Kaj bi lahko ogrozilo nadaljnja prizadevanja?

Nadaljnja uspešnost prizadevanj je v prvi vrsti odvisno od skupne volje in pripravljenosti samih Štanjelcev - prebivalcev in lastnikov starega Štanjela. Njihova **skupna volja in skupna hotenja so potrebna**, da lahko tudi vsi drugi prispevajo k razvoju in spremembam!

Največjo nevarnost predstavlja naša lastna nesposobnost nas vseh, kakorkoli vpletenih v nova prizadevanja, če ne bi bili sposobni vleči voza revitalizacije in obnove Štanjela v isto smer! Zato je pomembno, da morebitni slabiči in omahovalci čim prej spustijo vrv in omogočijo prosto pot!

Prizadevanja bi lahko ogrozili tudi z nerealnimi in neuresničljivimi pričakovanji, postavljanji birokratskih preprek in še posebej s povzročanjem morebitnih razprtij in osebnih zamer ob izmenjavi nasprotujočih si videnj in razumenj problemov. Tudi nevoščljivosti ob prvih uspehih posameznikov, ki si bodo upali tvegati in (so)investirati, naj ne bi bilo, saj to deluje razdiralno in uničujoče.

Prepričan sem, da je mogoče stari Štanjel revitalizirati veliko bolj koristno in domiselno kot z banalno razprodajo stavbnega fonda, za kar naj bi obstajal že velik interes.

Tatjana Renner

Poslanstvo Pilotnega projekta Kras

Revija Kras je v 35. številki na straneh 14-15 objavila podrobno poročilo z julijske delavnice v Štanjelu, katere namen je bil doseči konsenz o vsebini okvirnega programskega dokumenta za Pilotni projekt Kras.

Programski dokument je temeljni usmeritveni dokument za dveletno do triletno izvajanje konkretnih aktivnosti. Potrdili so ga vsi člani medresorskega odbora. Programski dokument bo tudi osnova za nadaljevanje strokovnega sodelovanja in svetovanja s Svetom Evrope. Odločanje o obliki in obsegu sodelovanja je bilo 15. decembra 1999 v Strasbourgu. Predstavnica Slovenije v tem odboru je dr. Jelka Pirkovič.

Na podlagi Programskega dokumenta smo izdelali prvi akcijski program za leto 2000, katerega osnutek je že obravnaval projektni svet. V letu 1999 smo končno uspeli imenovati profesionalno ekipo strokovnjakov v sekretariat (PIU – Tehnična enota), ki bo odgovoren za pripravo strokovnih gradiv za razpravljanje in odločanje v telesih organizacijske strukture (le-ta je bila tudi objavljena v omenjeni izdaji revije Kras!).

Glavno poslanstvo sekretariata in vsakega člana posebej je zagotavljati celovit pristop v procesu nastajanja skupne razvojne vizije Krasa. Projektni svet s predstavniki občin – župani in s predstavniki ministr-

PILOTNI PROJEKT KRAS

IN POMEN ŠTANJELA V NJEM

V prispevku sem se prvotno želela omejiti na vplive Pilotnega projekta Kras na ožji prostor Štanjela, vendar so me dogodki zadnjih dveh mesecev prepričali, da je poslanstvo Pilotnega projekta Kras še premalo poznano, zato izhajam iz celote.

stev tako prevzema vlogo medsektorskega usklajevalca in postaja mesto, kjer se bodo srečevali in soočali (tako ali drugače) nacionalni in lokalni interesi, javni in zasebni. Možnost za sodelovanja pri odločanju bodo imeli praktično vsi zainteresirani prebivalci po svojih predstavnikih lokalne oblasti, društvih, združenjih v delovnih skupinah.

Leto 1999 – obdobje ponovnega zagona projekta - je bilo zelo zahtevno obdobje, saj se je ponovno izkazalo, da je med podpisom pisma o nameri za uresničevanje trajnostnega, skupnega razvoja in med njegovim dejanskim uresničevanjem ogromen prepad - tako na državni ravni in nič manj na lokalni ravni (pri čemer je ta čas odgovor-

nost državne ravni večja, saj je ta prostor priznan kot prostor državnega pomena).

Kljub številnim težavam (kadrovskim, osebnostnim, organizacijskim,...) je treba vztrajati, saj je to edina možnost, da bomo nekega dne z gotovostjo vedeli, kakšen razvoj je sprejemljiv za Kras, in da bomo s tem imeli trdna izhodišča za oblikovanje uporabnih projektov za pridobitev različnih tujih in domačih spodbud. Da še zdaleč nismo enotnih misli, kaj je razvoj, je bilo videti tudi na zadnji seji projektne sveta. Isto velja za Štanjel: Ali lahko rečemo, kakšen razvoj je sprejemljiv za večino prebivalstva? V zadnjih usmeritvah so bile našteje vsaj tri poti, npr.: mesto-hotel, mesto-muzej, ... in vsaka med njimi zahteva drugačne pogoje glede delovnih mest, storitev...

Povezava med Pilotnim projektom Kras in Štanjelom

S prejšnjo primerjavo sem tudi že nakazala povezavo med Pilotnim projektom Kras in Štanjelom! To vprašanje se vedno znova postavlja in sicer z negativnim prizvokom, češ da bo Štanjel ostal na obrobju dogajanja.

Popoln odgovor bi terjal več časa, zato poudarjam le nekatera izhodišča, ki so zapisana v temeljnih dokumentih in zakonih.

Vhod v obnovljeni grajski kompleks, kjer je začasno tudi regionalna pisarna Agencije RS za regionalni razvoj

Štanjel je nacionalnega pomena, zato je tudi Svet Evrope takoj spoznal svojo vlogo pri iskanju razvojnih rešitev. Še več! Predlagal je »pilotni« projekt, kar se vse prevečkrat pozablja. Pilotnost bomo upravičili, ko bomo prav na primeru Štanjela poiskali in pokazali poti za dvig razvojne krivulje in potem izkušnje prenašali v druga naselja.

Vsi bi že radi videli rezultate, pri tem pa je očitno, da niti ključne odgovorne institucije še same ne verjamejo, ali so metode, postopek, cilji Pilotnega projekta Kras (lahko) identični s cilji Štanjela. Trdim, da ne samo lahko, temveč da morajo biti isti, in to velja za ožji in širši prostor. Kajti le na ta način bomo zagotovili ustrezne pogoje za dvig razvojne krivulje, ki je več kot le obnova zidu, strehe. Investitor, ki se odloča za vlaganje denarja v prenovu, želi vedeti, kakšno vizijo razvoja ima naselje, kje bo njegov otrok dobil zaposlitev in kakšno. To pa je delo razvojnih agencij. In s Pilotnim projektom Kras smo uspeli nadomestiti odsotnost prav take razvojne agencije, ki pa se s svojim poslanstvom nekoliko razlikuje od drugih tovrstnih agencij po Sloveniji – predvsem zaradi specifičnosti zahtev kraškega prostora. Tako kulturna kot naravna dediščina s tem postajata izhodišče pri postavljanju razvojne strategije; oziroma, na njuni osnovi je treba z znanjem opredeliti glavno primerjalno prednost Krasa pred drugimi regijami doma in v tujini.

Očitno je, da bo najtežji korak treba storiti prav v glavah ljudi, ki se še vedno oklepajo sektorskega načina reševanja problemov, čeprav je rezultat takega delovanja v Štanjelu več kot jasen - tako v starem naselbinskem jedru na griču kot v novem delu naselja pod njim!

Pilotni projekt Kras nikakor ni čarobna paličica, ki bi rešila vse probleme. Je le orodje. Vključuje veliko vključenih partnerjev, ki želijo s pomočjo strokovnega dialoga predvsem dobro Krasu in ljudem, ki tod bivajo. Reševanje nakopičenih razvojnih problemov pa zahteva tudi svoj čas; še posebej z vključevanjem lokalnih akterjev - čeprav se marsikomu danes to zdi izgubljanje časa in denarja. Na osnovi izkušenj pa lahko trdimo, da brez podpore ljudi ni možno načrtovati sprememb; in to velja tudi pri prenovi čisto majhne, preproste hiše.

O manjših - že doseženih rezultatih delovanja Pilotnega projekta Kras raje ne bi govorila. Upam, da bomo imeli za to priložnost naslednjo jesen!

Tatjana Renner, univ.dipl.inž.arh. – Vodja Pilotnega projekta Kras in vodja regionalne pisarne Agencije RS za regionalni razvoj, Grad Štanjel, 6222 Štanjel

Pogled izpred Kobdiljskega stolpa (Tudi Stolpa na vratih) proti Kobdilju, kjer je Fabianijeva domačija

ŠTANJEL

CASTRI SANCTI DANIELIS*

Nataša Štupar-Šumi

Med številnimi primorskimi naselji, ki se odlikujejo z neprekinjeno historično poseljenostjo od prazgodovine do danes, z izjemnimi urbanimi zasnovami in z utrjenimi obzidji ter z več kot tisočletno kulturo arhitekturnega oblikovanja v kamnu je posebej zanimiv Štanjel na Krasu.

Kot značilna krajinska dominanta Štanjel obvladuje razgibano arhaično kraško pokrajino z ograjenimi polji in vionogradi v vrtačah in na terastah brežinah. Medtem, ko prastara kulturna krajina naglo izgublja svojo podobo, so ostali pretežno neokrnjeni pogledi na staro štanjelsko naselje, ki ga uzremo kot magično podobo zastrite izginjajoče preteklosti, ko se mu približujemo po sežanski cesti. Posebno privlačna pa je naselbinska slika Štanjela s cerkvenim zvonikom, z baročno grajsko fasado in z utrjenim vhodom, ki se nam razkriva s komenske ceste.

Nekaj zgodovinskih zanimivosti...

Štanjelska okolica kaže sledove življenja v kraških jamah, kar dokazujejo arheološke najdbe v Štanjelski jami, v Podganji jami pri Coljavi, v jami Brezno na Českovem vrhu, v Sveti jami in še v drugih jamah.

* Originalni napis na Capellarisovi grafiki iz leta 1752

Prazgodovinsko podobo Štanjela je predstavljalo halštatsko gradišče na strateško pomembni točki, kjer so se že tedaj prepletale poti in steze, ki so med seboj povezovale gradišča, in tiste, ki so vodile k morju in v celino.

Iz primerjalnega arheološkega gradiva sklepamo, da je bilo štanjelsko gradišče utrjeno s širokim kamnitim obzidjem brez veziva. Domnevamo tudi, da so bile terase "piese" (koščki - op. ur.) že takrat posebna mikavnost poselitvenega prostora v gradišču.

Utrjena gradišča na Krasu so bila bivališča rodovnih skupnosti, ki so bile se-

stavljene iz družinskih skupnosti. Te so vsebinsko-organizacijske poteze tako urejene družbe ohranile tudi v načinu pokopavanja umrlih.

Leta 1878 je tržaški arheolog Carlo de Marchesetti odkril v pristavskem vinogradu pod Štanjelom del prazgodovinske nekropole z dragocenimi najdbami, ki je pripadala prazgodovinskemu gradišču.

Rimski vojaški oddelki so zasedli ozemlje Krasa v bojevitem vojnem pohodu leta 222 pred našim štetjem. Tedaj je postalo utrjeno prazgodovinsko naselje na štanjelski vzpetini "rimsko gradišče". Iz dosegljive literature je znano, da so Rimljani poselili

Štanjel z rimskimi koloni. Navzočnost Rimljanov potrjujejo številne arheološke najdbe.

Za Štanjel se ni ohranilo antično ime, kot poznamo antična imena za posamezne kraške vasi. Kljub temu lahko trdimo, da je bil Štanjel v antiki pomembna vojaška in trgovska točka ob križišču pomembnih cestnih povezav.

Domnevno je bil utrjen vhod v rimski Štanjel na skrajni zahodni strani naselja. Gotovo pa je podkvasta oblika nekdanjega stolpa - srednjeveške Gledance - na vrhu vzpetine v osnovi še rimska.

Pogled na štanjelsko naselbino na griču.

V srednjeveškem obdobju je bil mogočen posestnik Krasa oglejski patriarhat. Ozemlje Krasa je podelil v letih med 1068 in 1077 oglejskemu patriarhu Siccardu Eppensteinskemu cesar Henrik IV.,¹⁾ iz česar sklepamo, da je bil Štanjel že tedaj v lasti oglejske Cerkve.

V tistem času so ponovno utrdili in nadzidali nekdanji rimski stolp Gledanco na vrhu štanjeske vzpetine, ki je v taki obliki predstavljal za to obdobje značilen stolpast grad. Domneva se, da je bil tedaj obdan z obzidjem, za katerega so se v času nevarnosti zatekali Štanjelci in okoličani. To je posebej razvidno iz Rutarjeve razlage, ki omenja prostor ob Gledanici kot Tabor. Vse kaže, da je bila Gledanica najstarejša srednjeveška obrambna arhitektura v Štanjelu. Ves srednji vek je služila kot utrjena opazovalna in signalna postaja.

Okrog leta 1200 naj bi nastala na mestu sedanje Hočevanje domačije utrjena rezidenca oglejskih patriarhov, ki so jo podelili v fevd goriškim grofom. Od takrat se poimenuje "Antiquorum Goritiano Comitum Residentia"²⁾ (stara rezidenca goriš-

kih grofov). Grad je imel svoj poseben utrjen vhod na zahodni strani naselja, kar je vidno še danes. Pozneje se omenjajo kot fevdalni posestniki v Štanjelu Torriani in El-lacherji.

Cerkev sv. Danijela se omenja leta 1443 kot farna cerkev. Nastala je v poznogotskem obdobju domnevno na mestu starejše cerkve. V 17. stoletju so ji dodali zvonik z značilnim limonastim sklepom.

Historična zasnova in razvoj naselja

Štanjel je utrjeno naselje, ki se je razvilo na osončenih pobočjih hriba, saj ta nudijo naravno zaščito pred kraško burjo. Nad povprečje kraške vasi s podobno lego in obliko ga dviga velikost in hierarhična simbolnost zasnove s cerkvenim in grajskim kompleksom, s kolonskim naseljem in s številnimi stolpi okrepljen obzidni pas.

Po strukturi naselbinskega florisa se "vaško" naselje jasno loči od grajskega in cerkvenega naselja. Kmečko naselje se je razvilo pod vrhom griča, pod nekdanjim Tam-

Pogled na terasasto zazidavo štanjelskega naselja.

1) Foscou Luigi-Vecchiet, Sawin: I castelli delle Carso Medioesale, str. 13, Trst, 1985

2) Originalna razlaga posameznih stavb na Capellarisovi grafiki iz leta 1752

Capellarisova grafika Štanjela iz leta 1752

borom, s prvotnim stolpastim gradom Gledanico, spodaj pri utrjenih vratih, ki so vodila v naselje, pa sta na terasastem terenu nastala grad in farna cerkev sv. Danijela. Grajski in cerkveni kompleks sta vsak zase obzidana, povezuje pa ju obsežni trg z vodnjakom, na katerega vodi procesijska cesta in razgibano kamnito stopnišče z južne in severne strani. Naštete tri enote - grad, cerkev in trg - so predstavljale nekdanje fevdalno središče naselja.

V času med obema svetovnima vojnama je nastal zunaj obrambnega obzidja na severozahodni strani naselja po zamisli arhitekta Fabianija znameniti rekreacijski pas z romantično zasnovanim ambientom - bazen z vodometi in beneškim mostičem, kar predstavlja na poseben način oblikovano parkovno dopolnilo k vili Ferrari. To vse je sčasoma preraslo v naselbinsko in regionalno znamenitost.

“Vaško naselje”

Prototip kraške bivalne hiše se je v prvotni obliki in v pretežnem številu ohranil v štanjelskem naselju, ki se je uveljavilo v nizasti zidavi pod vznožjem nekdanjega Tabora. Tu se kaže, v arhaičnem delu Štanjela, tip hiše, značilen po enocelični zasnovi, grajeni v kamnu, s kamnito streho in s kamnoseškimi detajli, kar vse izraža oblikovne posebnosti, značilne za srednji vek.

Hiše so postavljene na terase, ki potekajo po pobočju hriba tako, da je glavna fasada na spodnji strani nadstropna, ponekod celo dvonadstropna, hrbtna fasada pa je pritlična, nadstropna ali vkopana v teren do strehe.

Po svoji zasnovi kaže taka zidava načrtno fevdalno gradnjo, ki je uveljavila enoten tloris in fasadni modul ter enotne konstrukcijske principe.

Mnenja o nastanku enoceličnih hiš so različna. Kljub temu pa se zdi utemeljeno postaviti talno stavbno zasnovo v čas, ko je bil Štanjel v posesti goriških grofov.

Nekatere sestavine teh hiš kažejo detajle, da so nastale že v romanski dobi, kar v kraških razmerah pomeni časovno podaljšanje v 15. in celo v 16. stoletje. Hiše imajo

v pritličnih prostorih hrame ali hleve, v nadstropjih pa enocelična prebivališča. Kletne prostore so osvetljevala okna v obliki strelnih lin, kar kaže na čas, ko je bila vsaka hiša hkrati tudi trdnjava, ali na uveljavljanje estetike trdnjavskega videza. Nadstropje je bilo dostopno z ulice po stopnišču s polnozdanim podstavkom, prislonjenim ob fasadno steno. Dostop v nadstropni prostor je ustvarjal kamnit podest v obliki monolitne plošče, ki so jo nosile kamnite konzole. Na hišah je opaziti kannoseške detajle iz porušenihih starejših štanjelskih arhitektur.

Štanjelski tip enocelične hiše je med najstarejšimi ohranjenimi. Predstavlja model enoprostorskih bivališč, ujetih v obliko rubustnih kamnitih kubusov. Raziskave uličnih fasad enoceličnih hiš kljub predelavam luščijo prvotno podobo, ki jo je dajalo stopnišče, monumentalni element štanjelske ulice in posameznih poslopij.

Štanjelske hiše so imele kamnito kritino, s katero sta bila prvotno krita tudi srednjeveški grad in cerkev. Ob razcvetu kraškega kamnoseštva so se ob koncu 18. stoletja in v 19. stoletju pojavili ob strešnih napuščih kamniti žlebovi za polnjenje novih

nastalih vodnjakov v naselju s kapnico. Obogatitev strešnih napuščev z dodatnimi kamnoseškimi detajli je dopolnila ulične fasade. Te z izbranimi arhitekturnimi sestavinami in posebej z zunanjimi stopnišči ustvarjajo ulično ubranost, ki je lastna gradnji in oblikovanju v kamnu.

Ko so prenehali turški vpadi, benečanske vojne in druge grožnje, so se hkrati s temeljito prezidavo gradu in farne cerkve pojavile tudi vidne spremembe v podložiškem naselju. Obzidje z obrambnim jarkom in stolpi je izgubljalo svojo prvotno funkcijo. Notranji prostor ob obrambnih hodnikih, ki je služil za dostavo orožja in za gibanje obrambne posadke med vojnim vrvežem, je postal funkcionalno razbremenjen. To je naglo izkoristila stanovanjska gradnja. V nove stanovanjske zasnove so se vključevali nekdanji obrambni stolpi ob degradaciji primarnih obrambnih oblik in detajlov. Sočasno so se v naselju uveljavile spahnjence ob začetku ali koncu stavbnih nizov povsod tam, kjer je to omogočal ulični prostor. Z bogato oblikovanimi dimniki je naselje dobilo likovno zanimive vertikalne poudarke.

Štanjelsko obzidje

Nekateri avtorji menijo, da je bil Štanjel obzidan v antiki in v srednjem veku. Gotovo je bilo obzidje na novo okrepljeno v času turških vpadov in benečanskih vojnih pohodov na Kras. V Štanjel je vodilo dvoje s stolpi utrjenih vrat, ki so bila posebej branjena z jarkom in z dviznim mostom. Obzidje je bilo speljano po raščnem terenu okrog naselja, okrepljeno s stolpi in z notranje strani še z obrambnim hodnikom, ki je potekal pod cinastimi zaključki. Nenehno ga je varovalo šest grajskih hlapcev. Kadar je pretela nevarnost, se je število varovalcev pomnožilo. Za varnost obzidja je skrbel štanjelski župan.

Srednjeveška ureditev prostora pod Štanjelom

Značilne srednjeveške prostorske ureditve ne zajemajo le utrjenih fevdalnih grajskih arhitektur in podložiškega naselja v obzidju. Znale in dokumentirane so prostorske ureditve tudi v neposredni okolici

Cerkev sv. Danijela.

Grajsko dvorišče iz leta 1930 - Fotografija je iz arhiva Tržaške spomeniške službe.

srednjeveškega Štanjela. V program urejanja širšega prostora so sodile ceste z obcestnimi prostori, ki so v srednjem veku bolj kot v preživelih obdobjih izražale okrutnost in strahote dobe, ki se je potrjevala v neprestanih grožnjah in v nasilju. V srednjem veku so bila cestna razpotja kraji prekletstva, saj so tam obešali hudodelce in pokopavali samomorilce.

Takšna temačnost srednjeveškega časa se izraža v štanjelski okolici z ohranjenimi ledinskimi imeni, kot sta Zagauge, kjer so stale “gauge” - vislice, in Stočavnik, kjer se je slišalo ječanje obešencev. Ohranjeno ledinsko ime Merea pa označuje polja med Štanjelom in Kobdiljem, kjer so biriči merili podložiško desetino.

Nedaleč od opisanih srednjeveških obeležij je stal skrivnosten samostan s cerkvico sv. Magdalene. Morda je samostan blizu štanjelske naselbine predstavljal neke vrste hospicij (hospic = gostišče, op. ur.), ki je nudil prenočišča popotnikom, trgovcem, krošnjarjem, potujočim pevcem, sholarjem in vagantom (potujočim srednjeveškim

študentom in dijakom). Zlasti, če jih je prehitela noč in so bila zato vrata v utrjenem Štanjelu že zaprta in dvizni most čez jarek dvignjen.

Mitnica

Štanjel je bil pomembna strateška in trgovska točka ob križišču cest, ki so vodile k morju in v celino. To je med drugim razvidno iz obračunov rihemberskega gospostva, ki leta 1402 omenja mitnico v Štanjelu. V osemdesetih letih 16. stoletja se ponovno omenja poseben mitniški urad “Aufschlagambt zu S. Daniell”, ki je spadal pod posebno deželnokežjo upravo.

Če gledamo Štanjel v luči pester zgodovinske dinamike, na katero je vplivalo tudi mitničarstvo, sklepamo, da je bilo prebivalstvo vključeno v različne mitničarske posle, kot so oborožena spremstva trgovcev in posojanje konjske vprege v klance.

Ugodne trgovske in prometne razmere so privabile pregnane tržaške Žide, da so se leta 1564 naselili v Štanjelu.

REFERAT

Štanjelski grad - Castel Sant' Angel - Castello Sant' Angelo

Ko se je leta 1508 za štanjelskim obzidjem hrabno, a neuspešno zoperstavil Benečanom Krištof Cobenzl, je naselje za eno leto prišlo pod beneško zasedbo. Tedaj so se Cobenzli pojavili kot fevdalni gospodje Štanjela.

Zgodovinarji menijo, da izhaja plemiška družina tega imena s Koroške, kjer se v virih izpričuje okrog leta 1209. In Krištof Cobenzl je bil prvi fevdalec iz te plemiške družine, ki nastopa kot "kraški vitez iz Proseka".

Stara rezidenca goriških grofov v Štanjelu je sčasoma izgubljala nekdanji pomen in prešla v kmečko posest, kajti težišče poznogotskega, renesančnega in baročnega gradu, ki se pojavlja z imenom Castel Sant' Angel, se v nadaljnjem časovnem zaporedju intenzivno pomika proti vzhodni strani naselja do utrjenih "mestnih" vrat.

Prostorska analiza grajske zasnove

Prostorsko jedro vse grajske zasnove je bilo v spodnjem dvorišču z bogato oblikovanim portalnim dostopom, z vodnjakom, s slavnostnim stopniščem in z atraktivno fasadno kuliso vzhodnega dela palacija. Gornji del dvorišča sta krasila manjši vodnjak in rozarij vzdolž terase ob zgornjem grajskem traktu. Portalni zaključek, ki je na skrajnem zahodnem delu zamejil grajski areal od naselja, je sklepni motiv zgornjega dvorišča.

Grajsko dvorišče je bilo prava dvorana na prostem, neke vrste "cour d'honneur" (slavnostno dvorišče). Posebno veljavo je dajala dvorišču arhitekturno poudarjena vzdolžna os, značilna za njegov nastanek v baročnem obdobju. V tej osi se vrstijo naglašeni motivi dvoriščne arhitekturne kompozicije - glavni portal, spodnje dvorišče, slavnostno stopnišče, zgornje dvorišče in zgornji portal, kjer se os sklepa. Za poglede od daleč sta nad gradom kraljevala Gledani-

Najstarejša štanjelska ulica pod rimsko utrdbo Gledanico.

Fabianijev park (vila Ferrari) s pogledom na bazen in beneški mostiček.

ca in srednjeveški stolp ob zgornjem palacij, medtem ko je osrednji grajski stolp spodnjega palacija presegal gmote grajskih traktov samo za mezanin.

Grajska celota, ki je bila večkrat prezidana in sestavljena iz časovno različno nastalih elementov, se kljub temu predstavlja kot kompozicijsko uravnotežena arhitektura. Gornji del gradu je vklenjen v dve stolpasti dominantni pravokotnega tlorisa, gmote spodnjega palacija pa obvladujeta osrednji okrogli stolp in stolp v naselje.

Opisane lastnosti, posebej še velikost zasnove, dvigajo štanjelski grad med prvorazredne fevdalne palačne arhitekture 17. stoletja na Krasu. Grajske gmote so prilagojene terasam in s tem odlično sodelujejo v oblikovanju vsega naselja kot monumentalna verzija v vasi z značilno strnjeno, enocelično pozidavo. Grad z osrednjim štanjelskim trgom in s cerkvijo je odlična sestavina gosposkega ali "mestnega" dela Štanjela.

Štanjelski grad po Cobenzlih

Ko so ob koncu 18. stoletja Cobenzli izumrli, so postali lastniki štanjelskega gradu plemiči Coronini - Kromberk. Po njih so se lastniki gradu naglo menjavali in med njimi se omenjajo Krištof de Zahony, grof Ritter, vitez Jožef Fabiani, plemiči Colloredo, grof Mells, kapitan Parisia in grof de Moraitti.

Med prvo svetovno vojno je grad služil za vojašnico. V taki neustreznosti rabi so ga povsem zanemarili in prepustili propadanju. Po zaslugi arhitekta Fabianija, ki je pripričal vrhovno državno oblast, da je grad odkupila in ga prepustila občini, je grad doživel obnovo in revitalizacijo. A ne za dolgo, saj je v drugi svetovni vojni doživel tako obsežno uničenje, da še do sedaj ni dočakal celovite obnove.

Pravno življenje v štanjelski občini v času Cobenzljev - v 17. stoletju

Poleg uprave, ki jo je vodila zemljiška gospoda, je bila v Štanjelu močno navzoča uprava, ki so jo vodili kmetje v županstvu. Na čelu županstva je bil župan, ki

se je imenoval dekan. Skrbel je, da so se v njegovi županiji izpolnjevale odredbe zemljiške gosposke, zlasti plačevanje davkov, dajatev in opravljanje tlake.

V Štanjelu so bili tedaj trije letni sejmi, in sicer za sv. Tri kralje, ob sv. Primožu in ob prazniku sv. Marije Magdalene. Na sejem je prišel oskrbnik z biriči, da je sejem stražil in na njem sodil, če je bilo treba. Župan je oskrbnika in biriče moral gostiti z jedjo in s pijačo. Visoke uradnike gosposke, upravnika, desetinarja, biriča, sodnega sla, lovca, orlonošo, hlapce, služabnike in spremstvo gosposkih uslužbencev je bil župan dolžan pogostiti z jedjo in s pijačo ob prošenju, pojezdih, pobiranju činža (obveznih dajatev fevdalcem) in pri vseh drugih poslih, ko so se mudili v štanjelski županiji. Ob prošenju in drugih praznikih je župan prodajal prvi ples.

Leta 1848 je bil v Štanjelu znani kmečki upor, ko je bil grad v posesti grofa

Ritterja. Kakor pripoveduje neznani vaški kronist, se je na štanjelskem trgu takrat zbrala tisočglava množica. To niso bili le Štanjelci; pridružili so se jim tudi Kobjeglavci, Kobdiljci in nezadovoljni kmetje iz okolišnih vasi, ki so najprej začeli metati kamenje v grajska poslopja. Nato so razjarjeni uporniki, oboroženi s palicami in koli, udarili v grad in ga oplenili. Potem so planili v grajsko pristavo, kjer je bila shranjena vinska desetina. Odprli so sode, da je vino teklo v potokih, obenem pa kričali: "Le pimo ga, saj to je naše!" Punta so se udeležile tudi gra-bežljive vašcanke, ki so iz grajske kuhinje in shramb odnašale "gnado Božjo".

Grof Ritter se je pred temi dogodki umaknil v Gorico, grajski oskrbnik pa je pravočasno pobegnil pred razbesnelo množico.

Spomin na te dogodke je ostal v stari štanjelski puntarski pesmi:

*Kaj se nekaj je zgodilo
v starem mestu Štanjeli;
dost ljudi je skupaj bilo,
Švaro so preganjali.
Mi smo se bili, skupaj zbrali,
da bi Švara bli pregnali;
ker ni tel denarcev štet,
smo začeli vince pêt.
Štanjevci so skup se zbrali,
da bi Švara varovali,
z mahom možnarje krgali,
da bi dol na nas streljali.
Švari vse kričalo je:
"Dajte bog'mu, kar mu gre:*

*Masalc vina, kos mesa,
da bo rekel Hopsasa!"
Mi smo se v pristavo vrili,
najprej vrata smo vlomili,
vsak sebi je nabral,
kar je njemu prišlo prav.
Tontov je bilo štirideseti,
zdaj pa koščkov ni prešteti,
vse je šlo po hiši v krog,
Švara vpiu: "Pomagaj Bog!"
Buč smo nesli na sejmišče,
en zapoje, drug zavrišče,
bil je velik direndaj,
znan ostane vekomaj.*

REFERAT

Prispevek za kakovosten konservatorski načrt

NA VRHUNSKIH SPOMENIKIH MORAJO DELATI VRHUNSKI STROKOVNJAKI

Nataša Štupar-Šumi

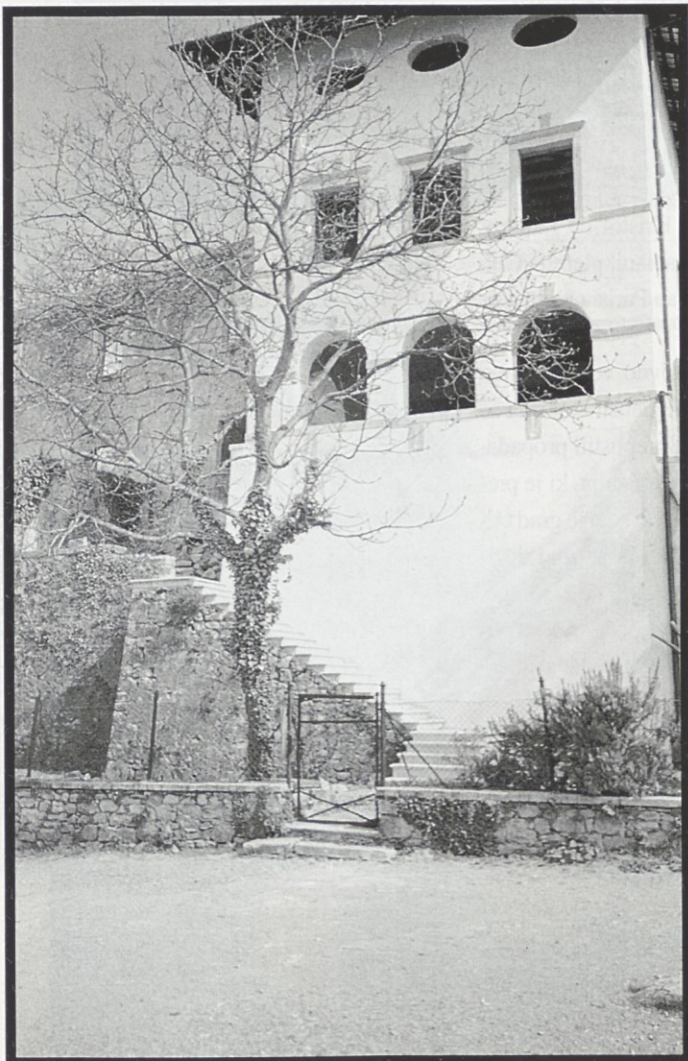

Novi podatki in ugotovitve, kaj je v svoji zgodovini doživljal Štanjel in kaj Štanjel pravzaprav je, pa tudi, kaj je bil, so objavljeni kot povzetek v tej izdaji Krasa na straneh od 24 do 29. V teh svojih razmišljanjih pa obračam drugo plat te medalje in dajem v tem svojem prispevku teoretična in praktična priporočila ter navodila za ohranjanje spomeniške dediščine v procesu prenove in revitalizacije Štanjela. Na to me je napotilo dejstvo, da so določene stvari v spomeniški stroki vendarle zdavnaj dorečene. Tako problem interdisciplinarnega dela kakor tudi problem metodoloških postopkov.

Če pogledam konkretno, kako se te stvari izražajo v sedanjih posegih na spomeniškem fondu v Štanjelu, vidim, da je prišlo do razkoraka med teorijo in prakso. Zato v tem prispevku poudarjem, kaj je bistvo dela spomeniške službe in kakšen mora biti način njenega dela v procesu prenove in revitalizacije.

Uvodna razmišljanja

Naravno in kulturno dediščino varujemo in obnavljamo kot zgodovinski dokument, kot predmet znanstvenega razisko-

Pravokotni stolp ob cerkvi sv. Danijela po zunanji prenovi, ki ni povsem skladna s konservatorskimi načeli.

Pogled na Kvadratni stolp in vhod na grajsko dvorišče pred začetkom prenove – Fotografija: J. Gorjup, 1971

vanja estetskega in umetnostnega doživljanja. Obenem ugotavljamo, da je kulturna dediščina v širšem smislu odvisna od različnih strok in raziskovalnih dejavnosti, ki se z njo ukvarjajo. Posamezne stroke v razvojnem procesu vsakokrat znova opredeljujejo predmet varstva in ohranjanja ter dajejo dediščini v okviru takih obravnav nove poudarke in novo vsebino. Ob tem se pojavljajo vplivi spomeniške dediščine na stroko in družbo s svojim obstojem in z različnim potencialom svoje izpovednosti. Čeprav se nenehno uveljavljajo nova odkritja historičnih spomeniških vrednot, se vzporedno pojavlja nagle propad človekove okolice, ki agresivno uveljavlja novo, kar naj obvladuje prihodnost in zanika preteklost.

Ob priključitvi Primorske Jugoslaviji je takratni Republiški zavod za spomeniško varstvo posvetil vse svoje moči takojšnjemu reševanju primorskega spomeniškega fonda, ki je bil več kot trideset let ločen od matične dežele Slovenije in je v drugi svetovni vojni utrpel neprecenljivo škodo. V to akcijo je bil pozneje vključen tudi Regionalni zavod za spomeniško varstvo v Novi Gorici. Zato lahko trdim, da danes na tem mestu ne bi nikoli razpravljali o revitalizaciji Štanjela, če se ne bi za njegovo uvrstitev med trinajst najpomembnejših spomenikov Slovenije zavzemali tedanji ravnatelj Republiškega zavoda za spomeniško varstvo gospod **Edo Turnher**, konzervator istega

zavoda **dr. Ivan Komel**, zavodov član strokovne komisije **prof. dr. Nace Šumi** in ravnatelj Regionalnega zavoda za spomeniško varstvo v Novi Gorici **profesor Emil Smole**. Tako je uspelo Republiškem zavodu za spomeniško varstvo v vplivnim in v stroki predanim ravnateljem ter z vodilnimi konzervatorji tistega časa pridobiti republiška finančna sredstva za grad Rihemberk, za dvorec Bosizio na Vogrskem in za naselje Štanjel na Krasu.

Z novimi spomeniški akcijami se je v marsičem preoblikovala dotedanja operativna praksa spomeniške obnove, kajti zgodovinski procesi, družbene spremembe kakor tudi zgodovina spomeniškega varstva so vodili k spoznanju, da so časi velikih konservatorjev - tako imenovanih strokovnih avtoritet - minili. Povsem nove razmere so nastale po prvi svetovni vojni in zlasti po drugi svetovni vojni, ko je bila spomeniška služba širom po Evropi vgrajena v procese reševanja porušeni mestnih predelov, posameznih naselij in spomeniških kompleksov. Slovenija je postopoma prevzemala evropske izkušnje, katerim so sledile mednarodne listine z različnimi strokovnimi sporočili in napotili. To so bile Atenska listina, Beneška karta, listina iz Granade, Amsterdamska deklaracija in še druge, ki so prispevale k uveljavljanju različnih vrst strokovnjakov v spomeniške zavode in v sorodne institucije ter pospešile nastanek in razvoj spomeniške

metodologije. Hkrati z zahtevnimi povojnimi nalogami, med katere sodijo tudi zahtevne spomeniške akcije na Primorskem, so se prav tod uveljavili novi metodološki pristopi, ki so zahtevali strokovnjake različnih profilov. Uveljavila se je interdisciplinarnost, ki jo lahko poimenujemo kot multidisciplinarnost, in se je izkazala kot nova kakovost v razreševanju problemov teoretičnega in praktičnega varstva ter obnove predvsem v zadnji vojni razvaljenega spomeniškega fonda.

Prednost takega dela je v kakovosti sodelovanja komplementarnih disciplin, ki se tudi z lastnim interesom in znanjem vključujejo v raziskave povsod tam, kjer nastajajo problemi interpretacije in rekonstrukcije, katerih skupen cilj je, doseči prek analize najboljšo metodo za reševanje dediščine. V takih procesih se ustvarjajo novi odnosi med starimi disciplinami, ki so se že prej ukvarjale s problemi varovanja in so ob tem spremenile svoje ocene ter poglede na spomeniško varstvo. Obenem se je poglobila zavest, da je stavbna dediščina del človekove okolice, kar ustvarja spoznanje, da se je s tem vrnila humanizacija bivanja v prostoru. Premiki od nekdanjega univerzalnega strokovnjaka do specialista in do interdisciplinarno usmerjenega dela se uveljavlja v spomeniški službi kot nezamenljiv način, ki ga zahtevata razvoj in čas.

Uveljavljanje interdisciplinarnosti

Interdisciplinarnost, ki se je na konservatorskih posegih v Štanjelu, na gradu Rihemberk in na dvorcu Bosizio počasi in ne brez težav uveljavljala, smatram kot pot razvoja, kot način mišljenja in kot pot, po kateri se bo formirala strokovnost kot edini ustvarjalni model produktivne zaščite kulturne dediščine, kar velja tudi in predvsem za sedanje posege v štanjelskem naselju. Interdisciplinarno delo na primorski stavbni dediščini je dalo osnove za razdelavo prvih metodologij in metodoloških postopkov ob rekonstrukcijah in revitalizaciji posameznih spomenikov in naselij. Ob tem so se pojavili novi pojmi, kot so: dokumentacija, raziskave, valorizacija, konservatorski program, funkcionalni program, projektni model. Novo pojmovanje prostorske in naselbinske dediščine v povezavi s kulturno krajino pa je utemeljil **prof. dr. Peter Fister** v svojih objavah, v katerih izpostavlja te-

meljna vprašanja o novih razmerjih med arhitekturo in prostorom. Svoj pogled na pre-novo in revitalizacijo Štanjela postavlja v prvi vrsti in predsvem na strokovno utemeljen konservatorski program. Za uresničenje tega programa pa so potrebne dodatne arheološke, kastelološke, umetnostnozgodovinske, restavratorske in po potrebi tudi druge strokovne raziskave za naselje in grad z obzidjem, z območjem Gledanice in najstarejše ulice pod nekdanjim Taborom. Konservatorski program mora temeljiti na prostorski valorizaciji v širšem in ožjem pomenu besede ter na valorizaciji štanjelskega naselja z značilno urbano shemo, s stavbno dediščino in hkrati z njegovimi utrdbenimi elementi.

Naj opozorim na varovanje silhuetne podobe Štanjela z značilno zazidalno zasnovo po terasah, na varovanje cerkvenega in grajskega kompleksa z osrednjim trgom in s Pravokotnim stolpom na njem, domnevno nekdanjo kapelo sv. Mihaela, z avtentično fasado (ki obenem dopolnjuje monumentalni ali "mestni" del Štanjela), in na varovanje celotne trase "mestnega" obrambnega obzidja z rekonstrukcijo posameznih ohranjenih delov obzidja in manjšajočih stolpov. Predlagam tudi rekonstrukcijo Gledanice z dozdevnimi fragmenti obzidja (potrebne so predhodne arheološke raziskave!!!) in ohranitev najstarejše ulice pod Gledanico z vsemi arhitekturnimi detajli in zunanjimi stopnišči. Enako velja to za varovanje enocelične zazidave in avtentičnih fasad v ostalih naselbinskih nizih z ohranitvijo gabaritov, spahnjenc, dimnikov in ulične opremljenosti s kamnitimi odbijači, žlebovi in kaskadnimi stopniščnimi povezavami. Posebne pozornosti naj bi bili deležni naselbinski trgi z vodnjaki in nekdanji tržni prostor ob vzhodnem delu obzidja "Kaufplatz". Strokovno odgovorno se je treba lotiti obnove in zaščite vile Ferrari s parkovnimi površinami ter z ribnikom (bazenom), obnoviti pergole, nasade, sprehajalne poti, razgledišča in vrtno utice, kar vse spada med pomembnejša dela arhitekta Fabianija. Hkrati je treba tudi zaščititi Fabianijeva dela v spodnji vasi pod Štanjelom.

Predlagam tudi rekonstrukcijo štanjelskega kala in nekdanjega sejmišnega

prostora s historično opremo na spodnjem trgu ob glavni cesti Sežana-Nova Gorica, kjer je mestni odcep, ki vodi v štanjelsko naselje na vzpetini.

Konservatorski program je osnova za uresničitev funkcionalnega programa, brez katerega ni možna revitalizacija štanjelskega naselja. V tem kontekstu se določa tudi prometni režim s prometnimi površinami, oprema in obdelava cestnih in tržnih površin, kar vse sodi med zahtevnejše naloge konservatorskega programa.

V obravnavi spomeniških vrednot v širšem in ožjem prostoru štanjelskega naselja se globoko opredeljujem do problema, kaj varovati, medtem ko ostaja vprašanje, kako varovati, v domeni interdisciplinarnih metodoloških odločitev v okviru funkcionalnega programa.

Zakaj je štanjelska spomeniška dediščina okrnjena?

V svojem prispevku sem poudarila, da ima konservatorstvo kot interdisciplinarna stroka vrsto metodologij in metodoloških pristopov - tako v različnih razlagah

spomeniških pojmov in spomeniških filozofij kot tudi v konservatorski praksi. V Štanjelu je (na posameznih objektih, ki se jih obnavlja) opaziti le delno spoštovanje konservatorske metodologije pri obnovi spomeniške dediščine.

V mislih imam tako imenovani Pravokotni stolp na štanjelskem osrednjem trgu. Capellaris ga na svoji grafični upodobitvi Štanjela iz leta 1752 prikazuje kot pomembno stavbo s polkrožnimi arkadami v pritličju, s polkrožnimi okenskimi odprtini v nadstropju in z zvončnico na strehi. In že ob prvih raziskavah tega poslopja so bile ugotovljene prvotne polkrožne odprtine v pritličju in nadstropju, ki so bile pozneje delno zazidane, ko so vanje vstavili pravokotne okenske odprtine v kamnitih okvirjih s profiliranimi nadstreški le v nadstropni etaži. Tedaj sem ta nenavadni stolpast objekt opredelila za grajsko kapelo, motile pa so me poznejše prezidave, ki so kazale na stanovanjsko izrabo nadstropja. V pritličnem prostoru tega poslopja pa je bil v tleh viden zazidan vodnjak. Stolp je opremljen z zunanjim stopniščnim dohodom.

Iz vizitacijskega zapisnika goriškega nadškofa Karla Mihaela grofa Attemsa iz obdobja 1752-1774 je razvidno, da je bila

v stolpastem poslopu kapela sv. Mihaela (sancti Michaelis praeter capellam publicam in arce domini Ludovici comitis a Cobenzl...)...

Ločne odprtine bi bilo treba ob rekonstrukciji stolpa obnoviti za vsako ceno, saj sodijo v primarno, enovito arhitekturno kompozicijo fasade tega stolpastega poslopja, ki predstavlja atraktivno arhitekturno stvaritev in poudarja njen poseben pomen v prostorski zasnovi osrednjega štanjelskega trga. Vendar take rekonstrukcije ta spomeniški objekt ni dočakal, saj ima stolp polkrožne odprtine rekonstruirane samo v pritličju. Zato je stolp obnovljen v okrnjeni podobi. (Za to sicer nikogar ne obtožujem!). Iz izkušenj pa ugotavljam, da zahtevajo taki objekti pred samo prenovo vztrajno iskanje in zbiranje arhivskih in različnih drugih podatkov ter temeljit študij zgodovine z vsemi interdisciplinarnimi raziskavami!

Sodim, da je v spomeniško obnovo Štanjela vključenih premalo izkušenih strokovnjakov. Strokovnjaki Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Gorica iz Nove Gorice pa so poleg nalog v Štanjelu obremenjeni še z drugimi nalogami.

Motijo tudi barve in neustrezni ometi, ki so se pojavili brez predhodnih raziskav historičnih ometov, njihove kemične sestave in površinske obdelave kot kričec tuj element na štanjelskih hišicah. V kričeči rumeni barvi so se pojavile Ferrarijeve hiše, ki so z neustrezno barvo degradirale ali razvrednotile ambient ob nekdanjem obzidju... Znano je, da se kraške hiše odlikujejo po

plemeniti askezi fasadnih obdelav, saj so do nedavnega prevladovali umirjeni sivo-beli toni, ki so se stapljali s kraško pokrajino. Če se bo nadaljeval nestrokoven način ometavanja fasad, bo Štanjel postal nekakšna Disneyeva deželica z živobarvnimi hišicami.

Kaj storiti?

Treba je opozoriti, da je vse to v nasprotju z dosedanjim spomeniško teorijo in prakso, ki se je uveljavila in vladala v Štanjelu. In ponavljam že povedano, da morajo na vrhunskih spomenikih delati vrhunski strokovnjaki - tako raziskovalci različnih strok kakor tudi programerji in projektanti! Mladi strokovnjaki bi morali delati na spomenikih pod strokovnim vodstvom mentorjev, manjkati pa jim tudi ne bi smel entuziazem, to je tista gonilna sila, ki je bila značilna za pionirje slovenskega strokovno-znanstvenega konservatorstva.

Dr. Nataša Štupar Šumi, univ.dipl.inž.arh. -
Pribinova 2/a, 1000 Ljubljana

ŠTANJEL 22. VIII. 08

Štanjelski grad, panoramska razglednica iz leta 1908

Pogled na razvaline Gledanice na Turnu (366 m) nad Starim Štanjelom, ki datira že iz prazgodovine.

Janez Koželj

V čem je izvirnost Programske zasnove Štanjela?

NE SMEMO VAROVATI SAMO STARO IN DOPUŠČATI, DA SE NOVO RAZVIJA PO SVOJE!

Teh deset minut izrabljam, da prikažem tisto, kar smo profesorji in študentje Fakultete za arhitekturo v zadnjih mesecih delali za Štanjel z iskreno željo, da pomagamo premakniti stvari na bolje. Kakšno je bilo pri tem naše izhodišče in kje smo poskušali biti izvirni?

V program smo vključili tudi razvojno komponento

Naloga Programske zasnove Štanjela je nekaj drugačnega od dosedanjih prizadevanj že zato, ker poskuša iz realnih razmerij do tistega, kar v prostoru objektivno obstaja in živi, razviti primerno metodo. Izviren v tem dokumentu je tudi presežek od tistega, kar predpisuje zakon, po katerem naj bo to bolj ali manj nevtralen, nezavezujoč programski dokument, neke vrste splošna, četudi bolj domišljena strokovna podlaga za vse nadaljnje postopke pri urejanju naselja. Nam se je zdelo to premalo za porajanje novih razvojnih zamisli in vizij, premalo za pospešitev odvijanja postopkov pri sprejemanju prostorskih dokumentov, kar je na-

sploh ena izmed pomanjkljivosti urejanja prostora pri nas. Tako smo poskušali v dokument vgraditi poleg tistega, kar narekuje zakon, tudi razvojno komponento. Se pravi, nadgraditi nekaj, kar je nevtralen in pasiven, da bo postalo dejavno oziroma proaktivno. V tem dokumentu naj bi bile torej opredeljene vse tiste dimenzije prostorskega razvoja in urejanja naselja, ki smo jih lahko zbrali in povezano uskladili v sicer zelo ozek pojem strokovnih podlag. To, kar smo pripravili, torej ni osnova za novo strokovno delo, ampak je pripravljeno za sprejem in za neposredno uporabo. In to je tista dejavna razsežnost, ki je v dokumentu izvirna. Zakaj?

Ugotovili smo, da so razvojni problemi, s katerimi se soočamo, tako zamotani, da jih je treba razrešiti na enostaven način. Če namreč zamotane probleme rešujemo z zamotanimi postopki in na zamotan način, potem tudi v nedogled odmikamo razvojno vlogo takih dokumentov. Zato poskuša biti Programska zasnova Štanjela čim bolj neposredno uporaben in operativen razvojni instrument.

Opozoril bi rad še na to, da smo poskušali tudi nagovor dokumenta oziroma njegov prikaz kar najbolj poenostaviti in ga narediti čim bolj preglednega ter dojemljivega za vsakdanjo rabo. Vsa programska zasnova je predstavljena na dveh kartah. Prva karta predstavlja razvojne usmeritve Štanjela kot naselbinske in krajinske celote, druga karta pa posebej predstavlja tisto, kar je za razvoj kraja posebnega pomena - torej usmeritve za oživitve ožjega spomeniškega območja. Karti sta med seboj skladni in opisani na enak način.

V čem je operativna vrednost Programske zasnove Štanjela; seveda potem, ko bo sprejeta?

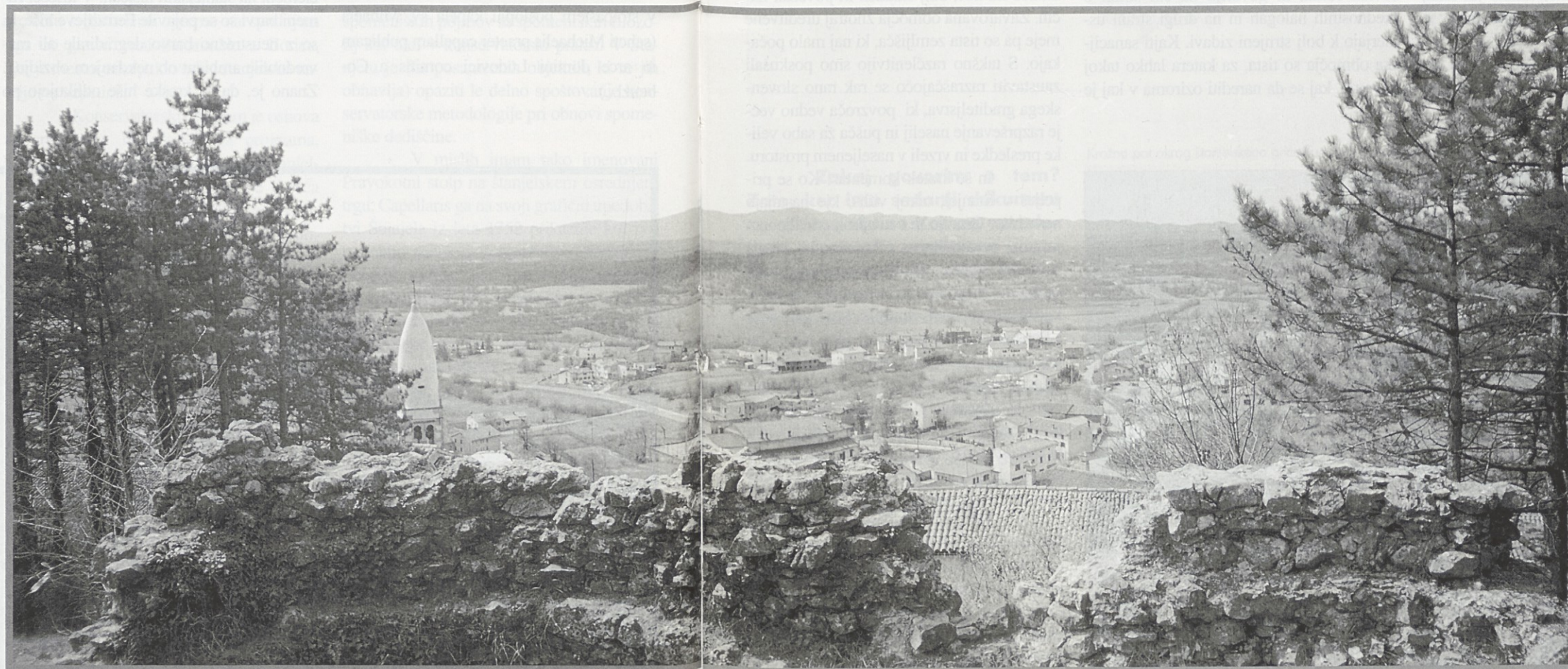
Ko se bo, na primer, pojavila neka nova razvojna pobuda, bo lahko s pomočjo Programske zasnove Štanjela že župan sam presodil in svetoval, kam se da pobuda umestiti in na kakšen način jo je tudi mogoče uresničiti. V tem vidim pravo izvirnost dokumenta! Kajti pri nas smo navajeni na zajetne mape velikih, vendar slabo preglednih

kart, v katerih je prav malo oprijemljivega, še manj konkretno uporabnega. Vse je postavljeno zelo načelno in splošno, vendar zamotano, zato vse skupaj že vnaprej vzbuja odpor javnosti, ker v zajetnosti in nepreglednosti ni videti tistega bistvenega, kar bi kazalo na neko urejenost, kar bi lahko posamično pobudo usmerjalo k smiselno urejeni celoti. Naspotno temu ponazarjata Programsko zasnovo Štanjela le dve, na oko prijazni barvni karti, ki pokažeta in povesta vse!

Problem Zgornjega Štanjela je tudi problem Spodnjega Štanjela

Za konec pa samo še nekaj o bistvenem spoznanju, ki je bilo tudi ključno izhodišče za naše delo: to je dejstvo, da je problem Gornjega Štanjela tudi problem Spodnjega Štanjela!

Če ne bomo postavili celotnega območja naselja in njegove neposredne oko-

Pogled na Spodnji Štanjel z razpršeno pozidavo, kakor se kaže z vrha štanjelskega griča Turn. V ospredju ostanki prazgodovinske trdnjave Gledanice.

RAZPRAVA

lice v soodvisnost tudi v razvojnem smislu, bomo ohranili sedanje stanje, ko se novo razvija na račun starega. Ključna predpostavka pri tem delu Programske zasnove Štanjela je prav usmeritev, da za razvoj kraja ni dovolj samo sanirati staro naselbino na griču, ampak je treba sanirati tudi novo naselje pod njim. Ne smemo varovati samo staro in dopustiti, da se novo razvija po svoje! Razvoj je namreč objektivno pokazal, da je vsaka nova ureditev, vsaka nova razpršena gradnja, vsak nov razvojni korak spodaj, v novem naselju, odtegnil življenjski sok iz starega Štanjela in poleg tega še dodatno vidno razvrednotil njegovo okolico. Zato je ureditveno območje naselja, ki ga urejamo kot celoto, tukaj določeno na nov način in z jasno zarisano mejo, obsega pa razširjeno območje Štanjela kot spomenika in na novo zavarovano območje krajine in gozda, ki sodi v njegovo zaledje. Zavarovano območje kulturne krajine in gozda sicer spada v druge planske dokumente, vendar jih tukaj obravnavamo skupaj z naseljem. In to je prva finesa zasnove!

Druga finesa zasnove je v tem, da je ureditveno območje naselja razčlenjeno

Programske zasnove Štanjela je z dvema nazornima kartama predstavil njen soavtor Janez Koželj, profesor s Fakultete za arhitekturo v Ljubljani.

na tri vrste območij različnega urejanja. Eno so sanacijska območja, drugo so razvojna območja, tretje pa so zavarovana območja. S tem so v prostor na preprost način vnešene nekatere nove kategorije rabe zemljišč v časovnih rokih, ki govorijo na eni strani o prednostnih nalogah in na drugi strani usmerjajo k bolj strnjeni zidavi. Kajti sanacijska območja so tista, za katera lahko takoj povemo, kaj se da narediti oziroma v kaj je

treba prvenstveno usmeriti težišče javnih vlaganj. Po zdravi pameti so to tisti razvrednoteni, zanemarjeni ali zapuščeni prostori, ki jih je treba najprej preurediti! Razvojna območja so tista, na katera usmerjamo novo zidavo na nov, bolj skladen in povezan način. Zavarovana območja znotraj ureditvene meje pa so tista zemljišča, ki naj malo počakajo. S takšno razčlenitvijo smo poskušali zaustaviti razraščajočo se rak rano slovenskega graditeljstva, ki povzroča vedno večje razprševanje naselij in pušča za sabo velike posledke in vrzeli v naseljenem prostoru.

In še kratek komentar! Ko se pripelejš v Štanjel, takoj vidiš, kje nastajajo nove hiše. Gradijo se na najbolj oddaljenem južnem in zahodnem robu naselja, ne pa znotraj, s pozidavo že zamejenega prostora, kjer je na razpolago veliko praznin in neizkoriščenih stavbnih zemljišč. Prav zato smo s Programsko zasnovo Štanjela to težnjo po razraščanju zidave poskušali zaustaviti - skladno s predpostavkami o bolj racionalnem, bolj razumnem ravnanju - in jo na nek način omejiti iz preprostega prepričanja, da bi nadaljnje razprševanje naselja pod gričem še bolj okrnilo identiteto krajine, ki je v vidnem polju spomenika.

Tretja finesa v Programski zasnovi Štanjela so opredeljene planske celote oziroma enote skupnega urejanja, ki imajo lastninsko, strukturno in ambientalno logiko. Znotraj njih smo uvedli še manjše dele, za katere se da predpisati tudi bolj natančen stavbni red oziroma pravila urejanja.

ŠTANJEL

PROGRAMSKE ZASNOVE
COMPREHENSIVE PLAN

Phare

SMALL PROJECT FUND

FAKULTETA ZA ARHITEKTURO

- ☐ GOZD
- ☐ GRAMČEVJE
- ☐ TRAVNIK
- ☐ VINOGRAD
- ☐ VRTOV, HRV
- ☐ ODAVNAŠČE
- ☐ VODA
- ☐ KOMUNIKACIJSKE POTE
- ☐ POKOPALIŠČE
- ☐ IGAŠČI
- ☐ JAVNE PROSTORI
- ☐ STANOVANJA
- ☐ INDUSTRIJA, STORITVE, OBRT
- ☐ ŠOLSTVO, KULTURA, UPRAVA
- ☐ KOMUNIKACIJE
- ☐ PREDLOG UREDITVENEGA O. N.
- ☐ PREDLOG ZNAMENJENEGA O. N.
- ☐ MEJE PLANSKIH ENOT
- ☐ MEJE MORFOLOŠKIH ENOT

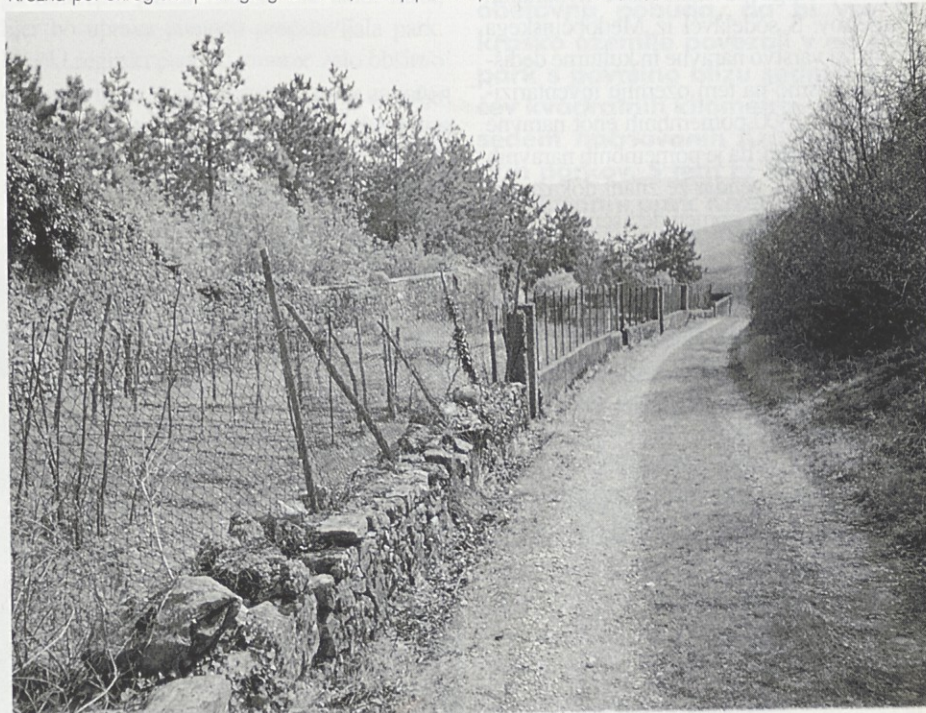
ZASNOVA UREJANJA PO PLANSKIH CELOTAH

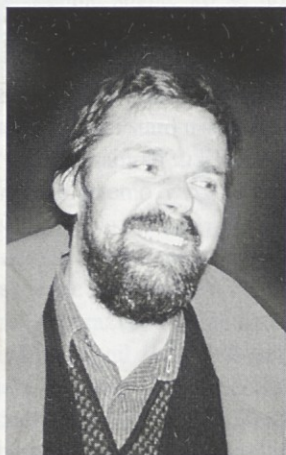
Projektna skupina:	PRENOVA NOVEGA IN BAZIČNI		
Vodja projekta:	dr. DANKO LUKAR	univ. dipl. inž. arh.	
Vodja skupine:	prof. JANEZ KOŽELJ	univ. dipl. inž. arh.	
Sodelavci:	mag. IGA ČIPIČ	univ. dipl. inž. arh.	
Izdajevalec:	BOŠTAN ERBEJ	inž. arh.	
Vrtil:	Štanjel, 11. junij 1999		
Datum:	11. junij 1999		

26

Zakaj govorim o tem?
Zato, ker ima sedanji dokument za celotno občino Komen opredeljene prostorsko ureditvene pogoje, ki veljajo tudi za mnogo preveliko ureditveno območje Štanjela, kar dopušča neovirano razprševanje naselja in nepovezano obliko zidave. Dovoljujejo pravzaprav vsakršen poseg, saj zaradi svoje splošnosti nikoli ne pridejo do tistih posamičnosti in edinstvenosti v prostoru, s katerimi se da usmerjati pozidavo k bolj skladnim in bolj racionalnim oblikam.

Krožna pot okrog štanjelskega griča Turn, ob njej Ferrarijevi vrtovi, kakor jih je načrtoval Fabiani

V slogu evropskih parkov za življenje

VLOGA ŠTANJELA V KRAŠKEM REGIJSKEM PARKU

Daniel Rojšek

Govorim tudi v imenu državnega podsekretarja na Ministrstvu za okolje in prostor Mladena Berginca, ki me je prosil, naj opravičim njegovo odsotnost za tem omizjem! Povedati nameravam nekaj o Kraškem regijskem parku. Organizator te okrogle mize je namreč želel slišati tudi nekaj o vlogi Štanjela v načrtovanem Kraškem regijskem parku.

Kraški regijski park je časovno relativno daleč in hkrati relativno blizu! Nekaj let že pripravljamo zanj strokovne osnove. Ozemlje načrtovanega parka je precejšnje, saj obsega ne le matični Kras kot njegovo jedro, pač pa obsega tudi njegove mejne pokrajine, kot so Matarsko podolje, Senožeško podolje, Čičarija in ozemlje pod črnokalskimi in drugimi Stenami, vključno z Movraško dolino. Skupno presega površino tisoč kvadratnih kilometrov. S sodelavci iz Medobčinskega zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Piran smo na tem ozemlju inventarizirali več kot 1300 pomembnih enot naravne dediščine. Vemo, da je pomembnih naravnih pojavov še več, vendar že znani dokazujejo izredno gostoto in pomen dediščine.

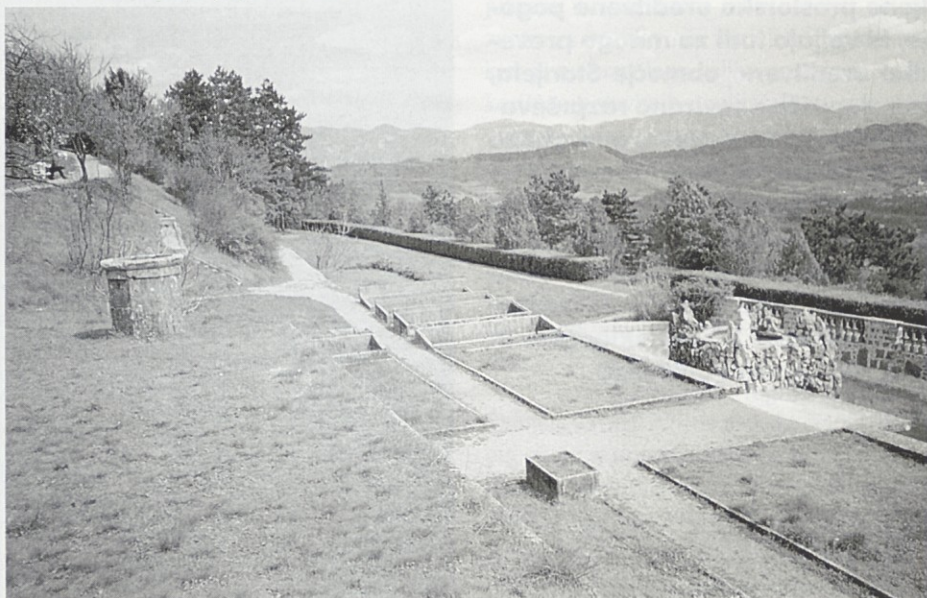
Tudi pri nas parki za življenje

S Krasa se je krasoslovje razširilo in uveljavilo po svetu. Nanj smo lahko zares zelo ponosni z vsem, kar tod je, četudi je že marsikaj degradirano in čeprav se marsikaj bistveno spreminja in kar Kraševcem zagotovo ni všeč, čeprav so prav Kraševci tisti, ki imajo o Krasu največ povedati. Predvsem, kako bodo na tem prostoru živeli. Zato je tudi sama osnovna in vodilna misel Kraškega regijskega parka in drugih parkov v Sloveniji, da jih gradimo v okvirih evropske

varstvene zakonodaje oziroma slogana "Parki za življenje". Parki v Evropi niso parki divjine, v njih se je namreč človek zavestno prilagajal naravi in živel v sožitju z naravnimi zakonitostmi. V parkih za življenje človek vzpostavlja takšno razmerje med seboj in naravo, kakršno mu omogočajo sedanjemu času primerno življenje, da imajo vse živalske in rastlinske vrste možnosti za svoj normalen razvoj in da je človek zaradi tega in ob tem zadovoljen.

V skladu z vodenimi mislimi bomo upravljali tudi močno degradirane turistične jame na Krasu. Vilenico, najstarejšo turistično jamo v Evropi, sicer zgledno upravlja jamarsko društvo iz Sežane na amaterskih osnovah, vendar je jami potrebna tudi drugačna pomoč. Poseben in velik problem je Divaška jama, ki so jo v stopetnajstih letih turističnega obiskovanja močno onesnažili s sajami in pepelom lokomotiv; z njim so namreč posuli poti. Delno izboljšanje razmer

Pogled na del Ferrarijevega parka z vrtom

bo terjalo ogromno prizadevanj in veliko denarja. Imamo še naš škocjanski jamski splet, ki ga je UNESCO leta 1986 vpisal v Seznam svetovne dediščine. Predstavlja največjo znamenitost Regijskega parka Škocjanske jame. Park upravlja soimenski javni zavod. Zaposleni si prizadevajo za varstvo naravne in kulturne dediščine. V nekaj več kot treh letih delovanja so veliko dosegli; predvsem so izboljšali razmere v turističnem delu spleta, obnovili več zgradb...

Na Krasu za načrtovani Kraški regijski park kaže dobro! Za okroglo mizo, ki jo je revija Kras uspešno izpeljala pred dve-ma letoma v Novi Gorici, smo govorili o zaraščanju krasa in slišali veliko o tem problemu, saj tudi s stališča varstva narave, naravne in kulturne dediščine ni dobro, da rastlinstvo podivja in se spremeni v robido, kakor rečemo po domače. Podivjano rastlinje je na obdelanem svetu težko obvladati in ga uokviriti v sprejemljive meje.

Če bi kdo vprašal, kako daleč je nastajanje Kraškega regijskega parka v okviru projekta Phare, moram povedati, da je razdelitev parka na različna območja s štiri-mi varstvenimi režimi pripravljena. Glede na sedanji Zakon o ohranjanju narave smo pripravili razdelitev Krasa po varstvenih območjih. S temi osnovami bomo lahko še bolj plodno sodelovali z domačini, kar so začrtali sodelavci z Uprave RS za varstvo narave.

Štanjel in njegova vloga v Kraškem regijskem parku

In še nekaj besed o samem Štanjelu glede na njegovo vlogo v načrtovanem Kraškem regijskem parku!

Prejšnji govorci so veliko povedali o samem Štanjelu. Tega ne ponavljam, saj so ga čudovito predstavili, pa tudi na varstvo kulturne dediščine se ne spoznam. S stališča varstva narave in parkovnega varstva je tak spomenik, kakršen je Štanjel, zelo pomemben. Ne samo kot kulturni spomenik izjemnega pomena za Slovenijo, ampak tudi zaradi svoje izjemne lege ob enih izmed vzrokov za nastanek Štanjelske nasebine, kakršna je. Zato bi se morali vsi obiskovalci, ki prihajajo na Kras iz severozahodne strani, iz Vipavske doline, v Štanjelu ustavljati in zvedeti vse pomembno ne le o naselju, ampak tudi o samem Krasu in o Kraškem regijskem parku, ko bo ustanovljen.

V okviru Kraškega regijskega parka in slogana "Parki za življenje" je ključnega pomena živo štanjelsko naselje. A živi lahko le tako, da v njem ljudje bivajo štiriindvajset ur na dan. Se pravi, da v njem tudi spi, delajo. Štanjel nikakor ne bi smel biti le nekakšna briljantno obnovljena kulisa za obiskovalce, ko obiskovalci odidejo, pa opustela in mrtva. To namreč ne sovpada s konceptom parka za življenje, kakršen bo Kraški regijski park! Zato upam, da boste vsi strokovnjaki s področja varstva kulturne dediščine domislili ustrezne instrumente, ki bodo omogočili Štanjelu ter ljudem, ki so osnovni nosilci vsega, da se bodo vanj zares naselili in s tem spomenikom živeli.

Kje bo center Kraškega regijskega parka?

Na vprašanje Inge Miklavčič-Brezigar iz Goriškega muzeja, kje bo center načrtovanega Kraškega regijskega parka oziroma njegova uprava, še ne morem odgovoriti, saj pripravljala dela za ustanovitev parka še niso tako daleč. Kako bo park organiziran, kakšna bo njegova uprava in kje bo njen sedež, še ne vemo. Glede na izkušnje, ki jih imamo o Triglavskem parku in ki se pojavljajo tudi v drugih parkih, mislim, da ne bo nekakšnega enega samega centra, torej središča, v katerem naj bi bile zbrane vse stvari, saj v naravi takih rešitev ni. Iz samega koncepta parka vidimo več takih mest, kjer bo uprava javnosti predstavljala park. Kraški regijski park bo namreč zelo obširno območje in ga iz samo enega centra zagotovo ne bo mogoče učinkovito obvladovati in ne upravljati. Osnova parkov tretjega tisočletja, če se smem tako izraziti, ali evropskih parkov bo zagotovo to, da bodo prebivalci s svojim parkom živeli.

O samem kraškem parku govorimo in pišemo že dolgo, saj je o tem že v šestdesetih letih (20. stoletja - op. uredništva) pisal v reviji Varstvo narave Rok Golob. Med pripravljanjem osnov za vpis škocjanskega jamskega spleta v Seznam svetovne dediščine smo jasno in glasno povedali, da bo Park Škocjanske jame z njegovim upravljalcem - javnim zavodom - jedro, iz katerega se bo območje parka širilo na ves matični Kras in še dlje. Tam namreč sedaj uprava že je! Čeprav morda majhnega parka, saj je njegova površina okoli 400 hektarov v primerjavi z ozemljem čez 1000 kvadratnih kilometrov

načrtovanega Kraškega regijskega parka, dvestopetdesetkrat manjša. Toda mislim, da je Škocjan z upravnimi prostori in s tamkajšnjo upravo že lahko jedro, iz katerega ima naša varstvena dejavnost možnost za svojo širitev. Seveda pa bo potrebnih takih jeder zagotovo več. Morda v vsaki občini po eno, saj morajo občine videti v Kraškem regijskem parku svoj interes, pa tudi soglasje zanj bodo morali pri njih dobiti. A tu ne mislim na občine kot upravne institucije, pač pa mislim na občine kot samoupravna območja z vsemi kraji, naselji in ljudmi. Cilj parka namreč ni nekakšna centralna oblast, ampak je cilj upravljanja iz več jeder, iz katerih se usmerja, vodi in nadzira vse potrebne varstvene in druge za park potrebne dejavnosti.

Kaj pa Regijski park Snežnik?

Na vprašanje, kako je s Notranjskim regijskim parkom oziroma z Regijskim parkom Snežnik, kakor ga imenujemo sedaj, sporočam, da se pripravljali del projekta za Regijski park Snežnik končuje, tako da bodo v letu 2000 začeli s postopkom za njegovo ustanovitev.

Treba pa je vedeti še nekaj! Ves dinarski kras Slovenije je tako krasoslovno kakor tudi drugače zelo pomemben in demografsko zelo ogrožen. Zato je zelo obetavna pobuda, da bi vso to kraško ozemlje povezali v en sam park s površino blizu sedmih tisočev kvadratnih kilometrov, torej za sedem načrtovanih Kraških regijskih parkov. S tem bi Slovenci dobili Narodni park Kras, saj si to zagotovo zaslužimo. Tudi zato, ker bi to Sloveniji v družbi drugih evropskih držav dalo pomen, ki ji ga zlasti krasoslovci z vsega sveta priznavajo kot domovino klasičnega krasa! Seveda je pogledov na ta problem več, nikakor pa to ne pomeni kakršne koli težnje po centralnem upravljanju zavarovanega ozemlja!

RAZPRAVA

Zamisel o Štanjelu kot mestu-muzeju je bila v teh prostorih enkrat že predstavljena, tako tokrat o tem ponavljam temeljne misli! To je zamisel o bodoči funkciji Štanjela, pri čemer pa si Štanjela ne zamišljamo kot mrtvega mesta, kot mrtvega muzeja, temveč kot kraj, kjer se bodo prepletale različne dejavnosti, se med seboj dopolnjevale, kjer se bo stalno nekaj dogajalo, tako da bo to naselje zares živelo.

V prid taki zamisli govori več dejavnikov. Še posebej ohranjanje sledi dogodkov pretekle dobe: arhitekturni ostanki, drobne arheološke najdbe pa tudi pričevanja in podobno. Temu v prid govori lega Štanjela na pomembnem prehodnem območju med centralno Slovenijo in Posočjem, Krasom ter Tržaškim zalivom pa tudi geomorfološka podoba tega območja, Kras s kamnom in z vsem drugim, kar kras zaobsega.

Goriški muzej je v Štanjelu navzoč že kar četrto stoletje. Leta 1974 je dobil v upravljanje tako imenovano Romansko hišo, ki je bila tedaj obnovljena in v kateri je leto prej postavil etnološko razstavo z zbirko predmetov kraške ljudske kulture. To je sedaj tako imenovana Kraška hiša. Zbirka naj bi bila zametek poznejšega popolnejšega prikaza kraške ljudske kulture. Obsežno razstavo s tako vsebino je Goriški muzej pripravil pozneje. Na ogled je bila v gradu Kromberk, kjer je sedež Goriškega muzeja, in v

**Bodoča funkcija
srednjeveškega naselja:**

OBNOVLJENI ŠTANJEL NAJ POSTANE MESTO-MUZEJ!

Slavica Plahuta

Kulturnem centru Srečka Kosovela v Sežani. Sedaj je to zbrano in urejeno gradivo deponirano. Pozneje so v Štanjelu nastajale še druge muzejske pobude, na primer: arheološka razstava kraških starin, razstave v obnovljenih stolpih, konec osemdesetih let pa je bila odprta stalna galerija Lojzeta Spacala, muzejsko-galerijski program pa poteka tudi v Stolpu na vratih v organizaciji družine Švagelj. Tu je pred leti delovala tudi študentska Forma viva.

Goriški muzej je vsa ta leta štel Štanjel za svoje muzejsko središče na Krasu.

In tu je načrtoval, poleg obstoječe Spacalove galerije, ki naj bi pridobila vsaj še pritlične prostore, kjer sta sedaj bife in regionalna pisarna Agencije RS za regionalni razvoj, še druge muzejske zbirke. Zlasti razstavo o kulturnozgodovinski podobi Štanjela od prazgodovine do današnjih dni, etnološko muzejsko zbirko materialne kulture na Krasu, arheološko zbirko o Krasu, o čemer so se že dogovarjale strokovne institucije, ki delujejo na širšem kraškem območju, kamnarsko muzejsko zbirko, zgodovinsko zbirko Maksa Fabianija in drugih znamenitih oseb-

Slika levo:
Cerkev sv. Danijela z značilnim
limonastim zvonikom in s taborskim obzidjem.

Slika spodaj:
V obnovljenem grajskem poslopju je stalna razstava
izbranih grafik slikarja in grafika Lojzeta Spacala,
ki jo upravlja Goriški muzej. Razstavna dvorana
v drugem nadstropju je uporabna tudi za kulturne
prireditve in za posvetovanja, okrogle mize
in tiskovne konference.

nosti Štanjela ter njegove okolice (Jože Abram, baron Andrej Čehovin, Anton Mahnič in drugi).

Seveda vse to ne more biti samo mrtva muzejska predstavitev, temveč bodo te muzejske zbirke lahko živele le v sožitju z drugimi dejavnostmi. Kot dopolnitev tega dela moram omeniti tudi zbirke s privatnim statusom, zlasti prikaz nekaterih fragmentov tradicionalnega življenja v Štanjelu, o čemer še danes govorijo hišna imena in o čemer piše tudi Jožef Švagelj; recimo imena: pri Organistovih, Žnidarjevih, Župa-

novih, Kovačevih in drugo. Ta imena neka-ko označuje določene tradicionalne dejavnosti, ki bi se jih tudi lahko prikazovalo v obnovljenih objektih štanjelskega naselja in bi prinašale dodaten dohodek. To so delavnice in prodajalne najrazličnejših replik. Bogatost ponudbe Štanjela vidimo tudi v razstavišču, kjer bi se zbirali in razstavljali najrazličnejše iskane predmete privatni zbiralci - starinarji. Takega razstavišča kljub razširjenemu zbirateljstvu Primorska nima. Razstavno dejavnost bi lahko dopolnjevali ter bogatili tudi ateljeji umetnikov in možnosti

za krajše ali daljše najemanje objektov za umetniško delo ali bivanje v tej srednjeveški naselbini.

Naj poudarim še to, da področje muzejsko-galerijske ponudbe skupaj s sprehodi po mestu in parkovnih površinah Štanjela ter njegovi okolici z ogledi znamenitosti in z lepim razgledom po širši okolici še vedno ni dovolj za oživitvev naselja in za njegov trajen razvoj. V naselju morajo živeti prebivalci. V njem se mora stalno nekaj dogajati tudi z drugih področij kulturnega udejstvovanja. Naselbina lahko živi kot mesto-muzej le ob drugih izpolnjenih pogojih. To pa so stalna naseljenost ljudi v objektih, ki omogočajo znosno življenje in delo, organizacija primerne trgovske, gostinske in servisne ponudbe, organizacija širše kulturne ponudbe s stalnim razgibanim kulturnim življenjem, pa seveda tudi skrb za nenehno promocijo vseh teh dejavnosti. Pri vsem tem mora biti odprta najširša možnost za kombiniranje javnega in zasebnega dela!

RAZPRAVA

**Ustanova Maks Fabiani
je nakazala pot...**

ŠTANJEL MORA OHRANITI SVOJ ZUNANJI SREDNJEVEŠKI ČAR

Marko Pozzetto

Pilotni projekt Kras je nedvomno izredno široka zamisel, s katero bi se morali strinjati vsi prisotni. Tudi navkljub kakšnim svojim pridržkom! Za dogledno rešitev takšnih izredno zapletenih problemov predvidevam določene birokratske težave.

Ne vem, koliko "cesarskih" avstrijskih tradicij še občutite pri slovenskem pojmovanju vedno bolj potrebnih meddržavnih birokratskih sporazumov. Preteklega julija sem prisostvoval štanjelski delavnici z istim naslovom Pilotni projekt Kras in se točno zavedel ogromne razlike med pojmovanjem skupnega dela, kakor ga je hotela uveljaviti na osnovi svojih francoskih izkušenj gospa Pisot, ki je vodila debato, ter med načinom pojmovanja lastnih funkcij slovenskih sobesednikov, ministerijalnih funkcionarjev, administratorjev ali tehnikov. Zdelo se mi je celo, da so iste besede imele drugačen pomen za domačine in drugečen pomen za zastopnike Evropske skupnosti. Upam, da bodo odgovorni za sodelovanje uspeli premostiti to vrsto ovir!

Druga vrsta težav se nanaša na objektivno protislovne potrebe in zahteve, ki jih nudi tako imenovani teritorij, kot je Kras. Vprašanje je, če se bo dalo že v bližnji bodočnosti uskladiti protislovja na način, ki naj bi zadovoljil Kraševce, Slovenijo in Evropsko skupnost.

Naslednja težava je psihološkega značaja: skoraj devetstoletno življenje Slovencev v okviru in v mejah "svetega rimskega cesastva nemškega jezika" je ned-

Hiše se v Štanjelu prenavlja, a - žal - tudi neskladno z veljavnimi konservatorskimi pravili.

Ferrarijeve hiše – pogled z juga, s sprehajalne poti izpod Stolpa na vratih proti Koblilju.

vomno zapustilo bolj globoko sled v načinu mišljenja in pojmovanja sedanjih Slovencev kot sedemdesetletno sožitje z drugimi južnimi Slovani, Makedonci in Albanci. Ne vem, koliko se dejstva zavedajo Slovenci, lahko pa zatrdim, da za politično-birokratske sobesednike Evropske skupnosti tega dejstva preprosto ni. Slovenci so zanje le del bivše Jugoslavije in so torej balkanci, z daljnjo in bližnjo zgodovino tistega dela Evrope. Torej z eno besedo: so nezaupljivi. In predno bo Slovenija dokazala tako imenovanemu zahodnemu svetu neutemeljenost takšnih predsodkov, bo še precej močnih burjâ prepihalo Kras!

V teh razmerah je torej nujno, da se na uresničenje Pilotnega projekta Kras ne gleda s polnim optimizmom. To pomeni, da je nadaljnje birokratsko delo na vseh ravneh absolutno nujno, poleg njega pa bi bilo nujno treba zagovarjati manjše konkretne programe s kristalno jasnimi predpostavkami, ki se jih praktično ne da zgrešiti, ne zahtevajo pa prevelikih finančnih in tehniških investicij.

Ustanova Fabiani iz Štanjela je v tem smislu zaprosila Evropsko skupnost za financiranje obnove Fabianijevega hidroavličnega sistema za preskrbo z vodo za del Štanjela, za Ferrarijev vrt z bazenom in parkom ter za ureditev panoramske krožne

poti na Ferrarijev vrt. Mislim, da je vsakomur jasno, kaj pomeni voda za Štanjel... In ko so nas obiskali zastopniki fundacije, ki naj bi financirala oba posega, smo jim morali na terenu razložiti do detajla, kaj in kje predvideva projekt in na kakšen način bo izveden.

In še čisto na kratko o vprašanih, ki niso čisto jasna in ki jih tudi današnje srečanje še ni razjasnilo!

V teoriji je prav, da prebivalci oddoločajo o prihodnosti naselja. A gospod Švangelj nam je razložil, da je bilo letos v zgornjem Štanjelu le še 50 prebivalcev, izmed katerih so trije že umrli, štirje pa so se odselili v dom za stare. Sprašujem se, kakšen smisel ima spraševati ljudi, ki so na koncu svoje življenjske parabole, kako vidijo bodočnost naselja. In tudi, koliko resno je treba vzeti predloge tistih, ki stanujejo v zgornjem Štanjelu (in so morda tudi lastniki nepremičnin v jedru naselja), zgodovinski del pa jih zanima v bistvu le kot vir možnega služka. Ali ne bi bilo prav, da se ustanovi humanistično komisijo, ki naj bi – v detajlih – predložila, kaj in kako s posameznimi hišami, ruševinami, itn. Njene predloge naj bi odobrile pristojne ustanove. Seveda, do detajlov!

Zakaj sem omenil humanistično in ne tehniško komisijo? Če bi bila komisija tehniška, recimo le spomeniškovarstvena, bi

bila tudi obnova Fabianijevih posegov v štanjelsko jedro onemogočena. Razvidno je namreč iz starih fotografij, kako je arhitekt "uredil" zunanji niz poslopij po obzidju, ki so predstavljala vilo Ferrari. Samo naštevam: vse hiše od kvadratnega do okroglega stolpa so bile znotraj zvozljene in prilagojene najpreprostejšim stanovanjskim standardom dvajsetih let (20. stoletja – op. uredništva); strešine, pokrite s kamnitimi ploščami, so bile iz armiranega betona (kot se vidi pri osrednji hiši in še bolje pri ruševini zraven kvadratnega stolpa); loggia z obema stopnicama v vrt zanikuje kakršen koli restavratski princip, še bolj pa tabla STOP – PRIVATE, s katero si sedanji lastnik bivše Ferrarijeve hiše "prisvaja" del državne lastnine; porušeni severovzhodni stolp je bil kulturna potvorba; sam bazen nima nobene zveze s Krasom. Vendar je bil ves kompleks, kot sem že večkrat pojasnil, eden izmed vrhunskih predlogov o načinu rešitve tako imenovanih manjših "arhitektur brez arhitekta" ter načina življenja, ki noče slediti vsaki kulturni, tehniški in muhasti novosti trenutno priznanega arhitekta.

S tem sem poskušal pojasniti, da se: 1. Štanjela ne bo rešilo s predlogi prebivalcev, 2. Štanjela se ne bo rešilo z restavratskimi principi, ki veljajo za tako imenovane velike spremembe; 3. Štanjela se ne bo spremenilo v muzej, ker za to manjkajo temeljni pogoji; 4. Štanjel ne sme postati vikendaško letovišče, ker bi s tem v bistvu izgubil svoj čar, 5. Štanjel ne sme in ne more postati moderna tehnološka vas, za katero še nismo našli oblik; 6. Štanjel mora ohraniti svoj zunanji srednjeveški čar, ki ga je začel v zadnjem času izgubljati.

Štanjel, seveda, lahko postane vse to in še več, če se bo uspelo pripraviti program za njegovo oživetje, ki pa bi moral biti obvezen za vse – za domačine, stranke, občine, višje ustanove, državo. Analize za to že imamo. Pripravili sta jih univerzi iz Ljubljane in iz Oxforda. Če bi se pričeli konkretno pogovarjati o možnih rešitvah problemov, se zamišljeno lahko uresniči! Ustanova Maks Fabiani je morda nakazala pot: začnimo z infrastrukturo, ki je javna last in brez katere, tako kaže, današnji človek ne zna več živeti.

MINISTRSTVA SE PREMALO MEDSEBOJNO DOGOVARJAJO

Branka Berce-Bratko

Vesela sem prav vseh prizadevanj za prenovo in revitalizacijo Štanjela. Po dvajsetih letih sem prvič doživela, da je v Sloveniji tudi gospodarstvo vključeno v urejanje vprašanj o prenovi in revitalizaciji, žalostna pa sem, da je državni sekretar Ministrstva za ekonomske odnose in razvoj Rado Klančar, ki je bil dopoldne tukaj, odšel, ne da bi karkoli povedal za tem omizjem.

Na podobnem primeru sem izdelala doktorat, ki bo spomladi izšel v tiskani obliki, vendar le v angleškem jeziku, čeprav ima tudi primere in metode, ki bi bili primerni za uporabo v primeru, o katerem tukaj razpravljamo. Knjiga v tisku je "Can Small Urban Communities Survive?" (Ali male urbane skupnosti lahko preživijo?) in ima podnaslov: Kulturološka prenova - primeri iz Slovenije in Škotske.

Po svetu se prenove lotevajo kot projektov gospodarskega prestrukturiranja mest oziroma vasi in uspevajo predvsem kot gospodarska dejavnost. To bi moralo biti cilj tudi pri nas, ker smo prešli v drug ekonomski sistem in se vključujemo v evropske integracije. Tako imenovana **kulturna oziroma kulturološka prenova** je v bistvu že dolgo poznana in tehniški problemi, s katerimi se prvinsko ukvarjajo tehniške stroke, sploh niso več problemi. Bistveni so sedaj gospodarski problemi kot sestavni del kompleksne oziroma **civilizacijske prenove** in problemi ljudi, ki živijo v mestu in z mestom. Kako lahko ljudje, na primer v Štanjelu, kvalitetno živijo na način, kot si sami želijo, in da se hkrati Štanjel ohrani na tak način, da še vedno ostaja spomenik. Zato je treba delati večplastno in z različnimi ministrskimi resorji.

Bolj podrobno sem te primere teoretično in praktično predstavila v svoji knjigi "Ali male urbane skupnosti lahko preživijo?" in bo izšla v Veliki Britaniji pri založbi Ashgate. Knjiga je dopolnjena doktorska disertacija iz Škotske. Tam sem tudi praktično sodelovala v prenovi dela mestnega jedra v Glasgowu, ki je urbanistični spomenik. Problemi so bili dokaj podobni, kot so v Štanjelu.

Osnovni problem naše nove države pa je, da imamo preveč ministrstev, da se ministrstva med sabo ne dogovarjajo ali pa se dogovarjajo malo, da nimamo neke regio-

nalne ravni za dogovarjanje in da, žal, vse predolgo čakamo na novi zakon o prostoru...

Če bi bil tukaj minister za okolje in prostor, bi mu lahko čestitali za novi zakon o varstvu narave. Poudariti pa moram, da je velik spodrsrlaj, ker se je Slovenija odločila za ločitev naravne dediščine in kulturne dediščine, saj sta obe med seboj zelo povezani. Zato me je zelo razveselilo, kako se je zadeve lotil profesor Janez Koželj, in me hkrati razžalostilo, ko je rekel, "... tisti predel, kar je zelenega, pa spada v drug resor, pa ga je treba dati v reševanje drugam...". Mislim, da bi moral biti pri tem še malo bolj inventiven in bi moral vse to razširiti do te mere, kot je sam rekel, "...da se ne bi še bolj razpršili in da se tudi te ideje ne bodo razpršile!"

Mislim, da je to za zdaj dovolj, a bom v revijo Kras kaj več še napisala. Želim, da bi ta projekt preнове uspel civilizacijsko – kompleksno kulturno in s tem tudi gospodarsko, saj je slednje tudi sestavni del kompleksnega pristopa k prenovi in da bi v njem sodelovali tudi vsi tisti, ki jih je naštel prof. dr. Peter Fister. Naševa jih že petnajst let, pa vendarle nikdar ne vidim, da bi naštetih tudi res sodelovali!

Dr. Branka Berce-Bratko,
urbana in regionalni planerka,
univ.dipl. etn., um.zg. in oec. -
Raziskovalni sektor Državnega zbora R Slovenije,
Šubičeva cesta 4, 1000 Ljubljana

REPLIKI

EKONOMSKI INTERES DRŽAVE ZA PROJEKTE

Opravičiti moram državnega sekretarja v Ministrstvu za ekonomske odnose in razvoj mag. Rada Klančarja, ker je moral že opoldne zaradi zadolžitve oditi. Vendar mislim, da je že s tem, ko se nam je pridružil za tem omizjem, ki je bolj prostorsko naravnano, pokazal veliko pripravljenost resornega ministrstva. To je tudi ustanovilo pisarno za regionalni razvoj v Štanjelu, ki prerašča v regionalno pisarno Agencije RS za regionalni razvoj, in financira njeno delovanje. Ker je Ministrstvo za ekonomske odnose in razvoj z vladnim dogovorom zadolženo za medresorsko koordinacijo v zvezi s Pilotnim projektom Kras in gospod Klančar je predsednik ustreznega medresorskega odbora, je ekonomski interes države za projekt očiten.

V zvezi z vprašanjem, kako bomo vključili v oblikovanje in uresničevanje Pilotnega projekta Kras druga ministrstva, pa ni zamišljeno, da bi bili v sekretariatu predstavniki vseh resorjev, saj bi s tem izoblikovali nek aparat, ki že drugje obstaja. Za ekonomski del smo se povezali s Podjetniško pospeševalnim centrom v Sežani, katerega partnerice so vse kraške občine - tudi kopenska. Ta center izdeluje Strategijo gospodarskega razvoja Krasa in Brkinov za Pilotni projekt Kras. Do povsem praktične izvedbene ravni pa snovalci projekta še nismo prišli, kajti vse te odnose in razmerja šele navezujemo!

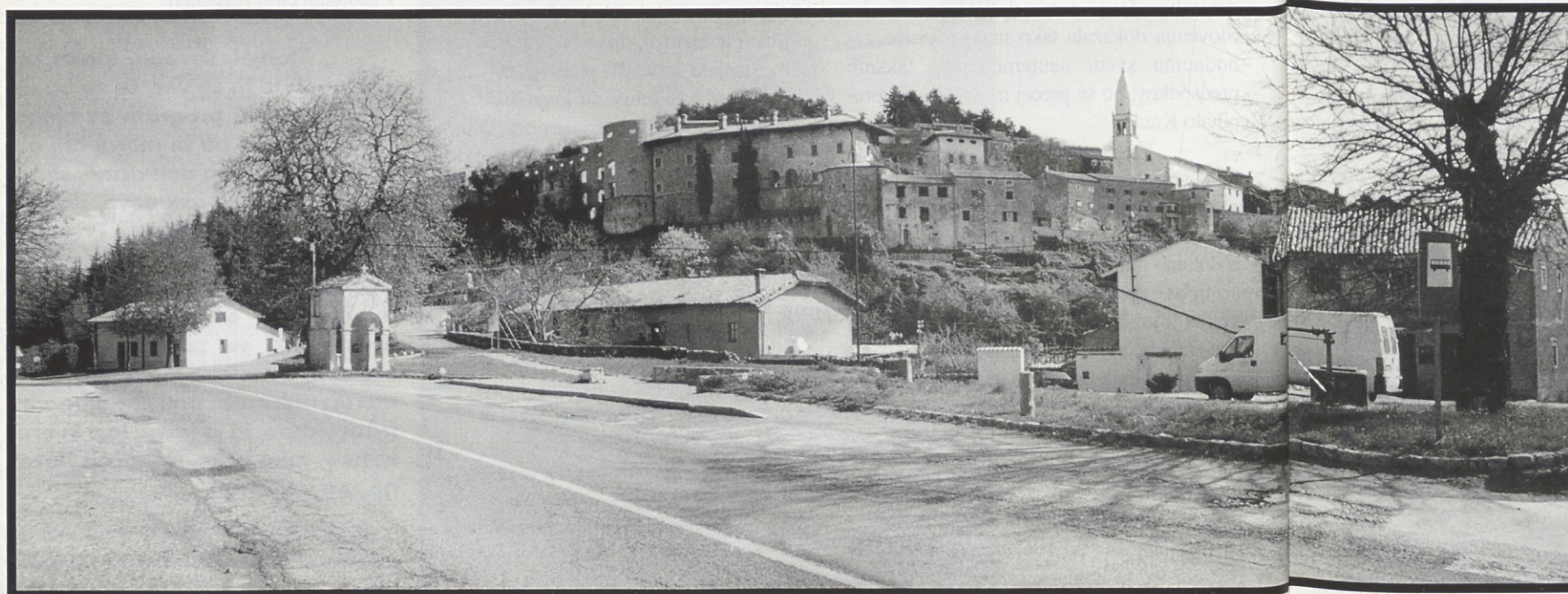
Tatjana Renner

K repliki Tatjane Rennerjeve!

Zelo me veseli, kar je povedala gospa Tatjana Renner, hkrati pa me tudi žalosti, če je gospod Klančar predsednik medresorske komisije, pa ve o vsem tem tako malo, da ni mogel povedati niti dveh ali treh stavkov! To tembolj, ker je državni sekretar in s tem tudi ministrov namestnik! Saj tukaj vendarle ne govorimo le o prostorskih zadevah, ampak se pogovarjamo o zamislih in načrtih v zvezi s prenovi in revitalizacijo Štanjela. Revitalizacija pa ni samo prostorska, ampak je veliko bolj kompleksna.

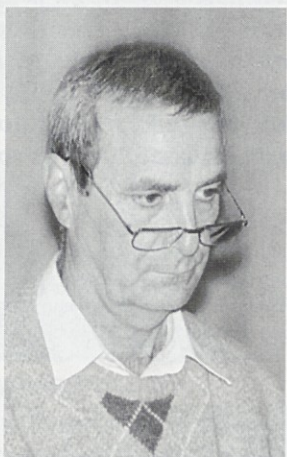
S tem, ko sem dejala, naj bi bili v sekretariat Pilotnega projekta vključeni vsi potrebni resorji, nisem mislila na vse, kar jih imamo, prav gotovo pa to velja za ključne resorje!

Branka Berce-Bratko

Srednjeveški
Štanjel s spodnjim
trgom in dohodno
cesto v naselje

RAZPRAVA

Domačinova kritiška inventura

ŠTANJEL NA GRIČU JE POSEBNO OKOLJE

Jožef Švagelj

Sem Jožef Švagelj, po domače Jože Županov. Sem iz Štanjela in sem edini iz tega naselja za tem omizjem. Rad bi bil dobronameren in čim manj provokativen. Pred dvema dnevi sem razmišljal, kaj bi za tem omizjem povedal, in sem svoje razmišljanje, ki je povsem osebno, napisal ter predstavil na pričujočem kartonu.

Naredil sem nekakšno inventuro ali popis, kako je potekala prenova starega Štanjela v letu 1999. Nanaša se samo na stari Štanjel, torej na naselbino na griču. Zamisel sem vzel Maksu Fabianiju, ki pravi, da se vsaka stvar nenehno spreminja. Tudi stari Štanjel. Šablona te moje zamisli pa je vzeta po ministru za okolje in prostor dr. Pavlu Gantarju, ki prenovo deli v obnovo, oživljanje in sanacijo.

V obnovi je mišljena obnova stavb. Grad se obnavlja. Obnovilo se je stolp na trgu ali kvadratni stolp. V gradu so uredili Pharovo regionasno pisarno. Vse to je pozitivno! V istem času pa se onkraj gotskega stolpa grad podira; zid se je ondan zvrnil. Cerkvi so obnovili fasado, pojavila se je gotika. Farovž zraven nje zaraščajo robida, koprive in bezeg. V okviru privatne iniciative je vladala v tem letu izredna gradbena vnema. V Štanjelu se torej gradi. Nikoli se še toliko ni gradilo, kot se gradi zdaj! Obnova Štanjela teče v pozitivni smeri... So pa hrati tudi obratni procesi: medtem ko na eni strani hišo obnovijo, gre na drugi strani skrlasta streha s hiše in tako izginevajo še zadnje skrlaste strehe. - Zato lahko povzamem, da gre obnova v pravo smer, ker se več obnavlja, kot se podira.!

Oživljamo Štanjel, predvsem petdeset njegovih prebivalcev. Priselitve ni nobene. Letos se nam je po dolgih letih spet rodil en prebivalec - Tilen. Sicer pa Štanjel umira: eni gredo v dom za upokojence, drugi gredo v

Kar sem povedal, je sicer drobna zadevica, vendar kaže, kako ni posluha za stvari, ki jih mi v Štanjelu potrebujemo!"

Jožef Švagelj, univ.predm.učitelj -
Nassa dessella, d.o.o, Štaniel 6a, 6222 Štaniel

RAZPRAVA

OBNOVA KRAŠKE HIŠE ZA GALERIJO KRAŠKEGA KOVAŠTVA

Boris Luin

Pri meni v kovaški delavnici so bili na ogledu, kaj delam in kako, ljudje, ki se za Slovenijo pogovarjajo o Pharejevih programih v Bruslju. Ko so zvedeli, da je pri nas kovačija s tristoletno tradicijo in da obnavljam svojo kraško hišo za ureditev galerije kraškega kovaštva, so mi rekli, da imam blizu tukaj v Štanjelu Pharejevo pisarno, ki daje v okviru malih projektov nepovratna sredstva tudi za take namene. In napotili so me h gospej Tatjani Renner.

Ko sem prišel v Pharejevo pisarno v Štanjel, me je gospa Rennerjeva, ko sem ji povedal namen obiska, zavrnila, češ da bi potem morala zagotoviti nepovratna Pharejeva sredstva tudi nekemu, ki bi odpiral trgovino. S tem pa se ne strinjam, kajti petindvajset let že opravljam isti poklic - kraško kovaštvo in oblikovanje predmetov v železu - in v letu 2000 bom odprl svojo galerijo za predstavljanje izdelkov iz železa, ki so značilni za opremo kraške izvirne arhitekture. To delam brez tolarja zunanje pomoči!

Kolikor imam možnost spremljati, za kaj se namenja Pharejeva sredstva, mislim, da se jih razdeljuje bolj po prijateljskih vezeh.

Pa še nekaj bi rad povedal. Kras ima veliko srečo, da ima revijo Kras in njene izdajatelje, ki se zavzemate za Kras in njegov razvoj. A za to kraševci niso kaj posebej hvaležni! Vsi drugi samo obljublajo, kaj bodo naredili za Kras, naredijo pa nič. Vi ste naredili tudi veliko zame, ko ste me usmerili v kovanje, kakršno je bilo nekdanje na Krasu, in ljudi seznanili z mojimi izdelki, ko ste me predstavili v reviji Kras!

Boris Luin, samostojni ustvarjalec na področju kulture - oblikovalec v železu - Coljova 2a, 6223 Komen

REPLIKA

POSTOPKI ZA PODELJEVANJE PHAREJEVEGA DENARJA SO PREGLEDNI

Milena Marega

Na kratko bi rada odgovorila na pripombo gospoda Borisa Luina!

Pharejev denar se razdeljuje ne po prijateljskih zvezah, ker je preveč ljudi vključenih v samo ocenjevanje predlaganih projektov. Evropa je v postopkih zbiranja kandidatur, izbiranja izmed predlogov in preverjanja, kako se izbrani in financirani projekti uresničujejo, zelo zahtevna in stroga. Postopki pa so res dolgotrajni in precej zapleteni, vendar so zagotovo transparentni, pregledni. Zato vabim gospoda Luina in vse druge, ki so enakega ali podobnega mnenja, da se posvetujete s tistimi, ki Pharejeve projekte vodijo. Sem predstavnica ene izmed takih organizacij in sem vam na voljo, da vam vse pomembno in kar vas v zvezi s tem zanima, razložim! Seveda, s stališča organizacije, ki usklajuje Pharejeve projekte in sodeluje v njihovem uresničevanju!

Milena Marega, univ.dipl.inž.kraj.arh. -
direktorica Regionalnega centra za okolje
za srednjo in vzhodno Evropo,
Slovenska 5, 1000 Ljubljana

RAZPRAVA

Odgovor Borisu Luinu in dr. Branki Bratko-Berce

VLOGA "MESTNEGA ARHITEKTA"

Tatjana Renner

Gospod Boris Luin se lahko sam prepiča o vsem, kako poteka izbiranje kandidatov za financiranje njihovih predloženih projektov. Res pa je, da so razpisani projekti in zanje namenjen denar vzbudili v ljudeh pričakovanja, kakor da je na voljo za karkoli. Že gospa Milena Marega in gospod prof. dr. Marko Pozzetto pa sta povedala, kako zahtevni, kritični in birokratski so vsi postopki pri izbiranju projektov in njihovem financiranju, da ne ponavljam, kako kritično je presojanje o njihovi uresničenosti.

Odgovoriti moram še gospej dr. Branki Bratko-Berce, ker sem v prvem odgovoru na nekaj bistvenega pozabila!

Moje gledanje na razloge, zakaj vse spodbude niso bile uspešnejše, je potrdila dr. Nataša Štuper-Šumi... Vključevanje gospodarstva in gospodarskega potenciala je seveda bistveno, vendar bi se morala za prostor, kakršnega predstavlja Štanjel, stroka dogovoriti, kako obnavljati, kaj in v kolikšni meri varovati in sedaj je vse delo usmerjeno v to, da poudarimo pomen vloge tako imenovanega mestnega arhitekta, ki bo pooblaščen po vseh za to pristojnih ustanovah. Zaupati mu bo treba opravljanje strokovne koordinacije vseh opravkov in del v zvezi s prenovo. A prav pri tem se sedaj večina vsega zaustavlja! Zato se dogaja, ko se vloži v prenovo nekega objekta v Štanjelu denar, ki ga zelo težko pridobimo iz javnih virov ali iz tujine, še prej, predno je naložba dokončana - v zadnjem času, na primer, bazen v Ferrarijevev vrtu - že prileti z najvišje državne ravni kritika tistih, ki predstavljajo varstvene interese, z očitkom, kako da poseg ni narejen pravilno. Mišlim, da se kaj takega ne sme več dogajati. In preprečiti ter voditi je treba zadeve, ki bodo porabljale javni in zasebni denar, tako, da bodo skladne s strokovnimi načeli! Šele, ko bo izpolnjen ta pogoj, bomo lahko začeli uspešno vabiti investitorje z domačin in tujim kapitalom.

Tudi Ustanova Maks Fabiani sodeluje!

Z DELOM SE BO TREBA DOKAZOVATI

Etbín Tavčar

O osnovnem namenu Ustanove Maks Fabiani in s čim se ukvarja, je že spregovoril prof. dr. Marko Pozzetto, saj je kot njen ustanovitveni član zagotovo najbolj pristojen za to!

Za tem omizjem bi rad izrazil voljo oziroma optimizem, ki ga v Fabianijevi fundaciji sprejemamo na svoja ramena v okviru njene izvoljene uprave. In poudaril bi rad našo zazrtost v prihodnost, ki bo v najkrajšem možnem času določena s programom fundacije, in ne predvsem v Fabianijevo memoarsko smer. Ambicija ustanove je, da poskuša uveljaviti in propagirati osnovni duh misleca in arhitekta Maksa Fabianija.

Govorimo o vizijah prostora in o vizijah nasploh. To se mi zdi namreč najbolj aktualno področje, na katerem bo ustanova delovala. In v tem smislu bi rad to idejo navezal na uvodna poročila, ki jih je bilo kar nekaj in ki so se dotikala določene strukture, ki so jo poročevalci imenovali organizacijsko jedro. Bilo je tudi več predlogov za ustanove in upravne organe, ki so ta hip nujno potrebni. In trdno upam, da si bo tudi Ustanova Maks Fabiani v tem sklopu našla ustrezno mesto!

Pri tem sodim, da ni smiselno preveč napovedovati, pač pa se bo treba z delom dokazovati. Zato je boljše, če se ta razprava v duhu stremljenj za najboljšimi spoznanji, kako napredovati s prenovo Štanjela in Krasa nasploh, nadaljuje v bolj polemičnem tonu, ki se je začel pred mojo razpravo!

Etbín Tavčar, univ.dipl.inž.kraj.arh. -

Predsednik Ustanove Maks Fabiani in direktor projektantske organizacije Kars, projektiranje in inženiring, d.o.o., Partizanska 28, 6210 Sežana

Štanjel

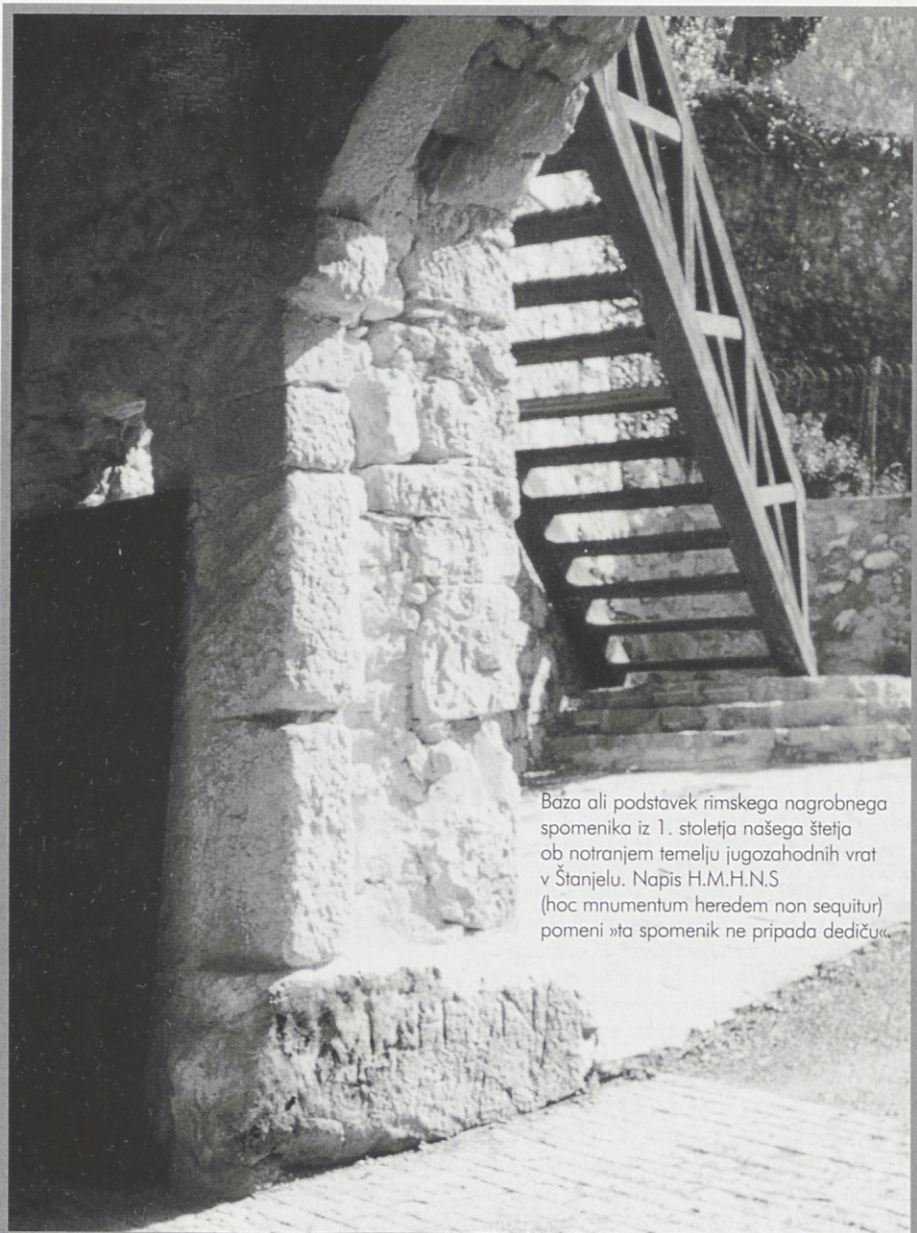
V RIMSKI DOBI

Davorin Vuga

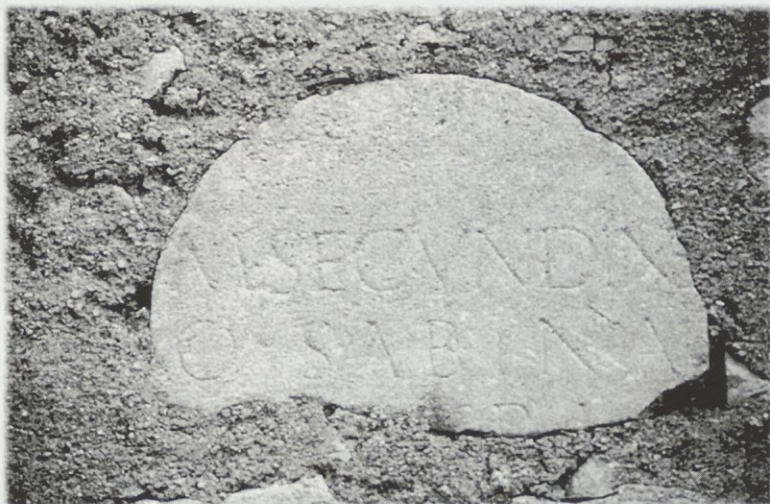
Kljub občasnemu intenzivnemu arheološkemu raziskovanju na tleh kraškega bisera Štanjela v zadnjih treh desetletjih vemo o njegovih ostalinah iz rimske dobe sorazmerno malo. Vendar velja podobno tudi za Štanjelov prazgodovinski čas...

Iz starejše strokovne literature je znano, da je bilo na hribu nad naseljem utrjeno gradišče ali kaštelir iz halštatske, morda celo še iz bronaste dobe; ostanki njegovega severnega nasipa se dobro vidijo v borovem gozdiču malo naprej od porušene trdnjave, imenovane Gledanica, vendar niso bili na tem delu nikoli načrtno strokovno raziskani. Razumljivo so morale prazgodovinske hiše stati prav na zavetnih terasah na južni strani hriba, na tleh sedanjega starega Štanjela, vendar so bili očitno njihovi temelji odstranjeni delno v rimski dobi, večinoma pa v srednjem in novem veku, ob zidavi domačij fevdalnih podložnikov, delno gradu samega in cerkve. Zaščitna arheološka izkopavanja pred poldrugim desetletjem in nedavno so potrdila široko razprostranjenost prazgodovinskih naselbinskih ostalin prav na najnižji južni terasi starega Štanjela.

Ker je objavljenih izsledkov o Štanjelu v arheoloških obdobjih, še zlasti v času Rimskega imperija, malo, so ti toliko bolj dragoceni in sami po sebi dovolj zgovorni. Naša pozornost tako velja predvsem dvema vzidanima rimskima napisnima kamnoma, saj eden izmed njiju sporoča imeni prvih znanih Štanjelcev - Marka Sekundinija in Sabine.

Baza ali podstavek rimskega nagrobnega spomenika iz 1. stoletja našega štetja ob notranjem temelju jugozahodnih vrat v Štanjelu. Napis H.M.H.N.S (hoc monumentum heredem non sequitur) pomeni »ta spomenik ne pripada dediču«.

Vzidani odlomek rimskega nagrobnega cippusa ali stebra, mejnik izpred leta 138, v stari Švagljevi hiši v Štanjelu. Napis »M. SECYNDINI/O SABINA/... TRI« pomeni po naše, da je dala Marku Sekundiniju, očetu ali bratu, postaviti ta spomenik Sabina, pokojnikova hči ali sestra.

Podstavek – baza rimskega nagrobnika iz 1. stoletja našega štetja

Ko vstopamo v stari Štanjel skozi jugozahodna vrata, tik ob gradu, na notranji levi strani temeljnega zidca poznorenesančnih vrat, opazimo vzidan podstavek - bazo rimskega nagrobnika iz nabrežinskega apnenca, z močno izlizano kratico H . M . H . N . S. - *hoc monumentum heredem non sequitur*, kar bi po naše pomenilo, da »ta spomenik ne pripada dediču« - pokojni tako ali drugače ni hotel, da bi se bil dedič polastil očitno dragocenega spomenika in ga uporabil za postavitev na svojem bodočem grobu.

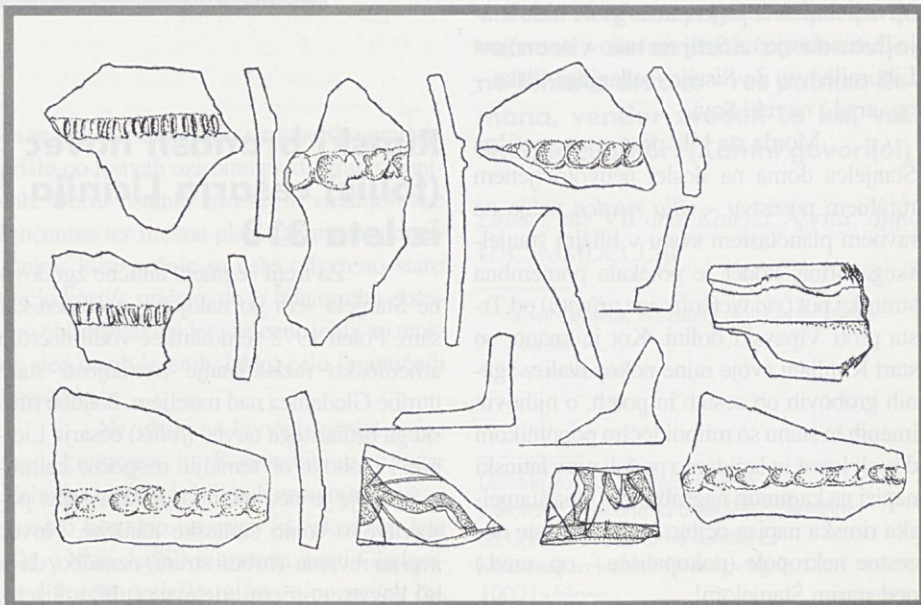
Kakor se po eni strani hudomušno nasmehnemo takšni pretirani skrbi neimеноvanega rimskega družinskega očeta - *patri familias* za svoj in svojih bližnjih dušni blagor, se po drugi strani v lapidarni dikciji napisne formule skriva tista temeljna bit latinske civilizacije na novo pridruženih »barbarskih« ozemljih, poosebljena v meščanskem oziroma državljanskem pravu - *ius civile* in v neizmerni pokorščini sina, dediča, do gospodarja, očeta; kakor je videti rimski paternalizem tog po določilih nepisanega in le delno sankcioniranega prava, pomeni obenem osnovo znanim latinskim vrlinam - poslušnosti (*obedientia*), vztrajnosti (*constantia*), uravnovešenosti (*gravitas*), pogumu (*fortitudo*) in pobožnosti (*religiositas*). Seveda je bila do Avgusta oziroma Jezusovega rojstva med Kviriti, to je potomci boga Quirina ali Romula - Rimljani, prisotna še ena značilna in nič manj pomembna vrлина,

ki pa je z nastopom nove ere začela pod vplivom helenističnega Vzhoda vse bolj izgubljati tekmo s časom: nepodkupljivost ali *incompactio*. Zanimivo, da je anonimni štanjelski nagrobnik prav iz časa, ko so nekatere latinske vrline le začele, tudi pod vplivi heterogenih podvrženih ljudstev - v našem primeru Histrov, Karnov, Norikov in Japodov - zamirati oziroma dobivati drugačno veljavo: monumentalni nagrobni kamen je po obliki skrbno vklesanih velikih črk - *litterae unciatae* sodeč brez dvoma pripadal rimskemu državljanu iz 1. stoletja nove ere, natančneje prvi polovici in sredini tega stoletja, torej avgustanskemu oziroma julijsko-klavdijskemu času Zgodnjega imperija, do leta 68.

Fragmentiglinene posode in pečnice, izkopani v gledanici

Nagrobní cippus ali steber, mejnik izpred leta 138

Drugi relikv pismenstva iz zgodnje antike kraških tal je vzidan v staro Švagljevo hišo vzhodno od štanjelske cerkve, in sicer nad poznogotskim polkrožnim, lepo profiliranim portalom na južnem pročelju. Kamen iz nabrežinskega apnenca je žal ohranjen kot odlomek. Na gornji strani je pravilno polkrožno zaobljen in pomeni nagrobni cippus ali steber, mejnik. Ohranjene so tri vrstice napisa v lapidarni standardni latinščini in v obvezni uporabi kratice za *praeonomen*, lastno ime: M . SECYNDINI / O SABINA / ... TRI. Po naše povedano je

RAZPRAVA

dal Marku Sekundiniju, očetu ali bratu (*patri seu fratri*: na odlomljenem delu tretje vrstice je namreč prostora ravno se za črke *fra* ali *pa*!) postaviti ta spomenik Sabina, pokojnikova hči ali sestra. Črke unciale so skrbno vklesane, vendar so stilno že raztegljive na celo 1. stoletje nove ere in morda še čez; ne bomo se dosti motili, če bi kot *terminus post quem non* za omenjeni napis postavili prav konec hadrijanskega časa Zgodnjega imperija, to je leto 138.

Morda je pri napisu na cippusu pomembnejše prav kulturno zgodovinsko ozidje. Že bežen pogled na znane in ohranjene napise v veliki rimski obrežni mestni koloniji v Tržaškem zalivu, *Colonia Iulia Tergeste* - Trst, navedeni v znamenitem delu Plinija Starejšega - *Naturalis historia*, pove, da sta *nomen gentile* - rodovno ime Secundinius in *praenomen* Sabina zelo pogosta. Ker gre za značilna stara imena italških kolonistov, priseljenih v zgornejadranski prostor verjetno prav v času zgodnjega vladanja Oktavijana Avgusta, kar bi tudi sicer sklepali po julijanski podelitvi kolonialnih pravic Tergestu, bi bilo logično domnevati, da so latinski posestniki prišli v kraško-štanjelski prostor prav v navedenem času: po utrditvi rimske oblasti v zaledju Tržaškega zaliva, kar je bila posledica Oktavijanovega pohoda proti Japodom v letih 35–33 stare ere, po kopnem skozi naše kraje in čez morje na Senj ter nato v notranjost Liburnije, vse do Siscije (sedanjega Siska – op. ured.) na reki Savi.

Morda sta bila prva znana antična Štanjelca doma na doslej neugotovljenem ruralnem posestvu - *villa rustica* nekje na ravnem planotastem svetu v bližini štanjelskega hriba, koder je potekala pomembna stranska pot (*via vicinalis seu privata*) od Trsta proti Vipavski dolini. Kot je znano, so stari Rimljani svoje rajne pokopavali v žganih grobovih ob cestah in poteh, o njihovih imenih in stanu so mimoidočim popotnikom dovolj jasno in lapidarno pričali prav latinski napisi na kamnitih nagrobnikih. Oba štanjelska rimska napisa očitno izvirata iz iste obcestne nekropole (pokopališča – op. ured.) pod starim Štanjelom!

Rimski bronasti novc (follis) cesarja Licinija I iz leta 313

Za tretji segment antične zgodovine Štanjela sem po naključju zaslužen kar sam. Poleti 1972 sem namreč vodil načrtno arheološko raziskovanje notranjosti stare utrdbe Gledanica nad naseljem. Najdba rimskega bronastega novca (*follis*) cesarja Licinija I globoko ob temeljih mogočne kamnite gradnje je nedvoumno dokazala čas postavitve v vojno strateške namene. Novc ima na reversu (hrbni strani) označbo, da je bil kovan v officini (delavnici) IE v Sisciji,

glede na oznako emisije pa je natančno ugotovljivo, da je iz leta 313 nove ere.

Tako natančna datacija novca ne verjetno sovпада z začetkom prve faze državljanske vojne med Licinijem in Konstantinom leta 313, povod zanjo pa je bilo prav nezaslišano Konstantinovo dejanje, da je dal na forumu v Emoni, to je pri nas v Ljubljani, prevrniti kipe svojega sovladarja in tekmeča. V ostrih spopadih, ki so sledili incidentu, je nedvomno igral pomembno vlogo prav kraško-alpski prostor; ker je bil svet zahodno od Hrušice nominalno še Konstantinova interesna sfera, gre pri postavitvi stržarske utrdbe vrh Štanjela morda za infiltra-

Slika levo:

Rimska, najbrž že prazgodovinska utrdba Gledanica na Štanjelskem hribu, kakršna se kaže obiskovalcu dandanašnji z notranje strani.

Desno v vdolbini je avtor te razprave

Davorin Vuga med arheološkimi izkopavanji

leta 1972 našel Licinijev novc.

Rimski bronasti novc (bronec) -
follis cesarja Licinija I iz leta 313, premer 20 mm,
avers (sprednja stran) in revers (hrbna stran),
izkopan ob notranji steni rimskega opazovalnega
kastela oziroma stolpa, z ljudskim imenom Gledanica.
Najdbo hrani Goriški muzej v Novi Gorici.

cijo manjšega oddelka Licinijevih sil, ki je imel nalogo oprežati po planoti v smeri Ogledja in Trsta. Podkvasto zaključena stavba - *castellum seu turris* na vzhodni strani, sicer pravokotna in z dva metra debelimi ter več kot tri metre v višino ohranjenimi zidovi z oblogo iz skrbno oklesanih kvadrov (ohranjeni so le še na južni strani, sicer pa štrli v nebo le amorfna, brezlična, z močno apneno malto in vrsto cementa dobro vezana kamnita sredica!) je bila očitno postavljena namáh. Ker nismo našli zadostnih dokazov o legi prvotnih vrat (sedanje odprtine so prej posledica srednjeveškega in modernega ruvanja uporabnega kamenja!), je mogoče sklepati,

da se je v rimskih časih v trdnjavsko gradnjo prišlo po lestvah oziroma po dviznih stopnicah. Borni ostanki rimske in srednjeveške lončenine ter močna plast žganine, s pomešanimi kosi pečnic in celo odvrženo staro ovčjo kostjo, pričajo, da je bila utrdba občasno obljudena; najdeni železni žebliji so morda sled starih lesenih, lahko celo še antičnih konstrukcij.

Ne glede na končni razplet vojne med Licinijem in Konstantinom (vladar Vzhoda, Licinij, je bil na Konstantinov ukaz skrajno brutalno umorjen in oskrnjen leta 324 v Mali Aziji!) je morala imeti Gledanica določeno vojaško vlogo v poznejših ča-

sih, kar poleg drobnih najdb dokazuje tudi upodobitev trdnjave, obnovljene, na oltarni reliefni podobi Štanjela v cerkvi iz 17. stoletja. Prav ta upodobitev na določen način spodbuja zamisel, da bi Gledanico le obnovili, morda kot primer antično-srednjeveške anastilozes*; dobro bi bilo pomisliti na ustrezno zavarovanje—*sub tecto***, saj morda gradnja *sub divo**** ne bi bila kos ostremu zobu časa na vrhu vetrovnega hriba. Morda bi se dalo v obnovljenem objektu urediti manjšo zgodovinsko zbirko!

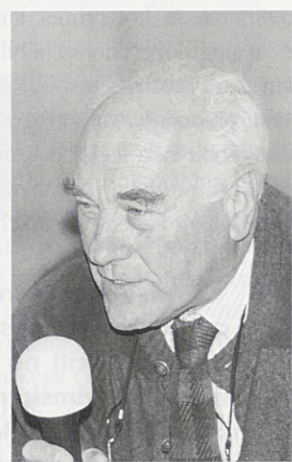
Z navedenimi tremi primeri iz antične preteklosti Štanjela sem hotel opozoriti na pomen, ki ga je imel kraj v rimskem času. Ker je hkrati ta čas tako zelo slabo raziskan in razumljen, tudi zaradi še vedno živih enačenj rimske imperialne ekspanzije z veliko, veliko poznejšim poseganjem italijanskega fašizma po slovenskem ozemlju Julijske krajine, mu je pri načrtovanih prenovitvenih delih vsekakor treba nameniti ustrezno razlago in pozornost. Rimski kamni se lahko skrivajo v sleherni stari štanjelski hiši. Zahodno obzidje je morda v osnovi še poznorimsko in v ravnini pod naseljem se prav gotovo skrivajo ruševine rimskih stavb ter grobovi njihovih antičnih prebivalcev! Imeni Marka Sekundinija in Sabine zavezujeta, naj bi o procesu davne latinizacije Krasa v duhu Avgustovega uveljavljanja večnosti - *aeternitatis* za obnovljeno Rimsko državo - *res publica Romana*, vendar zvedeli še kaj več! *Saxa loquuntur!* (Kamni govorijo!)

Labaci, die VII ante Kalend. Aprilis, Anno U. C. MMDCCCLIII

* umetni poskus, prikazati prvotni videz stavbe.

** pod streho

*** pod milim nebom

**Naloga prenove ni enostavna,
niti ni obvladljiva
z vnaprejšnjim načrtovanjem**

NAČRTOVALCI NAJ PONUDBO SOOČIJO S PRIČAKOVANJI PREBIVALCEV ŠTANJELA!

France Rihtar

Načenjam vprašanje, za koga poskušamo prenavljati Kras?

Ob predstavljeni programski orientaciji za prenovo in revitalizacijo Štanjela je bil predlagan nekakšen socialni model za naselje. Vendar je v modele težko verjeti glede na izkušnje pri novih angleških mestih, ko se jim zlepa ni posrečilo, da bi se kakšen model pokazal za učinkovitega in se uveljavil v načrtovanem prostoru.

Ko govorimo o revitalizaciji Štanjela, govorimo o še živem prostoru s prebivalci, vendar ne zgolj stacionarnimi, saj hkrati z njimi živijo tudi vikendaši in drugi. Toda, če želimo v naselju prebivalce, moramo omogočiti sodobne bivalne pogoje za njihovo preživetje in razvoj! Po eni izmed uveljavljenih metodologij za načrtovalce naselij – po kondicionalni metodi zürichškega prof. H. Spiekerja – se postavlja v ospredje model "ponudbe" obstoječega naselja. Ta zajema vse tisto, o čemer se pogovarjamo za tem omizjem, in predstavlja **materialno infrastrukturo**, naravno in kulturno dediščino, prometne ureditve, ki vpletajo tudi **institucionalno infrastrukturo** (šolstvo, zdravstvo, itn.) ter silno pomembno **personalno infrastrukturo**, ki jo je za tem omizjem nekdo že omenil, in ki predstavlja ves servisni človeški potencial, da sploh lahko nekje živimo (učitelj, zdravnik, župnik itn.). Skratka, če hočemo ljudem soustvarjati pogoje za njihovo preživetje v nekem prostoru, je treba dopolnjevati vse tri temeljne veje infrastrukture, z družbeno skrbjo in s finančno podporo.

Rad bi prispeval nekakšno orientacijo k projektu za revitalizacijo Štanjela, saj se je razprava v moje veliko zadovoljstvo nagnila k pričanju, da brez stacionarnega, avtohtonega prebivalstva ni Štanjela. Zato začenjam s spominom izpred dvajsetih let, ko sem začel prihajati sem dol na Kras in sem nekje izjavil, kako se mi zdi, da je treba zaščititi Kraševce in ne Kras. Kajti s Kraševci bo tudi Kras zaščiten. Zakaj mi slin tako?

Ljudje smo sicer zelo prilagodljivi in za svoje fizično preživetje so osnovni pogoji lahko kaj hitro izpolnjeni. Za polnovredno življenje, ki velja v neki širši družbeni skupnosti, pa vseh potrebnih pogojev ni enostavno zagotoviti. Zato so nujne ustrezne raziskave, študija o tem, kaj temeljnega neka družba v nekem prostoru potrebuje in kako razpoložljivo infrastrukturo postopno dograjevati (posebno javne in tehnične komunikacije), da bi podprli privatno iniciativo kot temelj materialne in socialne prenove, ki jo družba strokovno in finančno spodbuja.

Gre za štanjski prostor kot dragoceno vrednoto slovenske naselbinske kulture. In gre za Kraševce, ki so tej kulturi vtisnili nezamenljivo svojstvo. Narediti velja, kar je omenil prof. Marko Pozzetto: nekakšno klasifikacijo metodoloških pristopov k posameznim delom naselja, ki naj zajema tako konservatorski program za ohranitev naselbinske strukture, kakor vse drugo, kar je nujno za obnovo in revitalizacijo Štanjela. In to na kar najbolj sproščen način!

Omenjam knjigo N. Cohena "Urban conservation", ki pojasnjuje posledice na prenovi pogosto uničenih delov (nemških

in poljskih) mest ob spremenjenih migracijskih tokovih, ko so se ljudje najprej izseljevali iz trušča in stresnosti in si iskali domovanje v miru na podeželju, sedaj pa se vračajo v velika mesta, ker je infrastrukturna ponudba v njih bolj bogata in privlačna. Stara mesta pa ponujajo tudi delčke, za katere pravi prof. Pozzetto, da so nosilci neke vrednosti, ki jih človek sprejema za kvaliteto svojega okolja, kot nujno sestavino, kot ekstenzenčno vsebino. Zato mora pri načrtovanju razvoja po splošnih in načelnih opredelitvah slediti induktiven pristop, ki je danes odsoten v primeru Štanjela.

Človekovo okolje moramo sprejemati na način, kot velja v procesu človekove percepcije, bogate na izkušnjah in pričakovanjih. V tem postopku je pojmovanje konservacije predstavljeno drugače. V zgrajenem prostoru in njegovi kulturi je že določena prostorska mreža, njegova obzidanost, strnjenost, razmerja, merilo, akcenti, geometrijska regulacija, itn. Za vsakega prebivalca je zasnova vedno veljala kot obvezna. Regulacija kot izhodišče in vsi, ki so ta prostor naseljevali, so morali upoštevati ta načela. Seveda pa lahko taka izhodišča pred-

PRI PRENOVI ŠTANJELA MORAMO PAZITI NA NJEGOVO ZGODOVINO

Ljudmila Gec-Plesničar

Zdi se mi, da je kolega Davorin Vuga povedal čisto vse, kar je treba povedati za tem omizjem o arheologiji Štanjela. Ker sem Kraševka in ker mi je Kras in z njim Štanjel zelo blizu, sem s pozornostjo poslušala vse uvodne misli in vse razprave. Smatram, da vam je vsem, ki ste govorili o Krasu in o Štanjelu, jasno, kako noben spomenik ne more živeti brez vsebine sam, predvsem pa ne kot urbana celota. Vsak se prej ali slej podre. Tudi Štanjel se podira! Toda tudi sama vsebina še ni dovolj, kajti ta je lahko takšna ali drugačna. Pri spomeniku, o katerem tukaj govorimo, ne smemo pozabiti ljudi, ki v Štanjelu živijo, saj imajo svoje potrebe in svoje interese. Ne samo kulturne. Tudi drugačne!

stavlja samo abstrakten okvir, v katerega je treba umeščati specifične potrebe in želje posameznikov. Za to umeščanje brez določenih in kvarnih posledic pa je treba človeku pustiti pravico, da si želi in pričakuje svoje privatno okolje, v katerem bo živel in preživel. Tako, kakor je nekdaj Štanjel prepuščal pravico svojim prejšnjim, prvotnim prebivalcem! Kajti vsa načela, ki jih zagovarjajo sodobni urbanizem in postopki konservacije, zagotavljajo simbiozo in kontinuiteto v nekih kulturno tradicionalnih razmerjih in ne zgolj ponavljanje nekih oblik iz preteklosti.

Naloga prenove tako ni enostavna, niti v celoti obvladljiva z vnaprejšnjim načrtovanjem, saj gre za zapletena razmerja v družbi in ekonomiji.

Načrtovalcem predlagam, naj se v nadaljevanju svojega dela poglobijo v percepcijsko optiko in v induktivno razmerje do štanjelskega prostora ter poskušajo svoj procesni model konfrontirati s pričakovanji tamkajšnjih prebivalcev, z nego in ohranjanjem kulturne in socialne dediščine!

Prenove in obnove nekega naselbinskega jedra, kakršno je Štanjel - ki je urbano jedro, ki je mesto in ne vas, se je treba lotiti z vso odgovornostjo, s strokovnostjo ne samo do celote ampak tudi do vsakega posameznega delčka v tej celoti. Spomnim naj na dr. Natašo Štupar-Šumi, ki je govorila o Gledanici! Tudi kolega Vuga jo je omenil. In sploh na vse arheološke spomenike, ki so tod doslej znani!

Pri prenovi in obnovi Štanjela ne smemo pozabiti tudi na njegovo zgodovino in na to, kako je zraslo do današnjih dni. Najprej je bila tukaj prazgodovina. Iz nje je zrastle antika. Za njo je bil srednji vek, ki ga bomo tod še prav gotovo našli. In potem je še vse življenje tod do današnjih dni. Pri tem se ne sme pozabljati niti na stvari, ki so nastale včeraj, saj so tudi te pomembne. Ne toliko za nas, ampak predvsem za tiste, ki bodo prišli za nami, in za tiste, ki jim bodo sledili. Zato prosim vse tiste, ki načrtujete Kras oziroma načrtujete prenovo in oživitvev Štanjela, da ne pozabite na vključevanje vsega tega - predvsem Gledanice - in vseh drugih stvari, ki bodo prišle na dan!

Sicer pa sem vesela, da sem se lahko udeležila tega omizja, pa tudi, da je tako veliko število ljudi, ki se zanimajo za Kras!

Pa še nekaj! Med odmorom sem se pogovarjala z direktorjem Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Gorica iz Nove Gorice gospodom Rafaelom Červom. Poudaril je, kako zelo potrebna je v Štanjelu infrastruktura. Če v Štanjelu te ne bo, bo ta biser zagotovo izumrl. Pragmatično gledano je vsaka infrastruktura oziroma njena gradnja arheologu v pomoč, saj tako pride do slojev in stvari, ki jih sicer ne bi videl... Všeč mi je tudi, kar je povedal komenski župan gospod Uroš Slamič. Vendar ena sama občina tega ne bo zmogla. Čeprav imamo določene fondacije, mora tukaj nastopiti vsa regija. Ker teh pri nas še ni, bo morala to sistemsko urediti država!

Načrtovalcem prenove in revitalizacije predlagamo

PROUČITI ODNOS PREBIVALCEV ŠTANJELA DO KULTURNE DEDIŠČINE

Inga Miklavčič-Brezigar

Za tem omizjem sem na pobudo prof. dr. Ane Barbič, ruralne sociologinje, s katero sva se pogovarjali prav o tej okrogli mizi, namenjeni prenovi in revitalizaciji Štanjela. Ugotavljali sva, da v procesu priprave projektov v okviru Pharejevih programov za revitalizacijo Štanjela sodelujejo večinoma arhitekti, tehniško naravnani ljudje, medtem ko družboslovcev v teh projektih ni videti.

Dr. Ana Barbič me je pooblastila, naj predstavim tri njena vprašanja. Tako predlaga, naj se prouči odnos prebivalcev Štanjela do lokalne kulturne dediščine, torej identificira dejansko stanje - o čemer smo nekaj že slišali iz razprav ter replik prof. dr. Marka Pozzetta in domačina gospoda Jožefa Švaglja. Nadalje predlaga, naj se ugotovi sprejemljivost ponujenih strokovnih rešitev za obnovo stavbne dediščine v Štanjelu glede na njeno sedanje in prihodnje rabo ter uskladi predloge lastnikov, krajanov in strokovnjakov, o čemer je bilo vprašanje za omizjem že postavljeno in smo nanj delno tudi slišali odgovore. In zavzema se, naj se opredeli strategija oblikovanja sodobne kulturne identitete Štanjela ob upoštevanju lokalne materialne, socialne in duhovne kulture, o čemer smo za omizjem že slišali nekaj misli. Našteta vprašanja se vedno znova pojavljajo pri takih projektih in so ključna pri oblikovanju vizije o naselju.

Kot družboslovka imam navado, da mesta, vasi, naselja primerjam s človekom in z osebo. In kakor si mora človek graditi svojo osebnost, značaj ter iskati svojo identiteto, mora tudi mesto, naselje vedno znova iskati, potrjevati in oblikovati svojo identiteto, jo spreminjati in prilagajati okoliščinam. Zato se tukaj navezujem na prof. dr. Marka Pozzetta, ki je govoril o tem spreminjanju. Kot etnologinja, ki se ukvarjam predvsem z načinom življenja, s spremembami, ki jih prinaša način življenja v določene

nem kronološkem obdobju tako mesta, vasi, naselja; ob tem ugotavljam, da v teh določenih obdobjih tudi naselje spreminja svojo identiteto in se prilagaja okoliščinam.

Dve določnici Štanjela: kamen in hoditi peš

Slišali smo, da je imel Štanjel v vseh svojih zgodovinskih obdobjih - od prazgodovine prek Rima in srednjega veka do današnjih dni - svojo določeno identiteto, istovetnost. Zagotovo sedaj ne more biti več trdnjava, kot je bil nekoč, tudi ne več naselje fevdalca s pripadajočimi s podložniki - tlačani. Sedaj je nekaj drugega. Zato nas ne sme šokirati opazna sprememba naselja, njegovo preoblikovanje v nekaj drugega, kakor se tudi nad tem ne smemo zgražati. Jasno je, da si iz tradicije, ki je že določena identiteta, išče svoje novo mesto v sodobnosti. Kaj pravzaprav je ta identiteta, ki jo iščemo v tradiciji?

Ko sem se pred pogovorom za omizjem sprehodila po Štanjelu, sem intuitivno, če hočete emotivno, zaznala dva elementa tradicije, ki v svojem bistvu določata Štanjel: kamen in hoditi peš.

Kamen je torej tista osnovna identiteta, ki jo vlečemo iz tradicije v sodobnost. A, če ta kamen skrijemo pod pet centimetrov debel omet, izgubi svojo identiteto, kakor izgubi obraz svojo podobo, tudi sledove časa, če nanj naložimo fasado pudra. Postane lepši, bolj prijeten, vendar izgubi svojo

pravo identiteto. Se pravi, da je ta kamen ključni element v oblikovanju zunanje, vizualne podobe Štanjela. In ko se bo, na primer, obnavljalo hiše, ko se jih bo poskušalo prilagajati sodobnim standardom, bo treba tudi sodobne materiale, predvsem tudi omet, prilagoditi tej tradicionalni identiteti. Torej kamnu! Kamen mora skoznje prosevati. V srednjem veku so bili zelo varčni z ometom, zato je bil ta zelo tanek in pogosto vsega kamna ni prekrival.

Druga identiteta Štanjela je hoditi peš. In življenje na ulici, kakor je že opozoril Andrej Malnič, ki dela v Štanjelu precej dlje od mene, saj kot etnologinja-muzealka opazujem naselja v bolj širšem prostoru, od Trente do Krasa.

Mislim, da je bilo življenje na ulici nekdaj dosti bolj živo od današnjega. Danes je človekova individualizacija pripeljala do tega, da mnogo manj živimo na ulici. Zato se moramo za življenje na ulici, za življenje v skupnem javnem prostoru v bistvu ponovno vzgajati. Sedaj namreč prihaja do tendenc v načinu življenja skupnosti, ki se jih vidi tudi v Štanjelu in v drugih podobnih naseljih, ki sem jih raziskovala (na primer: Breginj, Šmartno, delno tudi Vipavski križ). Prevelika medsebojna bližina ljudi je sprožila povratne reakcije, v katerih so ljudje hoteli imeti zase več prostora, ker niso mogli več živeti tako, da so si sosedje "gledali v lo-nec". In razumljivo je, da so ljudje v takih naseljih - ne bežali - ampak si prizadevali

V zgornjem nizu hiš štanjelske naselbine si je domačin uredil prostore za ponudbo kraške kulinarike, a še vedno čaka na uporabno dovoljenje. Doklej? Občina mora spodbujati in podpirati v Štanjelu sprejemljivo turistično ponudbo!

drugam - na boljše. Zakaj bi nekako mazonistično vztrajali pri danih okoliščinah in bivanjskih pogojih, če to ni nujno? Razen, seveda, če jim je prav to všeč! In če jim je všeč, v njih neglede na določene omejitve vztrajajo ter so pripravljeni marsikaj narediti za ohranitev in izboljševanje svojega standarda.

Izkušnja iz Trente

Če se zato poskušam navezati na omenjena elementa identitete - na kamen in peš hojo, je treba pri oblikovanju razvojne vizije Štanjela narediti spremembo v naših glavah. Mislim na radikalno spremembo mišljenja. Zavedati se je treba, da se tej spremembi v načinu življenja ne da izogniti. Pogledati je treba malo po izkušnjah drugod!

Podobna situacija demografskega razkroja doline je bila v Trenti, kjer je v osemdesetih letih (20. stoletja - op. uredništva!) prišlo do tega, da je bila ta dolina nekje na prelomnici. Ali bo zaživela ali ne! Takrat se je Triglavski narodni park odločil na pobudo svoje direktorice Marije Vičar, da na mestu, kjer je Goriški muzej že leta vzdrževal trentarsko muzejsko zbirko, a stvar ni šla nikamor, ker nikdar ni bilo denarja, iz neuglednega muzejčka v prostorih nekdanje italijanske vojašnice naredijo nekaj več. In sicer, da v Trenti, v odročni in demografsko ogroženi dolini, ki je "bogu za hrbtom" in brez kakšnih sodobnih komunikacij, postavi center Triglavskega narodnega parka. Center na sodobni evropski ravni...

To je bil en element pomoči tej dolini, ki jo je dala družba. Drugi element pomoči pa je bil v zavesti, da zamišljeni center Triglavskega narodnega parka nikakor ne bo zaživel, če v njem ne bodo delali ljudje iz njegovega prostora - lokalno prebivalstvo. Seveda, ustrezno usposobljeno, saj je Marija Vičar na pomislek, da tamkajšnji ljudje za to nimajo ustreznih znanj, odgovorila: Jim bomo pa pomagali, da se za to usposobijo! In dejansko se je to zgodilo; tako, da se je tudi drugi element v celoti uveljavil. V parku so načrtno vzgajali za svoje potrebe tudi mlade strokovnjake, ki so počasi prevzeli delo v centru. Tako se sedaj center v Trenti dobro razvija ter deluje zelo pozitivno. Njegova aktivnost je namreč spodbudila, da je v dolino prišlo oziroma v njej ostalo nekaj novih družin, in trdimo lahko, da je dolina ponovno zaživela ter ni več demografsko ogrožena.

Mislim, da je do določene mere podobnost problemu Trente čutiti tudi na Krasu oziroma v Štanjelu, čeprav situacija ni enaka, kajti Štanjel je naselje drugačne vrste. Je pa podobnost v tem, da je potreben radikalni "premik v glavah". In v tem kontekstu se navezujem na uvodno misel komeenskega župana gospoda Uroša Slamiča, ki se zavzema, naj bi bila tretjina Štanjela na griču kot naselbina, tretjina za najrazličnejše programe s prebivalci od drugod in z novimi možnostmi itn. ter tretjina za kulturno-turistične programe, muzejsko dejavnost in za

druge dejavnosti, ki jih je predstavila ravnateljica Goriškega muzeja mag. Slavica Plahuta. To naj bi predstavljalo nekakšen ekomuzej, kakršni se uveljavljajo v Evropi, v katerih je muzejska dejavnost prepuščena lokalnim skupnostim, ki jo pod strokovnim vodstvom institucij razvijajo in od nje delno tudi živijo, ker jo tudi tržijo. Hkrati pa je mogoče v Štanjel postaviti tudi določene upravne dejavnosti. To bi bili delovni prostori, nekak za to namenjen kompleks, skupek objektov z vsem potrebnim servisom, kamor naj bi ljudje prihajali na delo in po končanem delu odhajali na svoje domove. Tako bi naselje živelo vsak dan, zaradi že omenjenih dejavnosti pa tudi med vikendi. Zato mislim, da bi bila prava rešitev osnovnega vprašanja o razvojni viziji Štanjela: kot naselbina - ja, vendar ne izključno!

In, ko je prof. dr. Marko Pozzetto opozoril, da so potrebni življenjski in uporabni predlogi, sem se v svoji miselni pripravi na pogovor za tem omizjem odločila opozoriti na eno izmed možnosti odgovora na vprašanje, kakšne funkcije dati štanjelskemu srednjeveškemu naselju. To je tudi možnost, da postane center načrtovanega Kraškega regijskega oziroma narodnega parka z vsemi, za njegovo funkcioniranje potrebnimi spremljevalnimi dejavnostmi na evropski ravni. Druga možnost pa je morebiti prenos občine - malo za šalo kot zares - v naselje na griču. Mislim, torej, na uveljavitev neke dokaj široko razvejene dejavnosti, za delovanje katere bi se združila in združevala zadosti velika sredstva!

REPLIKE

Replike k razpravi gospe Inge Miklavčič-Brezigarjeve

PROGRAMSKO ZASNOVO ŠTANJELA USTVARJAJO RAZLIČNI STROKOVNJAKI

V času izdelave Programske zasnove Štanjela, ki je trajala šest mesecev, so bili res arhitekti njeni odgovorni nosilci in povezovalci zato, ker je njihovo znanje o prostoru, urbanizmu in prenovi krovno. V izdelavo zasnove pa so bili vključeni tudi drugi strokovnjaki, predvsem strokovnjaki

s tehnološkimi znanji, ker je v sklepni fazi izdelave tudi projekt za izvedbo komunalne infrastrukture, ki ga financira Ministrstvo za okolje in prostor. Vključena je bila tudi lokalna skupnost od občinskega vodstva do prebivalcev tega prostora, sodelovali pa so tudi strokovnjaki z naravoslovnimi znanji.

Ker pa je Programska zasnova Štanjela še le izhodiščni projekt, upam, da bodo v njegovem dograjevanju do dokončne oblike sodelovali še drugi strokovnjaki.

Živa Deu

LJUDJE NAJ ŽIVIJO PO POTREBAH DANAŠNJEGA ŽIVLJENJA

Dr. France Rihtar je v svoji razpravi povedal, da so danes zahteve ljudi, kjer koli bivajo, popolnoma drugačne od zahtev, ki so jih imeli isti ljudje ali drugi ljudje pred dvajsetimi, tridesetimi leti in še prej. Ne pozabimo, da so vse štanjelske hiše, razen tistih, ki jih je spremenil Fabiani v dvajsetih in tridesetih letih (20. stoletja - op. uredništva!), praktično starejše od dvesto, tristo let.

Po mojem je treba, da se najprej sporazumemo tisti, ki imamo določene predloge, da prisilimo spomeniško službo, naj se obnova in revitalizacija starih hiš ureja po potrebah današnjega in jutrišnjega življenja. To pa naj ne pomeni, da smejo srednjeveška okna zamenjati, kakor so jih zamenjali na Ferrarijevi hiši s trodelnimi okni iz leta okrog 1910, ampak da je treba omogočiti notranji prostor kot enocelične enote medsebojno združevati in povezovati. Enako, kakor je to v dvajsetih letih naredil Fabiani, ko je iz vrste hiš na obzidju in še drugih, vsega skupaj osmih, naredil pet hiš za svoje tri brate in zase ter zadaj še za vrtnarja in mestnega zdravnika, danes pa bi bilo verjetno treba iz teh osmih hiš narediti le dve ali tri. Vse to zato, da bi ljudje lahko živeli po potrebah današnjega življenja...

Marko Pozzetto

NE UNIČITI ŽIVLJENJA NA ULICI!

K repliki dr. Marka Pozzetta bi rad dodal, da je zame velika kvaliteta življenja v Štanjelu in v njemu podobnih krajih življenje na ulici. Zato je treba pri prenovi Štanjela upoštevati tudi ta vidik. Če v štanjelskem srednjeveškem naselju na griču uničimo ta del življenja, potem smo izgubili Štanjel, četudi bodo morda v njem lepe hiše!

Andrej Malnič

Andrej Malnič, univ.dipl.etnol. - Goriški muzej, Grad Kromberg Grajska cesta 1, Nova Gorica

MI PONUJAMO ŠTANJEL ZA UPRAVNI CENTER PARKA

K razpravi gospe Inge Miklavčič-Brezigarjeve bi rad dodal, da je Občina Komen že večkrat predlagala Zavodu za varstvo naravne in kulturne dediščine Gorica v Novi Gorici, naj bi bil upravni center načrtovanega Kraškega regijskega parka v Štanjelu. To se je sprejelo na znanje, kot se reče, ne vem pa še, kakšna bo končna odločitev. Kajti o samem parku smo župani kraških občin oziroma občin, katerih prostor naj bi zaobsegel načrtovani Kraški regijski park, že podpisovali dokument o nameri za ustanovitev parka, kakor tudi pismo o bodoči združitvi občin v regijo. In tudi takrat sem predlagal, naj bi bil sedež parka v Štanjelu. Seveda pa to zadeva še druge občine, zaenkrat kolege župane v njih, končno pa občinske svete vseh štirih občin bodočega parka – Divače, Hrpelja-Kozine, Komna in Sežane, ki bodo morali potrditi o tem ustrezen dokument... Kakšna bo odločitev, bomo še videli!

Uroš Slamič

RAZPRAVA

**Pomembne so tudi raziskave
duhovne kulture in
socialne kulture**

IMATE VELIKO SREČO, KER IMATE REVIJO KRAS

Irena Keršič

Doma sem z Bleda. Tudi na Gorenjskem si prizadevamo, da bi tovrstni prenovitveni projekti stekli, a se pri nas stvari zelo počasi odvijajo! Zdi se mi, da imate Kraševci veliko veliko srečo, ker imate revijo Kras, in veliko ljubiteljev Krasa, ki se zanimajo za probleme, kakršne načenjamo za tukajšnjim omizjem. In prepričana sem, da bodo takšne okrogle mize prinesle rezultate, ki bodo prej ali slej vidni.

Kolegica Inga Miklavčič Brezigar je že povedala veliko tistega, o čemer sem nameravala govoriti. Zato dodajam le to, da je evropska civilizacija domislila tako imenovane muzeje tretje generacije, rečejo jim muzeji tretjega vala, v delovanju katerih so izrecno poudarjene lokalne skupnosti, ki imajo pomembno vlogo pri njihovem nastanku ter pri njihovem delovanju. Presežena je stopnja enodimenzionalnega gledanja na muzeje, kakršne smo vajeni videti pri tradicionalnih muzejih, saj je pri muzejih tretjega vala v ospredju komunikacija z ljudmi in ohranjanje določenih znanj ter določene modrosti.

Tukaj smo govorili predvsem o materialni dediščini. Pri raziskavah, ki bodo sledile za prenovo in revitalizacijo Štanjela, pa bodo zagotovo potrebne tudi raziskave duhovne kulture in socialne kulture. Čas je

Sedanji vhod v Štanjel z obnovljenim grajskim poslopjem v ozadju.

namreč dvojen; je tisti, ki je merljiv z dnevi, meseci, leti in s stoletji, in je tudi filozofski čas, ki ni številčno merljiv, meri pa odnose med ljudmi. Ti so namreč za prenovo nase-lja, kakršno je Štanjel, še kako pomembni. Zato jih je treba proučiti z našim zgodovinskim spominom ter s spominom današnjega časa za jutrišnji dan.

Čeprav je razumljivo, da je bila za vse današnje razpravljalce v tej prvi fazi materialna kultura najbolj na udaru, vendar brez proučevanja in upoštevanja medsebojnih človeških odnosov in predvsem odnosov prebivalcev Štanjela do vse njegove dediščine

ne bo šlo. Zato je nujna kakovostna sociološka študija, saj poznamo v evropskem prostoru dosti spodrslijajev pri prenovah naselij, kakršno obravnavamo tukaj. Potrebno je predvsem veliko razumevanja ljudi. Če se prenavlja brez razumevanja in upoštevanja ljudi – na kar je opozorilo več razpravljalcev, zlasti pa prof. dr. Marko Pozzetto – rezultati ne morejo biti dobri.

Irena Keršič, univ.dipl.etnol in umetn.zgod. –
Slovenski etnografski muzej,
Metelkova 2, 1000 Ljubljana

PRENOVO ŠTANJELA MORA FINANCIRATI TUDI DRŽAVA

Črtomir Pečar

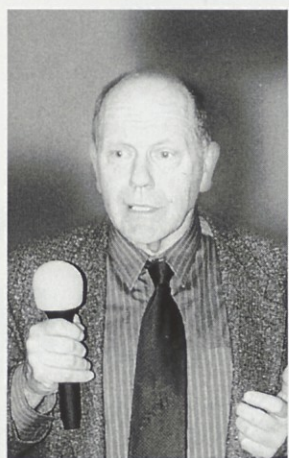
O prenovi stavbne dediščine v Parku Škocjanske jame ne bi kaj veliko govoril, ker je to vidno z opravljenimi deli in bo še bolj vidno tudi v prihodnosti z novimi dejanji. Projektiramo in usklajujemo štiri projekte, z uresničitvijo katerih bomo prispevali k nadaljnjemu vračanju življenja v opuščene kraje na območju parka.

V svoji razpravi pa bi rajši pohvalil gospoda Jožefa Švaglja, domaćina, za precizno analizo stanja v Štanjelu v zadnjih dvajsetih do tridesetih letih. Veseli me, da tudi on, še vedno skeptičen, ugotavlja določen napredek. In mislim, da je treba graditi na tem – ne samo na gospodu Švaglju, pač pa na prebivalcih, ki živijo zgoraj in spodaj, v povezavi z lokalno skupnostjo – ter predstavljeno kakovostno in razvojno naravnano Programsko zasnovo Štanjela začeti uresničevati! To priporočam predvsem prebivalcem Štanjela, ki jo morajo vzeti za svojo.

Tudi v parku Škocjanske jame oziroma na območju istoimenskega parka je bilo pred dvajsetimi, petnajstimi leti ravnanje ljudi v zvezi s prenovo dediščine zelo negativno. Popravljanje se je začelo šele, ko je nekdanja Občina Sežana po večletnih naporih uspela, da je država Slovenija leta 1973 v svojem proračunu odprla tudi postavko "Škocjanske jame". Res da je bila ta po svojem vrednostnem znesku sprva nizka, a se je z leti poviševala, toda bistveno je, da se je ves denar iz te postavke porabljal namen-sko za izboljševanje infrastrukture; ki je osnova za razvoj nekega prostora. S tem so se namreč začeli tudi premiki v glavah prebi-

Prenovljeni J'kopinov skedenj v Škocjanu, v katerem je etnološka zbirka o pridelavi žita in peki kruha

Nihče ni odgovoril:

ZAKAJ KONSERVATORSKE NEPRAVILNOSTI?

Branko Marušič

valcev: spoznali so, da je to tisto "ta pravo", da se torej da, obenem pa so tudi za uresničevanje svojih interesov ustanovili Turistično društvo Škocjan, ki je zelo ustvarjalno sodelovalo v prenovitvenih naporih in tudi pri pripravi zakona.

Zato mislim, da je treba doseči v državnem proračunu tudi odprtje postavke "Štanjel", da bi država financirala predvsem gradnjo infrastrukture v Štanjelu. Prepričan sem namreč, da brez tega nadaljnja prenova in revitalizacija tega naselja nima stvarnih možnosti.

Rad bi pa poudaril še nekaj! Kras pišemo z veliko začetnico in z malo, pri čemer vemo, kaj pomeni prvo in kaj drugo. Potem sta še karst in carso, tuji besedi za kraške pojave. Je revija Kras, je podjetje KRAS, je teran in so pršuti. Je pa tudi Štanjel, in je Lipica, so Škocjanske jame... Vse to mora tudi Državi priti v zavest kot Kras – kot posebna nacionalna identiteta - ki se razlikuje od Obale in njenega turizma, od zdraviliškega turizma v Prekmurju in na Štajerskem, od alpskega turizma na Gorenjskem z otokoma Bled in Bohinj, kar vse je lepo, toda takih obal z morjem, zdravilišč in jezer je po Evropi dosti. Štanjela, Lipice, Škocjanskih jam pa drugod ni! In zato so Škocjanske jame tudi vpisane v Unescov Seznam svetovne dediščine.

In na koncu za reminiscenco, za obuditev spomnina v dobrem duhu, kakor je to povedal predsedujoči Dušan Rebolj: Kapljica na kapljico in Štanjel bo rastel! Javni zavod Park Škocjanske jame ima v svojem logotipu, v vidnem znaku za svoje predstavlanje v medijih, ob znaku Škocjanskih jam kapljice, kajti iz kapljic in njihovega delovanja so nastale Škocjanske jame. Seveda, v milijonih let. Za Štanjel pa upam, da se ga ne bo obnavljalo milijone let!

Oglašam se v zvezi z referatom dr. Nataše Štupar-Šumi! Pričakoval sem, da bo v razpravi kdo na njena vprašanja odgovoril, zlasti na vprašanje, kako je mogoče, da se pri obnovi Štanjela dogajajo nedoločene konservatorske nepravilnosti. To je po moje fundamentalno vprašanje!

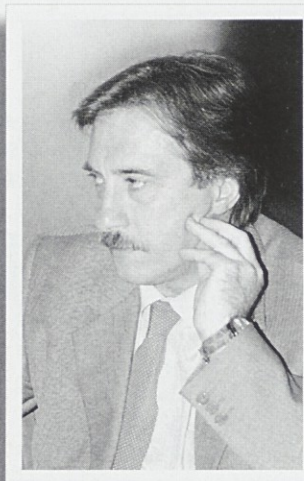
Tudi mene namreč zanima, zakaj se pred obnovitvenimi posegi ne opravijo potrebne arheološke raziskave, sondaže fasad itn., saj so to temeljne zadeve spomeniške zaščite kakršnega koli objekta, ne le Štanjela. Na to nismo slišali odgovora, dati pa bi ga morale za to pristojne službe, ki delujejo na tem prostoru. To tembolj, ker je referentka postavila Štanjel v širši kompleks spomeniške dediščine. Štanjel je, na primer, kakšne tri ali štiri kilometre oddaljen od gradu Rihemberk, pomembnega spomenika na tem prostoru, ki tudi sodi v ta kraški ambient!

In hkrati bi rad opozoril, da ob raznih anonimnih Sabinah in Sekundusih, ki izvirajo iz antične dobe, nanje pa opozarjajo napisi v kamnu, Štanjel pozna tudi konkretne osebe, kot so kakšen ljubljanski škof, kakšen semeniški profesor, ki je pred sto leti buril duhove, in še koga drugega. Pozna tudi Fabianijevo murvo...

Poudariti namreč hočem, da je Štanjel vendar kompleksna zgodovina in pri njegovem vrednotenju ter predstavljanju ne moremo ostajati le pri nekih antičnih ter srednjeveških vzorih, ampak ga moramo tudi po tej plati ovrednotiti in to vse do današnjih dni!

Dr. Branko Marušič, univ.dipl.phil. –
znanstveni svetnik v Zgodovinskem inštitutu
ZRC SAZU, Nova Gorica

Črtomir Pečar – vodja službe
za urbanistično načrtovanje,
Javni zavod Park Škocjanske jame,
Škocjan 2, 6215 Divača

**Prenovitvene izkušnje
iz sosednje Italije**

KUPILI SMO GRAD RUBIJE IN GA OBNAVVLJAMO

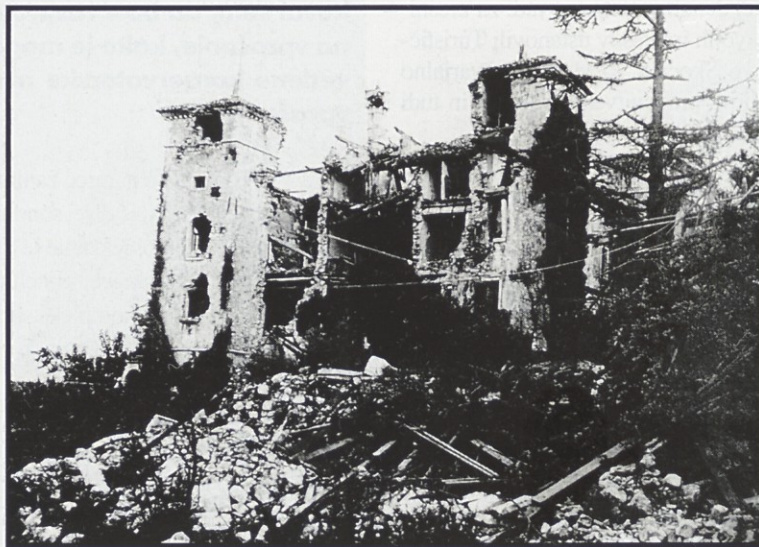
Venčeslav Černić

Hvala organizatorjem okrogle mize za vabilo! Zelo vesel sem, da sem med vami in da sem s pomočjo prijatelja s Krasa odkril revijo Kras. Rad imam namreč Kras!

Zakaj se je moja družina lotila obnovitve ruševin gradu Rubije pri Sovodnju? Kot ljubitelj Krasa sem videl priložnost, da se obnovi lep arhitekturni in krajinski spomenik in hkrati iz njega naredi nekaj, kar bo tudi gospodarsko donosno. Grad je na zelo lepem mestu nad Vipavo na zahodnem robu Krasa in bo kot nalašč za turistične namene. Zato je moja družina ruševino gradu s pripadajočim posestvom kupila in začeli smo jo takoj obnavljati. Vedeli pa smo, da sami tako obsežnega in zahtevnega projekta ne bomo zmogli, zato smo izkoristili možnosti, ki jih ponuja italijanska zakonodaja za finančno in strokovno pomoč obnoviteljem kulturnih spomenikov.

Ugotovil sem, da zakon na deželni ravni omogoča in finančno spodbuja skoraj stoddotno pokritje celotnega finančnega vložka v obnovo gradu in pripadajočih objektov. Seveda pa določa, da mora lastnik in investitor najprej vložiti v obnovo lastna sredstva ter s tem izkazati resnost in zanesljivost nameravanega posega.

Zato smo najprej naredili celovit načrt, kako nameravamo grad in posestvo

obnoviti in za kakšne turistične namene bo služil. Potem smo ga predstavili pristojnim oblastem in službam. Načrt za prenovo gradu Rubije predvideva tri faze. Država iz posebnega sklada na deželni ravni po dokončani posamični fazi preveri skladnost narejene z načrtovanim, nakar investitorjev vložek obrestovano povrne z obročnim plačevanjem v dvajsetih letih.

Mi smo si na osnovi takšnih pogojev zagotovili potrebna bančna posojila brez hipoteke in uspeli prvo fazo prenove že končati. Stala nas je 570 milijonov lir, ki nam jih bo v dvajsetih letih država povrnila - vsako leto po dva obroka - s pripadajočimi obrestmi, ki veljajo v Italiji za vloženi kapital. To pomeni, da bomo za končano prvo fazo pre-

jeli v dvajsetih letih skupno okrog 900 milijonov lir. Pri tem pa mi jamčimo za nemoten potek del in za dokončno uresničitev projekta. To bo hotel najvišje kategorije, ki bo nudil zahtevnim turistom bogato in visokokakovostno storitev.

Seveda sem že v razmišljanjih o samem projektu za prenovo gradu Rubije upošteval, da se bliža čas, ko meje med Slovenijo in Italijo ne bo več, pa bo zato pretok ljudi med obema državama na tem prostoru bistveno večji od sedanjega. Kras se za prebivalce Italije začanja prav pri nas, medtem ko se za prebivalce Slovenije pri nas končuje! Zato pričakujem, da bodo eni in drugi v obnovljenem gradu in njegovi okolici odkrili toliko lepega, privlačnega in zanimivega,

Slika levo:
Grad Rubije z delom vrta
pred porušenjem v prvi svetovni vojni.

Slika na levi strani:
Med vojno porušen grad

Slika spodaj
Porušen rubijski grad pred pričetkom prenove
leta 1998

da se bodo ustavljali in uživali vso načrtovano ponudbo.

Kakor nam pomaga pri prenovi država, nam enako pomagajo tudi krajevne oblasti, ki jih je naš predlog navdušil. Po svojih močeh so pomagale pri reševanju raznih birokratskih zapletov, ki jih ni manjkalo. Sedaj pomagajo pri raznih organizacijskih in tehniških problemih. V okviru veljavnih zakonov so nam tudi olajšali in pospešili vse potrebne postopke.

Restavratorski pogoji za obnovo gradu in spremljajočih objektov na posestvu so pod kontrolo pristojnega ministrstva. Mi se tega držimo. Tudi naša želja je, da bo grad dosledno obnovljen v nekdanjem slogu. Zato uporabljamo ročno narejene materiale.

Restavratorski pogoji, na primer, narekujejo ročno izdelano opeko. Ne dovoljujejo uporabe industrijsko narejene. Zato smo si zagotovili ročno izdelavo opeke in porabili smo že 40.000 kosov.

Pristojna služba dvakrat mesečno kontrolira, kako obnavljamo, in nas sproti opozarja, kaj ni pravilno in kako zagotoviti spoštovanje konservatorskih načel. Strinja pa se tudi z našimi predlogi, če ugotovi, da so skladni s konservatorskimi načeli. In, kakor je za Štanjel ugotavljala dr. Nataša Štupar-Šumi, da vanj ne sodijo, na primer, obarvani ometi, bomo morali tudi mi pri obnovi gradu Rubije delati omet po postopku, kakršen je bil v rabi za njegovo gradnjo. Ne bomo sicer pobirali drobirja po cestah, ka-

kor so si nekoč zagotavljali pesek, bomo pa mleli staro opeko ter jo mešali z zdrobljenim kamnom in uporabljali za vezavo apno, kakor so to delali nekdanj. Zato bo videz ometa močno podoben originalnemu ometu.

In naj povem še nekaj o Krasu, na katerega tako privlačno vabi svoje bralce tudi revija Kras!

Kras v Italiji ni bil deležen takšnih finančnih razvojnih spodbud, kakršnih so bile deležne druge pokrajine v Furlaniji. Drugi predeli so prejeli znatno več sredstev iz najrazličnejših skladov, medtem ko je ostajal Kras na italijanski strani dokaj ob strani. Šele zadnje čase italijanska zakonodaja bolj spodbuja tudi na Krasu kmetijstvo, zlasti vinogradništvo. Tudi mi bomo prek ministrstva za kmetijstvo črpali sredstva, saj smo v bližini gradu Rubije obnovili tudi velik vinograd, da bomo v gradu imeli poleg drugih vin tudi doma pridelano vino. V okoliških naseljih sedaj domačini že razmišljajo, da bi spet začeli z vinogradništvom. Zakaj ne bi, podobno kot Brda na Slovenskem in naprej na italijanski strani, tudi na Krasu ljudje živeli od vinogradništva!

Venčeslav Černić, podjetnik
prenovitelj gradu Rubije pri Sovodnjah ob Soči
34070 Savogna d'Isonzo/Sovodnje,
San Michele del Carso 39/a

HIT Nova Gorica podpira razvoj kulturno-turističnih programov na Krasu

ŠTANJEL MORA NUDITI TUDI NASTANITEV TURISTOV

Dušan Luin

Kot Kraševce in kot delavce v dejavnosti turizma sem vesel, da se stvari v zvezi z obnovo in revitalizacijo Štanjela le odvijajo, čeprav bistveno počasneje, kot bi si to želeli, in bistveno počasneje, kot si Štanjel kot kulturno zgodovinski spomenik in turistični biser to zasluži.

Štanjel je veduta, ki sem jo leta in leta imel na obzorju, ko sem odrasčal nedaleč stran v Kosoveljah. S samim programom revitalizacije Štanjela sem se podrobneje srečal pri marketinškem razvojnem projektu za turizem Primorske v letih 1995-96, v katerem je Kras in Štanjel kot osrednji simbol območja dobil svoje pomembno mesto. Tudi srečanje z gospodom de Thysom in z Brianom Goodeyem v delegaciji Sveta Evrope na delovnem srečanju v Štanjelu leta 1995 je bilo zanimivo in spodbudno. Tako prijava za Pharov projekt Fiche, razvoja Štanjela kot gospodarskega, kulturnega in turističnega stičišča Krasa, kot tudi osnutek strategije za razvoj občine Komen istega leta in sedanje delovno področje, ki je tesno povezano z razvojem turističnih programov v tem prostoru, me tudi iz delovnega vidika še nadalje povezujejo s turističnim razvojem Štanjela.

V družbi HIT – Hoteli, igralnice, turizem Nova Gorica, kjer sem zaposlen in ki je tudi podprla to ustvarjalno delavnico (revijo Kras in okroglo mizo – op. ured.), smo v svojih strateških razvojnih izhodiščih zapisali podporo razvoju turističnih programov v okolju predvsem z namenom, da bi celotno območje postalo turistično čim bolj privlačno za čim širši krog gostov. S tem bi posredno tudi vplivali na možnosti za boljše trženje našega osnovnega programa. Iz tega vzroka smo tudi povabili župane novogoriške občine in sosednjih občin, tudi kopenske, da bi skupaj sooblikovali strategijo turističnega razvoja tega turističnega območja. Posebna priložnost se je pokazala sedaj, ko je po daljšem času koncesijska dajatev od iger na srečo končno pričela pritekati v te občine.

Kaj omogočajo sredstva iz koncesijske dajatve?

Menimo, da bi bilo pametno, da bi bila ta sredstva iz koncesijske dajatve od iger na srečo čim bolj produktivno naložena v turistične in s turizmom povezane programe. Da bi naložbe bile čim hitreje uresničene, čim bolj ciljno usmerjene in razvojno usklajene, smo županom tudi predlagali sistem projektne organiziranosti pri oblikovanju tu-

rističnih programov, določanju kriterijev in prednosti ter pri odločanju o tržno preverjenih naložbah teh sredstev. Naši eksperti za posamezna področja bi lahko nudili svojo strokovno pomoč v posameznih projektnih timih, predsednik uprave HIT-a ali njegov pooblaščenec pa bi kot član projektnega sveta, strokovno odločitvenega telesa, lahko prispeval svoj strokovni delež. Tako formulo sodelovanja pri razvoju turističnih projektov predlagamo tudi v Štanjelu.

Upamo, da bo koncesijska dajatev čim bolj uspešno opravila svoje poslanstvo, ki ji ga je družba določila, in da bodo ta sredstva neposredna podlaga za posamezne turistične projekte, kot tudi, da bodo uporabljena tudi kot delež občine pri kandidiranju za druga dodatna sredstva iz mednarodnih programov. Menimo, da bodo le tržno zanimivi projekti, podprti s temeljitim poslovnim načrtom, zagotavljali trajnostni razvoj in ustanavljali delovna mesta za ljudi, ki tu živijo. Ob tem je zelo pomembno, da je nosilec posameznega projekta vključen vanj že od samega začetka. Še tako dober projekt brez nosilca, ki bi ga izvedel, je nesmiseln in je le samemu sebi namen.

Osebnost sem prepričan, da bo celoten projekt za prenovalno in revitalizacijo Štanjela živel in se razvijal le, če ga bodo domačini sprejeli za svojega in če bodo v tem videli tudi svoje kvalitetno preživetje - ne le

zase temveč tudi za svoje potomce. Sicer bodo vse velike in lepe ideje ostale le na papirju. Le dovolj velik osebni interes domačega prebivalstva bo gnal projekt revitalizacije Štanjela naprej!

Glede samih programov pa že sam Kras in značilnosti grajske naselbine Štanjel kot tudi njegova logistična pozicija določajo osnovne vsebinske okvire programov. Kraška kultura in tradicija, enogastronske značilnosti okolja, tipika grajskega življenja, arhitektura kot tudi Fabijanijev pečat, živa ustvarjalnost, pa tudi podjetništvo, bodo nedvomno dobili svoje mesto v razvojnih programih. Pozdraviti je treba tudi nastajajočo navezavo z devinskim projektom, kar bi bilo verjetno dobro nadgraditi še s podobnimi "grajskimi" povezavami v Evropi.

Štanjel mora nuditi tudi nastanitev gostov

Eden izmed možnih programov bi moral tudi zagotavljati nastanitev gostov. Ne bi bilo smiselno razmišljati o nekem tipično hotelskem objektu v grajskem poslopju, temveč o uporabi hiš tistih lastnikov, ki bi se odločili, da se sami ukvarjajo s turistično prenočitveno in nastanitveno dejavnostjo in mogoče tudi s kulinarično ponudbo. Ob tem bo treba zagotoviti koordinacijo, usposabljanje, zagotavljanje kvalitete in skupno trženje. Postopoma bi bila možna tudi navezava v mednarodno verigo "grajskih hotelov". Sam obisk pa ne bodo zagotavljale le bivalne zmogljivosti, temveč ga bo zagotavljal niz druge ponudbe, ki bo Štanjelu in okolici dajala dovolj močno razločevalno privlačnost. V nastajanje programov bi tudi z vidika dolgoročnega zagotavljanja kadrov bilo smiselno vključevati študente Visoke šole za turizem v Portorožu kot tudi Razvojni inštitut za turizem ter izkoristiti njune številne strokovne povezave s podobnimi institucijami po svetu. Menim, da je nujno vključiti v pripravo in financiranje programov še resorno Ministrstvo za turizem in malo gospodarstvo ter Nacionalno turistično organizacijo. Resorni minister za turizem bi v prvi vrsti moral nemudoma zagotoviti, da bodo sredstva iz koncesijske dajatve, ki jih prejema tudi občina Komen, res dodatna sredstva, namenjena turističnemu razvoju, in ne le zamenjava vira financiranja občinskega proračuna, kar se v občinah, ki nimajo dovolj lastnih virov, sedaj dogaja. Če se to ne bo uresničilo, predstavlja ta ukrep še dodatno farso države!

Družba HIT se bo načrtno in ciljno vključevala v nastajanje turističnih programov, ki bodo gradili celovito turistično ponudbo v okolju. Zaradi progresivnih davčnih obremenitev močno zmanjšane akumulacije in tudi zaradi velikega investicijskega cikla, v katerem je naša delniška družba sedaj, se ne more v nastajanje teh okoljskih turističnih programov tudi kapitalsko vključevati, bo pa se vključevala s strokovno pomočjo. Smo namreč resno zainteresirani, da se koncesijska dajatev investira v razvoj turistične ponudbe tega okolja, kar je tudi v skladu z njenim osnovnim namenom. Nenamenska poraba teh sredstev ne bi predstavljala le neproduktivne porabe teh sredstev, temveč bi bila tudi nevarnost za izgubo tega razvojnega turističnega vira.

Mag. Dušan Luin, univ.dipl.ekon.
direktor Razvoja v delniški družbi HIT
Hoteli, igralnice, turizem, Delpinova 7/a,
5000 Nova Gorica

REPLIKA

OD KONCESIJSKIH DAJATEV SMO SI VELIKO OBETALI, TODA...

K razpravi gospoda mag. Dušana Luina bi rad nekaj pripomnil!

V Občini Komen kot širšem turističnem območju, ki sodi pod igralnico v Novi Gorici, smo si iz koncesijskih dajatev za posebne igre na srečo veliko obetali. Imeli smo že pripravljene programe, kako bi pričakovana sredstva okrog 93 milijonov tolarjev v letu 2000 namenili prav za razvoj turizma in varovanje kulturne dediščine. Žal pa je država s svojo zakonodajo ukrenila drugače. Iz posebnih iger na srečo pridobljena sredstva šteje za primerno porabo občine, zaradi česar naj bi dobili teh sredstev toliko manj, kolikor jih mora občina na osnovi zakonskih določil iz primerne porabe namenili za razvoj turizma in varovanje kulturne dediščine. To pa pomeni, da preusmeritev sredstev iz koncesijskih dajatev za posebne igre na srečo lahko ogrozi osnovno dejavnost občine. Za Občino Komen namreč pomeni 93 milijonov tolarjev 32 odstotkov vsega njenega proračuna. Pomeni pa tudi, da ne bi mogli zagotavljati osnovne dejavnosti sociale, zdravstva, vzgoje in izobraževanja.

Župani dvanajstih manjših občin smo zato opozorili vlado, da bomo morali kršiti zakon, če naj ne zapremo šol, vrtcev itn. In skupaj z vlado smo pripravili predlog usreznih sprememb Zakona o izvajanju proračuna. Njihovo bistvo je, naj bi se sredstva iz koncesijskih dajatev za posebne igre na srečo izvzela iz primerne porabe. S tem bi se občinam omogočilo, da ta sredstva dejansko uporabljajo za predvidene namene. Mi bi zanesljivo večino teh sredstev usmerili v Štanjel!

Uroš Slamič

Mi lahko le opozarjamo!

PRENOVA IN REVITALIZACIJA ŠTANJELA JE PRVORAZREDNO EKONOMSKO VPRAŠANJE

Andrej Malnič

Po vsem referatih in razpravah dobivam občutek, da so dela, ki jih opravljajo spomeniško varstvo, arhitekti itn. primerna in potrebna kljub kritikam dr. Nataša Štupar-Šumi. In mislim, da imamo v Sloveniji ljudi, ki so sposobni izvesti projekte tako, kakor se šika. Težko pa verjamem, da ves splet družboslovnih strok, v katere spadam kot etnolog tudi sam, lahko nadomesti vizijo tistih, ki bodo investirali v Štanjel.

Zame je namreč problem obnove in ponovne oživitve Štanjela prvovrstno ekonomsko vprašanje. In to na dveh ravneh. Na eni ravni bo to narekoval kapital oziroma logika profita; torej tisti, ki bo vložil, da bo nekaj dobil tudi nazaj. Na drugi ravni, ki je tudi logika profita, vendar temelji ta na čustvih. Nekdo lahko investira tudi zato, ker je Štanjel lep kraj. In vsem ljudem, ki bodo investirali v prenovalo in oživitve Štanjela - naj bo to zaradi samega profita ali zaradi njihovega naklonjenega odnosa do lepote Štanjela - lahko mi z našim znanjem zgolj pomagamo. Toprej mi ne moremo biti prvi; lahko le svetujemo in opozarjamo!

Pri vsem povedanem namreč pogrešamo take investitorje, posameznike ali skupine, ki bi bili pripravljeni vložiti določen kapital in z njim nekaj določenega narediti. Ker takih investitorjev ni, kaže, kakor da tovrstni ljudje Štanjela sploh ne poznajo.

Ne poznajo ga celo tisti, ki bi ga morali poznati! Sedmo leto sem v Štanjelu, ko vsako leto vodim ljudi po naselju. Takih vodniških dni se nabere vsako leto za kakšen

mesec. Med vodenjem ljudi srečujem tudi turistične vodnike iz različnih agencij. Ugotavljam, da ti zvečine ne vedo, kaj je Štanjel. Med redkimi izjemami je štanjski domačin Jožef Švagelj - Županov Jože.

Poleti (1999 - op. ured.) smo o Štanjelu zbirali stare fotografije od izuma fotografije do konca druge svetovne vojne. Zbrali smo jih kakšnih petsto. Namen tega zbiranja ni bila le dokumentacija. Obenem smo se hoteli še ljudem približati, jih spoznati in jih pridobiti za sodelovanje. Ko sem hodil skupaj z Duško Švagelj po štanjskih hišah, je ljudi najbolj začudilo, da se kdo zanima zanje. Vpraševali so: "Ali vas ne zanima le kamen! A naše življenje vas zanima?" so se čudili... Konec poletja smo jim potem nekega večera s projekcijo diapozitivov, narejenih iz zbranih fotografij, prikazali življenje v Štanjelu do okrog leta 1950. In zbralo se je kakšnih 120 ljudi. Njihov odziv je bil

fantastičen! V poldruhi uri so namreč videli Štanjel živ iz časov svoje mladosti; videli so svoje starše in stare starše. Tako, da je bil album zbranih fotografij v bistvu album vasi - album živega Štanjela!

To sem povedal tudi v odgovor prof. dr. Marku Pozzettu in dr. Branku Marušiču! V Štanjelu delamo, ključni problem Štanjela pa je, kako dobiti prostor, v katerem bomo predstavljali življenje Štanjelcev. Tako Fabianijs, Ferrarja in drugih velikih mož iz tega kraja, kakor tudi ostalih tukajšnjih ljudi!

Andrej Malnič, univ.dipl.en.
Goriški muzej, Grad Kromberk,
Grajska cesta 1, Nova Gorica

REPLIKA

MAJHEM POPRAVEK!

Inga Miklavčič-Brezigar

Ker delam v Rubdišču, je prav, da opozorim, kako nizov hiš niso delali naenkrat, se pravi hkrati, kakor sodi kolega Borut Koloini. V Rubdišču je dokazano, da je bilo najprej pet bratov, pet družin in pet hiš. Nekako je bilo tudi določeno, da se to ne sme večati. Vendar se je število hiš v 19. stoletju povečalo na štirideset. Koncept hiš je enoten in izhaja iz tamkajšnjega načina življenja. Gradili so hišo k hiši.

Prizadevanja Turističnega društva Štanjel za prenovo in revitalizacijo svojega kraja

SPODBUDILI ZANIMANJE FUNKCIONARJEV SVETA EVROPE

Damjan Grmek

Ker zaradi službenih obveznosti nisem mogel sodelovati v razpravi za omizjem, ki je obravnavalo vprašanja o prenovi in revitalizaciji Štanjela, predlagam svojo razpravo o prizadevanjih Turističnega društva Štanjel v pisni obliki.

Turistično društvo Štanjel je od svoje ustanovitve pobudnik prizadevanj krajanov za ustrezno strokovno in finančno pomoč države v njihovih naporih, da bi srednjeveška naselbina na griču postala prijazno prebivališče zanje in hkrati turistično privlačen kulturni in krajinski spomenik. Na osnovi njegovih pobud ter predlogov so se začeli za prenovo in revitalizacijo zanimati tudi strokovnjaki Sveta Evrope, ki skrbijo za ohranjanje kulturne in naravne dediščine.

Vsa svoja prizadevanja smo v društvu usmerili v tista dogajanja na državni in pokrajinski ravni ter na ravni nekdanje Občine Sežana, sedaj na ravni Občine Komen, ki so na kakršen koli način obetala finančna sredstva, s katerimi bi bilo mogoče podpreti prenovo starega štanjelskega naselja. Tesno sodelujemo z resornimi ministrstvi, ki imajo na skrbi Štanjel kot izjemni kulturni spomenik in ki Štanjelu priznavajo vlogo enega izmed centrov načrtovanega Kraškega regijskega parka. Dnevne stike imamo

s Pharejevo regionalno pisarno za čezmejno sodelovanje med Slovenijo in Italijo, ki sedaj deluje v Štanjelu v okvirih nove regionalne pisarne Agencije RS za regionalni razvoj. Sodelujemo tudi v strokovnih in upravnih organih, ki bedijo nad prenovo Štanjela.

Javnosti ni poznano, da je Turistično društvo Štanjel prijavilo projekt Štanjel, ki je prejel Pharejeva sredstva za sedem podprojektov v skupni vrednosti okrog 130.000 evrov, ki pa je bil samo enoleten, čeprav je sprva razpis predvideval petletni program z znatno večjimi finančnimi sredstvi. V okviru tako imenovanih Pharejevih malih projektov je društvo pridobilo finančna sredstva za izdelavo projekta, ki načrtuje postavitev rastlinske čistilne naprave pod Štanjelom, in za predstavitev vinarjev na Krasu med Devinom in Štanjelom. Društvo je sodelovalo tudi pri pridobitvi strokovnega mnenja za sanacijo vaških poti v starem delu Štanjela. Kar precej naporov in energije je bilo treba vložiti, da so bila pridobljena ustrezna soglasja za ureditev poti, za kar gre pomembna zahvala prof. dr. Petru Fistru s Fakultete za arhitekturo.

Turistično društvo Štanjel pa s svojo dejavnostjo bogati tudi kulturno ponudbo naselja širšemu kraškemu prostoru, saj organizira Štanjelske večere in druge kulturne prireditve.

Glede na nov način financiranja programov držav - kandidatov za pridružitve - iz strukturnih skladov Evropske unije - bo morala država z dejanji dokazati, da je pripravljena sprejeti svoj del finančnih bremen tudi za prenovo in revitalizacijo Štanjela, ne pa svoja bremena prenašati na lokalno skupnost. Občina Komen je pač premajhna in finančno prešibka za velika bremena prenove. Strokovne ustanove pa morajo sprejeti ustrezno odločitev: ali bo imela prednost konservacija ali revitalizacija Štanjela!

Damjan Grmek, univ.dipl.upr.org.
Predsednik Turističnega društva Štanjel,
Štanjel 115, 6222 Štanjel

Nekaj predlogov

PRI PRENAVLANJANJU NIZA HIŠ NA EN MAH BI PRIHRANILI PRI DENARJU

Borut Koloini

Med poslušanjem razprav sem zaznal dva pola. Ko govorimo o obnavljanju Štanjela, se nekateri bolj nagibajo h institucijam, jaz pa soglašam s tistimi, ki smo prepričani, da je treba Štanjel obnavljati predvsem za Štanjelce, za domačine; torej za ljudi, ki bodo v Štanjelu živeli. Zato se mi zdi predlagana tretjinska razdelitev - tretjina za domačine, tretjina za storitvene dejavnosti in tretjina za turizem - preskromna v odnosu do domačinov.

Navezujem se na gospo Ireno Keršič in na kolego Andreja Malniča oziroma na njuni razpravi o ohranjanju spominov na življenje na ulici, na javnem prostoru. Mislim, da je za takšno življenje potrebna določena kritična masa, to je zadosti veliko število ljudi. Če te kritične mase v nekem naselju ne dosežemo, če so ljudje naseljeni preveč na redko, potem takega življenja ni, in tudi spomini se začnejo izgubljati, ker preprosto ni več zadosti pogostih komunikacij med ljudmi.

Vprašanje je tudi, kako obnavljati naselja... Prof. dr. Marko Pozzetto je razmišljal o tem, da današnjega človeka ne moremo več prisiljevati, naj biva v zgodovinski hiši. To je problem, s katerim so se ljudje srečevali tudi v preteklosti; tudi pred sto leti so se mučili s problemom, kako prilagoditi tristo let staro hišo njihovemu času in takratnemu načinu bivanja v njej... Spremenili so

jo, seveda! S to ugotovitvijo in trditvijo pa križamo prepričanje oziroma željo po iskranju prave ali zgodovinske podobe hiše in naselja. Zato lahko izpeljamo logično povezovalno, da je prava podoba nekega naselja prav v spreminjanju te podobe. In ko se pripravljamo na obnavljanje nekega naselja, bi morali začeti tudi s takšnimi raziskavami. Torej poiskati zgodovinsko logiko razmišljanja prebivalcev naselja in spoznati njihove načine reševanja problemov, kajti z enakimi problemi se srečujemo danes, s kakršnimi so se srečevali takrat. Kot se moderno reče, te rešitve prevrednotimo oziroma ocenimo, jih začnemo uporabljati in jih uporabimo pri obnovi naselja.

Gospod Jožef Švagelj je primerjal Štanjel s stolpnico, z večnadstropno hišo... Na etnološki ravni se z njim strinjam, na arhitekturni ravni pa je stvar verjetno precej bolj komplicirana. Če stolpnico lahko projektiramo enoplastno, lahko te plasti nalagamo drugo na drugo. Pri obnavljanju naselja, o katerem se tukaj pogovarjamo, pa stvar ni več tako enostavna. Ena plast stolpnice je lahko tipska in potem jo lahko multipliciramo za vsa nadstropja. Pri obnavljanju nizov, kakršni so v Štanjelu in v Vipavskem Križu, pa je to mnogo bolj kompleksno. S tipskimi rešitvami ne moremo razrešiti problemov niza hiš. Za arhitekta, ki se bo s tem ukvarjal, se pojavlja vsaka stanovanjska enota kot svoj problem. Rešiti ga mora na novo. Čeprav so si hiše podobne, je vsaka hiša nekaj svojega in zato zahteva svoje rešitve.

Kljub temu, da prenove v Štanjelu ne moremo reševati tipsko, pa si domišljam, da je lažje in ceneje obnavljati ves niz naenkrat. Pri raziskovanju Vipavskega Križa sem prišel na misel in hipotezo, da so tamkajšnje nize gradili na en mah po enotnem načrtu. Na to misel po enotni in hkratni gradnji sem prišel, ker so tamkajšnji nizi veliko bolj pravilni in naravnost usmerjeni od tamkajšnjega pobočja. In tako bi morali tudi obnavljati. Seveda pa enotni načrt ne pomeni tipskega načrta, ki sem ga maloprej razložil! To je bolj v smislu celostnega načrta, ki bi zajemal rešitve problemov tako na makro ravni, se pravi infrastrukture - kanalizacije, elektrike in podobnega, kakor tudi na mikro ravni. Z obnavljanjem vsega niza na en mah bi predvsem prihranili pri denarju, ki je potreben za prenovo, hkrati pa bi tudi zagotovili logiko, konsistentno podobo naselja ali vsaj samega niza hiš!

POVZETEK

**Namesto sklepnih
ugotovitev
okrogle mize
o prenovi
in revitalizaciji
Štanjela**

NEPRENOVLJENEGA STAVBNEGA FONDA ŠTANJEL NE PRENESE, KER MU ŠKODI...

Ljubo Lah

Povzeti vse ključne misli obsežnega uvodnega dela omizja in vse, kar so razpravljalci dodali v nadaljevanju, je težka in nehvaležna naloga. Povedanih je bilo veliko tehtnih in dobrih misli, zato bom morebiti do koga krivičen. Ob tovrstnem povzemanju se ni mogoče izogniti osebnemu videnju in razumevanju problemov. Zdi pa se mi pomembno, da posredovanim opozorilom, mnenjem in izkušnjam najdemo skupni imenovalac in jih med seboj povežemo v skupna hotenja. Vsem razpravljalcem se za sposojene misli, ki ne bodo posredovane v originalni obliki in bodo vključene v drugačen kontekst, že kar na začetku opravičujem!

Pomembno se mi zdi začeti s tistimi ugotovitvami, ki nam jih je predložil domačin **Jožef Švagelj** iz starega Štanjela, čeprav ni bil kot razpravljalec prvi na vrsti. Opravičil je zelo dobro inventuro, ko je govoril zelo konkretno o dosežkih pri obnovi, oživljanju in sanaciji Štanjela v preteklem letu. Če bomo znali kakor koli prispevati, da se ugotovljeno in predstavljeno stanje v prihodnosti izboljša, da vsi narejeni načrti ne bi ostali zgolj megla na papirju, ampak da smo jih sposobni nadgraditi in uresničiti, bo naš dober namen, s katerim smo se zbrali za tem omizjem, dosežen. Vanj namreč Štanjelci resnično upajo... In res je - to je bilo za omizjem večkrat poudarjeno, ve pa se že najmanj

Referate in razprave je povzel mag. Ljubo Lah s Fakultete za arhitekturo

dvajset let - da je treba glavne razvojne načrte začeti pri infrastrukturi. Le tako bo omogočeno narediti še marsikaj drugega.

Še enkrat je vredno poudariti nekatere uvodne besede župana Občine Komen **Uroša Slamiča**, ki bodo marsikomu ostale v spominu in kaže, da se v celoti z njimi strinjamo. Mislim na njegov predlog o tretjinski ali njej podobni razdelitvi štanjelskega stavbnega fonda v prihodnosti. V njem se zavzema, naj bi najmanj eno tretjino stavbnega fonda v naselju ostalo Štanjelcem, s čemer bi se omogočilo in ponovno vzpodbudilo življenje domačinov, ki so nekdanj Štanjel tudi ustvarili. In če bomo znali ta cilj oplemeniti z vsem drugim, kar je bilo

še povedano, bo za Štanjel verjetno zelo dobro. Tretjino stavbnega fonda je mogoče nameniti zanimivim in za spomenik perspektivnim dejavnostim - tudi komercialnim, preostali del pa ljudem, ki bodo pripravljeni priti v zgornji Štanjel ustvarjati in delati - umetnikom, obrtnikom, rokodelcem, gostincem, arhitektom in drugim s primernimi programi svojih dejavnosti.

Najprej naj spomnim na tisto, kar je bilo povedano na začetku omizja - kakšne želje je imel naročnik podprojekta za programsko zasnovo Štanjela v okviru Pharo-vega programa Štanjel. O tem je govorila kolegica **Zvezdana Delak-Koželj** iz Uprave RS za kulturno dediščino namesto odsot-

ne vodje koordiniranja projektov **Blanke Bartol** iz omenjene uprave. Osnovna želja je bila priprava temeljnega dokumenta za naselje Štanjel, ki je izhodišče za nadaljnjo prenovu in revitalizacijo Štanjela.

Sledila je ocena recenzentov za izdelan dokument, ki je ob ustrezni kritičnosti, v celoti gledano, zelo ugodna. Predstavila jo je **dr. Živa Deu** s Fakultete za arhitekturo. V nadaljevanju je **prof. dr. Peter Fister** z iste visokošolske ustanove govoril o splošnih izkušnjah, ki naj pomagajo pri uveljavljanju prenove, kakršna je zamišljena za Štanjel. Opozoril in poudaril je, da načrt in izvajanje procesa prenove zagotovo presega zahtevnost običajnega zazidalnega načrta. K temu sem (**mag. Ljubo Lah** s Fakultete za arhitekturo - op. uredništva) dodal tudi lastna razmišljanja, kako in zakaj bo treba razvojno vizijo Štanjela nenehno ustvarjati in dopolnjevati.

Dr. Nataša Šumi-Štupar je poudarila, da so potrebni za prenovu vrhunskega spomenika tudi vrhunski strokovnjaki. In čisto na mestu so njena opozorila, kako je treba nenehno zagotavljati korekten strokovni odnos, saj se ob nepotrebnih naglicah prenovitvenih posegov ne bi smelo ničesar pomembnega prezreti. Opozorila je, da se marsikdaj zadeve med seboj tudi izključujejo. Če želimo na hitro oživljati in obnavljati, bo stopnja strokovnosti zagotovo nižja. K temu je mogoče še dodati: če bomo na račun pretirano počasnega strokovnega dela zavlačevali zadeve v nedogled, pa utegnemo postati zaradi tega premalo učinkoviti in bomo povzročali nepotrebne "bloкаде" in ustvarjali malodušje. Zato je treba izbirati kompromisne rešitve in si prizadevati za čim večjo učinkovitost.

Tatjana Renner, ki vodi prizadevanja okrog Pharejevega pilotnega projekta Kras, je predstavila organizacijsko strukturo projekta in še posebej delovanje sekretariata, osrednjega telesa, ki naj bi koordiniralo in spodbujalo vsa konkretna prizadevanja za uveljavljanje in uresničitev zastavljenega projekta.

V razpravi je **prof. Janez Koželj** s Fakultete za arhitekturo ob sintezni predstavljenih kartah izjemno dobro in nazorno razložil, kaj je s programsko zasnovo Štanjela dosegla izvajalska skupina. Zavzel se je za to, naj bo dokument uporabljen na čim bolj operativni način. Opozoril je, kako je treba zamotane probleme reševati na preprost način. Težiti bo treba, da se zamotanost, kakršno predstavljajo sam Štanjel in vsi prepleteni odnosi v povezavi s korektno obnovo, poenostavljajo do svojega bivanja in na tak način tudi razrešujejo. Vsako iniciativno bodisi za konkreten poseg bodisi za uva-

janje nove dejavnosti, programa v povezavi s Štanjelom, je mogoče z ustvarjenim dokumentom presoditi ter oceniti njegovo ustreznost in primernost! Opozoril je tudi na ključni problem sovisnosti: iz štanjske naselbine na griču že dolgo časa odteka "življenjski sok" v novo naselje pod gričem, zato je treba ta problem reševati istočasno in vzajemno. To izdelana programska zasnova predvideva in omogoča. Reševanje starega dela Štanjela kot spomenika je treba povezovati z reševanjem problemov njegovega bližnjega zaledja. Za vse tisto, kar je vezano na gospodarsko oživljanje, promocijo pa je treba iskati rešitve v povezavi s celotnim Krasom in s tisto pričakovano pomočjo, ki naj bi prihajala organizirano, tako z lokalne ravni, kakor tudi z državne. To pa naj bi tudi pomenilo, da se v prihodnje ne smemo pretirano spuščati v birokratske zaplete.

V nadaljevanju je **mag. Danijel Rojšek** iz Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Gorica govoril, kako se da Štanjel povezovati tudi z idejo o "parkih za življenje". In če se ob tem upošteva prizadevanja za nastajanje Kraškega regijskega parka, bo Štanjel zagotovo eden med njegovimi zelo pomembnimi jedri.

Mag. Slavica Plahuta iz Goriškega muzeja je predstavila nekatere možnosti za zelo prodorno in uresničljivo idejo o Štanjelu kot mestu muzeju, za katero se v zadnjem času zavzemamo v vse širših in različnih strokovnih krogih. Mišljeno ni nekakšno klasično pojmovanje muzeja, ampak je mišljen Štanjel kot živi muzej, za kakršnega se je zavzela tudi **Irena Keršič** iz Slovenskega etnografskega muzeja, ki je zamisel primerjala s takimi imenovanimi "muzeji tretjega vala", ki se v razvitem svetu vse bolj uveljavljajo.

Tovrstne ideje so mi zelo blizu, tudi sam sem jih v javnosti že predstavljal in se mi zdijo najbolj obetavne za prihodnost starega Štanjela. Zdi se mi, da bo pri njihovi uresnitvi morala z močno podporo stati ob strani lokalna skupnost in druge državne institucije. Gre za Štanjel kot mesto-muzej, ki naj bi zelo močno gradil na medsebojni komunikaciji ljudi v takem "muzeju" in na tem, da moramo znati vso kulturno in materialno dediščino, ki obstaja ne le v Štanjelu marveč v njegovem širšem zaledju, predstaviti, če ne rečem prodajati - zelo organizirano, originalno promocijsko ter tudi po "tržnih" pravilih - seveda pa ne na škodo dediščine!

Prof. dr. Marko Pozzetto iz Trsta je izpostavil kot ključno, da je vso prenovu in revitalizacijo Štanjela treba začeti reševati zelo oprijemljivo in konkretno, kar pomeni, da vse izhaja iz uresnitve načrtov, izde-

lanih do detajlov, nadrobnosti. Z drugimi besedami: skrbeti je treba, da se uresničujejo kratkoročni načrti, ne pa samo, da se postopno dograjuje le nekakšno dolgoročno in nikdar uresničljivo razvojno vizijo. Uresničevanje kratkoročnih načrtov je nekakšna vsakodnevna hrana, ki jo Štanjel mora dobivati, če želimo ohraniti med njegovimi prebivalci ustrezno raven pričakovanj, dobre volje in medsebojnega zaupanja, da smo sposobni nekaj narediti tudi skupaj in ne zgolj vsak zase in posamezno. In v to je mogoče šteti marsikaj - lahko je to za začetek prenovljen bazen v Ferrarijevem vrtu, lahko je to obnoven kvadratasti stolp, ali pa bo to nova uvedena dejavnost v povezavi s celotnim Ferrarijevim vrtom, itn. - kajti v mozaik načrtov za prepotrebno prenovu Štanjela je vseskozi treba vgrajevati kamenčke, ki postopoma ustvarjajo sliko zelene podobe Štanjela v prihodnosti.

Podobne, v zagovor takšnemu pristopu, so tudi misli **prof. dr. Franceta Rih-tarja** s Fakultete za arhitekturo, ki se zavzema za induktivno in fleksibilno reševanje problemov. Poudarja, da ni zadosti samo ustvarjati splošno sliko o možnostih razvoja Štanjela, ampak je treba načrtovano v Štanjelu uresničevati po kapljicah, kar je z nekaj primeri uspešnih prenovitvenih posegov v zadnjem času v Parku Škocjanske jame zelo podkrepil tudi **Črtomir Pečar** iz javnega zavoda Park Škocjanske jame.

V prenovi bodočega Štanjela je zagotovo pomemben tudi gospodarski vidik, o katerem sta govorila **dr. Branka Berce-Bratko** in **mag. Dušan Luin**. Opozorila sta, vsak na svoj način, da je treba vsa prizadevanja za prenovu in ožvitev Štanjela preverjati tudi po družboslovnih in socioloških vidikih v luči njihove ekonomske in tržne uresničljivosti, če naj bi vsakdo za svoj vložek v prenovu tudi dobil pričakovano.

V nadaljevanju so nas razpravljalci, med njimi arheolog **Davorin Vuga** in zgodovinar **dr. Branko Marušič**, večkrat opozorili, kaj vse skriva Štanjel v sebi še neodkrita - od rimskih časov naprej. Če bomo hoteli prenovu in konzervatorske posege opravljati strokovno korektno, bo treba spoštovati tudi priporočila, ki prihajajo iz specialističnih znanstvenih vej in omogočiti, da bodo vse potrebne raziskave predhodno načrtovane in opravljene v dobro Štanjela; v takih delovnih fazah in v takšnem tempu, da ne bodo pomenile pretiranih ovir v splošnih prenovitvenih prizadevanjih. Pomeni, da morajo imeti nek svoj logičen tok.

Arheolinija **dr. Ljudmila Gec-Plesničar** iz Mestnega muzeja Ljubljana je poudarila pomembno misel, po kateri spomenik ne more živeti sam in da je treba us-

tvarjati pogoje, da spomenik zaživi. Na to je opozoril tudi **prof. dr. France Rihtar**, saj je to pogoj za ustrezno uveljavitev materialne dediščine v Štanjelu in tudi pogoj za preživetje ljudi v starem delu štanjelskega naselja.

Če vse replike izpustim, da ne bi bil predolg, saj so predstavljene v tematski izdaji revije Kras, se osredotočam še na misli, ki so bolj splošnega in na nek način konsenznega značaja. Mislim na to, da bo treba pri obnovi stavbnega fonda uveljaviti vidike, ki bodo omogočali drugačen način ureničevanja prenove. Če je predavnimi časi v Štanjelu osem hiš služilo osmim družinam, kakor je dejal **prof. dr. Marko Pozzetto**, v prihodnje zagotovo ne gre pričakovati, da se bo teh osem hiš ponovno usposobilo spet za osem uporabnikov, ampak bo treba naše poglede nekako transformirati in jih postaviti na drugo raven. Stavbni fond v Štanjelu omogoča drugačno povezovanje vsebin in funkcioniranja objektov v prihodnosti in to možnost bo vsekakor treba izkoristiti. Veliko truda bo treba vložiti tudi v uposabljanje ljudi, kar je bilo tudi večkrat omenjeno, saj so v "srednjeveškem" štanjelskem naselju zagotovo posebni bivalni pogoji. Tisti, ki se za to odloča oziroma, ki je že naveden v tej naselbini živeti, pač sprejema takšne bivalne okoliščine v zakup. Ta zakup pomeni s bivanjem v takšni izjemni naselbi-

ni imeti neke prednosti in hkrati tudi določene pomanjkljivosti. Kdor namreč sprejme življenje, delo v Štanjelu, naj ne pričakuje bivanja in pogojev kot v vili v Rožni dolini! To je treba poudariti zelo jasno in odločno! S tem, ko nekdo sprejme takšno prilagojeno življenje, pa se mu ne sme odtegovati pravic do osnovnih stvari, kot so vodovod, kanalizacija in druga potrebna infrastruktura.

Dragocene so tudi izkušnje, ki smo jih zvedeli o obnovi gradu Rubije pri Sovodnju, o čemer je govoril **Venčeslav Černič**, ki grad prenavlja. Njegove izkušnje s spomeniškovarstveno ustanovo in z oblastmi so zagotovo zelo uporabne in poučne.

Pomembno bo tudi medsebojno sodelovanje centrov, ki lahko pomenijo promocijo in Krasa, kar je ponovno poudaril **Črtomir Pečar**. Zavzel se je za povezavo Štanjela, Lipice in Regijskega parka Škocjanske jame v okvirih bodočega Kraškega regijskega parka.

Jasno je bilo še izpostavljeno opozorilo, da je Štanjel tudi prvovrstno ekonomsko vprašanje. To je poudaril **Andrej Malnič**, kustos v Goriškem muzeju. Marsikaj bo odvisno od tega, kako se bo uveljavila logika profita z vidika samih lastnikov. Prepričan sem, da se v Štanjelu ne bo moglo zgoditi nič brez soglasja tistih, ki imajo v Štanjelu lastnino. Ker postajamo vse bolj pravna država, ker je privatna lastnina vse

bolj zaščitena in ker je Štanjel v največji meri v privatni lasti, brez ustreznega soglasja lastnikov in uskladitve interesov, prenove in oživitve Štanjela ni mogoče pričakovati.

Moje strokovno mnenje pri tem pa je naslednje: če želimo zagotoviti aktiven odnos lastnikov do svoje lastnine v Štanjelu, bo treba to spodbujati, v nasprotnem primeru pa ustrezno obremeniti! Najbrž se bo neaktiven odnos do lastnine v Štanjelu obremenilo že na lokalni ravni, saj kaže, da država za kaj takega ni zainteresirana; če lastnik (ali več njih) ne bo hotel sodelovati v obnovi, bo preprosto moral biti po ekonomskih kriterijih z dajatvami prisiljen, da se bo te svoje lastnine "znebil", jo prodal. Obremenitve za neustrezno izkoriščenost ali neustrezno stanje (opuščenost) objekta naj bi z leti naraščale eksponentno! To bo slej ko prej privedlo do spremembe lastnine in posledično tudi do ustreznih rešitev! Neprenovljenega stavbnega fonda namreč Štanjel ne prenese, ker mu škodi!

Taki ukrepi izvenijo morda za marsikaterega lastnika neprijetno, kot prisila, so pa učinkoviti, potrebni in gledano iz javnega interesa povsem upravičeni. To je zelo pomemben moment, ki se ga bo treba vsekakor lotiti in ki bo spodbudil aktiven, ustvarjalen odnos lastnikov do svoje lastnine. In to je po moje ključni problem v starem Štanjelu.

Zanimiva so tudi razmišljanja **Boruta Koloinija** iz Goriškega muzeja, ki sodi, da ima Štanjel priložnost, da se loti prenove na zelo organiziran način, prenove celotnih nizov objektov, kar je investicijsko ugodno in zagotavlja tudi pomembne prihranke.

Za konec poudarjam pogosto izrečeno misel, da so za uspešno prenovo in revitalizacijo Štanjela nujna skupna hotenja in skupna volja pa tudi ustrezno medsebojno zaupanje. Dobronamerni predlogi, posredovana osebna mnenja, strokovna videnja reševanja problemov morajo dobiti pravo mesto v skupnih prizadevanjih. Ščasoma se jih moramo naučiti upoštevati in jih organizirano usmerjati in izpeljavati na nekakšno rdečo nit. Ta rdeča nit pa je prenova Štanjela, zaradi katere smo se v dobrobit Štanjelcev in Štanjela zbrali za tem omizjem!

**Kaj smo v Štanjelu
delali študentje
Fakultete
za arhitekturo
in čemu to služi?**

PRISPEVEK ZA OHRANITEV IN RAZVOJ ŠTANJELOVE STAVBNE DEDIŠČINE

**Katja Cimperman
Anton Marn**

V 37. številki *Krasa* smo obljubili, da bomo natančneje predstavili terensko delo študentov Fakultete za arhitekturo v Ljubljani, ki so ga opravili oktobra 1998. leta v Štanjelu. Do enoteenskega terenskega dela je privedlo sodelovanje med krajanji Štanjela, Regionalnim centrom za okolje za srednjo in vzhodno Evropo, Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Gorica iz Nove Gorice in Fakulteto za arhitekturo v Ljubljani... Predstavljamo ga v tej, tematski izdaji o okrogli mizi revije *Kras* ter Občine Komen o prenovi in revitalizaciji Štanjela, saj je terensko delo študentov sodilo v okvir Pharejevega projekta *Štanjel za nastanek Programske zasnove Štanjela*.

Pri predmetu "Prenova arhitekture in konzervatorstvo" prof. dr. Peter Fister že vrsto let študente poučuje o pomenu kakovostne arhitekturne dokumentacije za načrtovanje in vodenje vseh procesov prenove arhitekture pa tudi prostorskega razvoja naselja. Pri tem ni bistvene razlike, ali se ukvarjamo s samostojno stavbo, z delom naselja ali z naseljem kot celoto. Osnova vsakega dobro zastavljenega dela so kakovostne in redno vzdrževane podloge, kot so razne topografske karte ali arhitekturni posnetki stavb.

Vsak študent Fakultete za arhitekturo mora v okviru vaj pri predmetu Prenova arhitekture in konzervatorstvo opraviti terenske meritve stavbe, izrisati posnetek in pripraviti topografski karton za arhitekturo. K načrtovanju prenove lahko pristopi šele potem, ko je uspel korektno dokumentirati izbrano stavbo. Primoran se je ukvarjati z dejanskim primerom v realnem prostoru in času, torej mora delati v korist konkretnega uporabnika.

Sestanek študentov Fakultete za arhitekturo pred pričetkom dela. Fotografija: A. Marn

Terenske meritve običajno opravljajo skupine s tremi študenti, ki si sami izberejo stavbo, ki jo želijo izmeriti. Leta 1998 pa smo sicer dobre odnose z Zavodom za varstvo naravne in kulturne dediščine v Novi Gorici uspeli nadgraditi z uspešno delovno akcijo večje skupine študentov. Ta je pod vodstvom asistenta na Fakulteti za arhitekturo mag. Ljuba Laha potekala v Štanjelu. Poleg demonstratorjev Katje Cimperman in Antona Marna je bilo v delo vključenih šestnajst študentov, ki so bili razdeljeni v manjše skupine po tri ali štiri.

Prva skupina: **Polona Ruparčič, Primož Roškar in Borut Šoba** so obdelali stavbo vhodnega stolpa (h.A*) ter Štanjel 15 (h.15 in h.M1).

Druga skupina: **Peter Borko, Gregor Homšak in Marko Rozman** so obdelali stavbe Štanjel 3 (h.C), Štanjel 6 (h.6) ter Štanjel 26 (h.26).

Tretja skupina: **Neda Beseničar, Petra Medvešek, Tanja Radej in Christian Volpi** so obdelali stavbe Štanjel 4 (h.4), Štanjel 12a (h.Ž) ter stavbo ob vzhodnem stolpu (h.A1).

Četrta skupina: **Anita Pučko, Sabina Šemrl in Andreja Troha** so obdelale stavbe Štanjel 23 (h.23) ter Štanjel 27 (h.27 in h.Z1).

Peta skupina: **Katarina Kern, Maja Matešič in Nika Prešern** so obdelale stavbo Fabinijevih hlevov (h.V) ter ruševine v zgornjem nizu (h.U2, h.V2 in h.Z2).

Tako organizirano delo se je, na podlagi dolgoletnih izkušenj, izkazalo za najučinkovitejše. V petih dneh so študenti uspeli izmeriti šestnajst stavb v starem naselbinskem jedru Štanjela, kar je, glede na dejstvo, da se je večina prvič srečala s takšnim delom, dober rezultat. K tem izmeram lahko prištejemo še izmere stavbe Štanjel št.16, ki

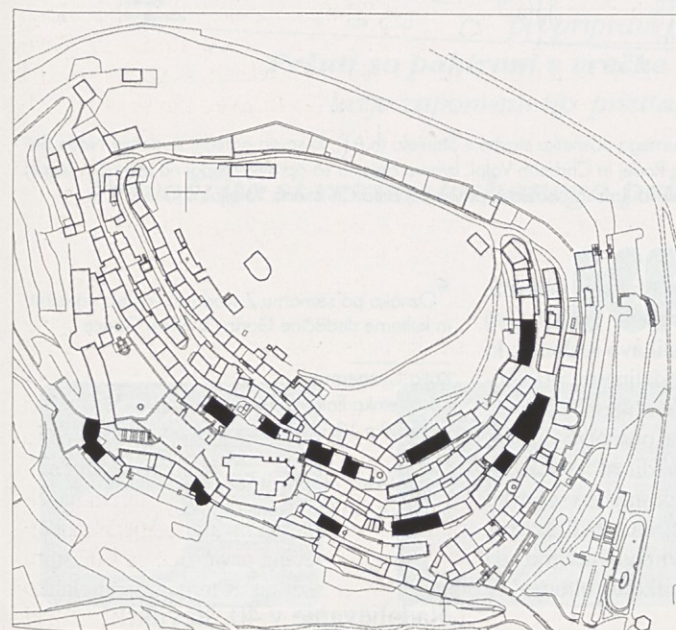
sta jih poleti 1998 samostojno opravila študenta **Kristina Pahor** in **Samo Valenčak** (Slika 2).

O pomenu arhitekturnega dokumentiranja

Že od nekdaj si ustreznega razvoja ni bilo mogoče predstavljati brez skrbnega načrtovanja. Danes, ko je ves svet postal izredno kompleksen in dinamičen, pa sploh ne gre več razmišljati, da se bodo dogodki razpletali nam v prid kar sami od sebe, da bomo razmere lahko obvladovali "na pamet" in "jo bomo odnesli" brez posebnega znanja o načrtovanju. Kot je načrtovanje nujno v vsakdanjem življenju in na primer v gospodarstvu, je načrtovanje pomembno tudi in predvsem pri posegih v prostor, saj je prav to okvir, v katerem se odvija vse naše življenje. Lahko si predstavljamo, kam bi nas privedlo potovanje v določen kraj, brez

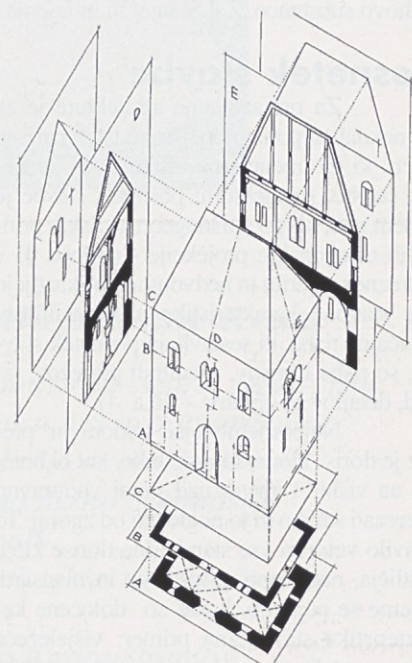
v naprej začrtane poti! Znajdemo se lahko na povsem zgrešenem mestu in četudi nas takrat trmoglavost mine in le pogledamo na zemljevid, bomo najverjetneje porabili ogromno dodatnega časa in goriva, da bomo prišli na zeleni cilj. V najslabšem primeru nam bo zmanjkalo goriva ali pa bomo v naglici in želji, da čim prej pridemo na cilj, vozili po tako slabih cestah, da si bomo poškodovali vozilo. Rezultat brez načrtovanja je lahko torej precej klavrn, daleč od zaželenega cilja, posledice pa moramo odpravljati še dolgo časa.

V prostorskem načrtovanju so osnova vsakega dobro zastavljenega dela kakovostne in redno vzdrževane podloge v obliki temeljnih topografskih kart (TTN v merilu 1:5000 ali 1:10.000), preglednih katastrskih načrtov (PKN v merilu 1:2880 ali 1:5000), arhitekturnih posnetkov oziroma topografskih kartonov za arhitekturo. Izdelovanje TTN in PKN ni naloga arhitektov, pač pa je naloga geodetov in geografov,

Slika 2:
V petih dneh
je šestnajst študentov
uspelo izmeriti šestnajst
stavb v starem jedru
Štanjela. S podobnimi
akcijami bi Štanjel lahko
v zelo kratkem času dobil
arhitekturne posnetke
stavb za celotno naselje.

Slika 3:
Izometrični prikaz ortogonalnih projekcij. A, B in C
si tlorisi v različnih ravninah, D je prečni prerez,
E je vzdolžni prerez in za njimi pogledi (fasade).

medtem ko arhitekti izdelujemo arhitekturne posnetke ter topografske kartone. S takšnimi osnovami bomo zmogli kvalitetno načrtovati in usmerjati procese prostorskega načrtovanja. Med njimi je posebno občutljivo načrtovanje ter uresničevanje prenove in revitalizacije starih naselbinskih jeder.

Za razliko od novogradenj, ko moramo s popolno gradbeno dokumentacijo zadostiti prostorskim predpisom, sicer gradimo "črne gradnje", starejša stavbna dediščina pogosto nima nikakršne dokumentacije. Z izdelavo arhitekturnega posnetka dobimo tudi taka stavba ustrezno dokumentacijo. Primerjamo jo lahko z načrtom izvedenih del, ki bi ga morala imeti vsaka novozgrajena stavba, a v današnji praksi so javne stavbe, ki ga imajo, redke kot oaze v Sahari, če pa bi se vmes našla kakšna individualna stavba, bi to že mejilo na senzacijo.

Povod za dokumentiranje arhitekture najdemo tudi v dejstvu, da arhitekturo,

za razliko od drugih umetnostnih zvrsti, ogroža stalno spreminjanje in uničevanje. Zbiranje podatkov je tako edini način, s katerim lahko vsaj del stavbarstva rešimo za poznejše rodove, saj so celo najpomembnejši stavbni spomeniki izpostavljeni neprestanim in pogosto nestrokovnim posegom v njihovo substanco. Žal Štanjel tu ni izjema

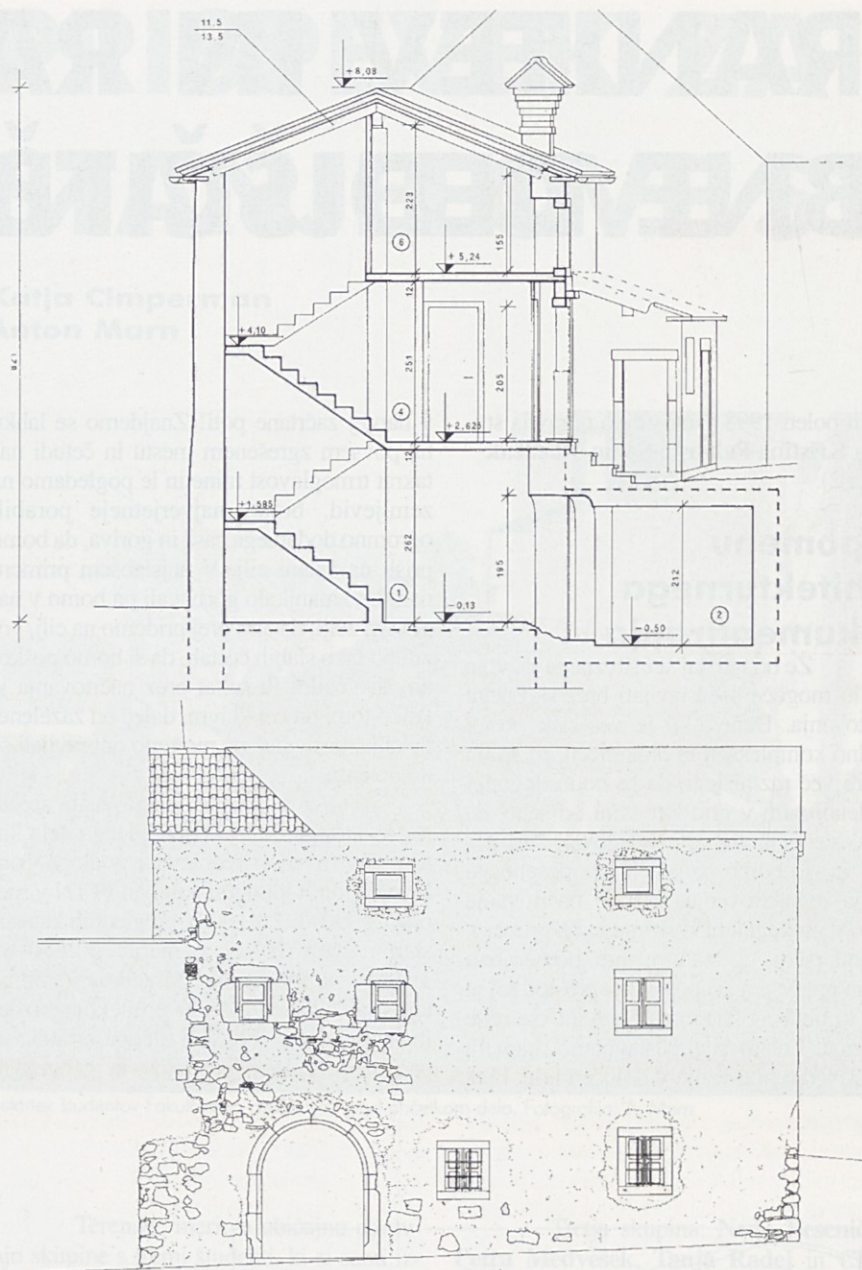
Posnetek stavbe

Za prikazovanje arhitekture je že od nekdaj najpomembnejše sredstvo narisani načrt, ki ga imenujemo arhitekturni posnetek stavbe. Arhitekturni posnetek stavbe je sistem risb, ki (po opisnogeometrijskih principih ortogonalne projekcije - podoba 3) v ustreznem merilu in nedvoumno prikazujejo vse stavbne karakteristike ali značilnosti. Običajne risbe, ki sestavljajo posnetek stavbe, so risbe tlorisov, značilnih prereзов, fasad, detajlov in opreme - slika 4).

Najpomembnejši vodoravni pre-rez je tloris. Tloris dobimo tako, kot bi hoteli na višini 1 metra nad tlemi vodoravno prerezati stavbo in jo pogledati od zgoraj. To pravilo velja za vse standardne tlorise kleti, pritličja, nadstropij, podstrešja in mansard. Izjeme se pojavijo, kadar so določene karakteristike stavbe (na primer: višjeležeča okna, portali, stopnišča, niše, razni arhitekturni detajli idr.) višje ali nižje od prerezne ravnine. V takem primeru prerezno ravnino postavljamo višje oziroma nižje, dokler v tlorisu ne zajamemo vsega. Izjema velja tudi za tloris ostrešja. Tega dobimo tako, kot bi odkrili streho in jo pogledali od zgoraj. Je pa še eno pomembno pravilo. Tloris mora vsebovati tudi vse pomembne linije, ki tečejo nad prerezno ravnino, torej linije vseh obokov, kupol, nosilcev idr.

Ker nam vse naštetu, navkljub številu in kakovosti informacij, daje zgolj dvo-dimenzionalno podobo prostora, potrebujemo dodatne poglede na stavbo. Te dobimo z navpičnimi prerezi po oseh stavbe in jih imenujemo karakteristični ali značilni prerezi. Po potrebi dodajamo prereze tudi zunaj osi, vse dokler stavbe povsem ne opišemo.

Posnetek stavbe, torej izmera in njen prikaz skladno z načrti, se uporablja za čim popolnejši oris stavbe v njenem zatečenem stanju, s tem pa je omogočeno tudi samo raziskovanje stavbe. Svojo vrednost ima le, če poteka čim natančneje in če zajema vse nepravilnosti in deformacije, nastale

Slika 4:
Nekaj značilnih risb iz arhitekturnega posnetka stavbe v Štanjelu (h.A1), ki so ga naredili študentje Neda Beničar, Petra Medvešek, Tanja Radej in Christian Volpi. Izmere objekta so opravili skupaj na terenskih vajah, medtem ko je kabinetna obdelava (izris in obdelava posnetka) delo Christiana Volpija.

v zgodovinskem procesu staranja objekta. Čim natančnejši je posnetek, toliko bolj predstavlja zanesljivo odslikavo realnosti, ki lahko rabi kot podlaga nadaljnemu raziskovanju. Površna, čeprav lepo narisana skica, ki se pogosto ponuja kot posnetek stavbe, ima le zelo omejeno vrednost. Velja, da mora arhitekturni posnetek stavbe vsebovati vse nujno potrebne risbe, da lahko stavbo, tudi če se poruši, obnovimo. Pravimo, da stavbo lahko ponovno rekonstruiramo "v naravi".

* Oznaka po seznamu Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Gorica iz Nove Gorice

Katja Cimperman,
absolventka Fakultete za arhitekturo
Tovarniška 12/i, 1370 Logatec

Anton Marn, absolvent Fakultete za arhitekturo
Kalce 16, 1371 Gorenji Logatec

Nadaljevanje v 40. številki!

Kuhan Pršut...

Spoštovani potrošniki!

Predstavljamo vam družino izvrstnih kuhanih pršutov Kras.

Kuhanemu pršutu Kras, ki je na trgu že poznan, smo dodali še kuhan pršut - extra, pečen pršut ter kuhano pleče. Izdelki se med seboj razlikujejo po obliki in okusu. Vsi so pripravljene iz skrbno izbranih svinjskih stegen z dodatki začimb, ki jim poudarijo in oblikujejo okus.

Končni izdelki so **sočni, sladki, mehke teksture, z izredno nizko vsebnostjo maščobe ter bogati z vitamini in minerali.**

To so lastnosti, ki odlikujejo naše kuhane pršute in zaradi katerih lahko trdimo, da so to **zdravi izdelki.**

Priporočamo jih v prebrani otrok in ljudi, ki imajo zaradi zdravstvenih težav omejeno uživanje mesnih izdelkov.

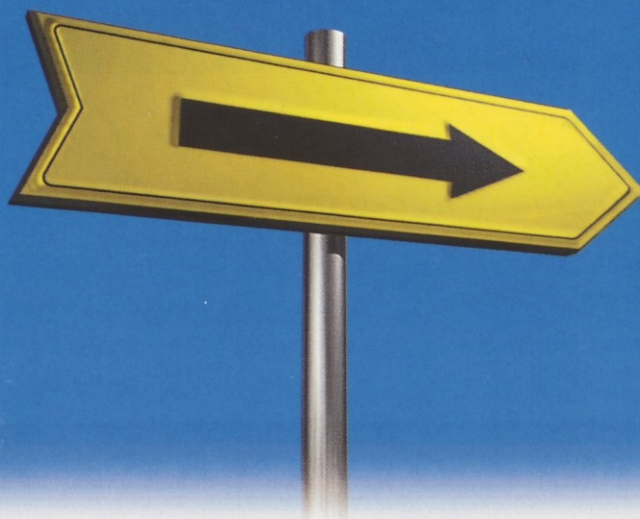
Kuhan pršut lahko postrežemo kot samostojno jed za zajtrk ali malico, kot predjed za kosilo ali ga uporabimo kot dodatek pri pripravi raznih mesnih jedi.

Pršuti so pakirani v vrečke različnih barv. Na ta način si boste lažje zapomnili tip pršuta, ki vam je po okusu najbolj všeč.

Privoščite si rezino kuhanega pršuta. Prepričani smo, da vam ne bo žal.

KRAS

PRAVA SMER!

Ob vsakem vzletu in pristanku.

Duty&Tax
FreeShop

Svet v malem

A photograph of four rowers in a boat on a calm lake, with mountains in the background. The rowers are in a synchronized stroke, and the water is slightly splashed around their oars.

Dobra igra dobrih gospodarjev

S profesionalnim delom smo dosegli dobre poslovne rezultate, pridobili zaupanje evropskih sosedov ter obogatili tako Goriško kot državo. Prepričani smo, da mora imeti uspeh dobrih gospodarjev tudi človeški obraz, zato podpiramo tudi nekomercialna prizadevanja za lepše in duhovno bogatejše življenje. Verjamemo v uspeh slovenskega poslovnega optimizma, zaupamo ljudem, s katerimi sodelujemo, spoštujemo gosta – sodobnega človeka, obremenjenega z intenzivnim delom.

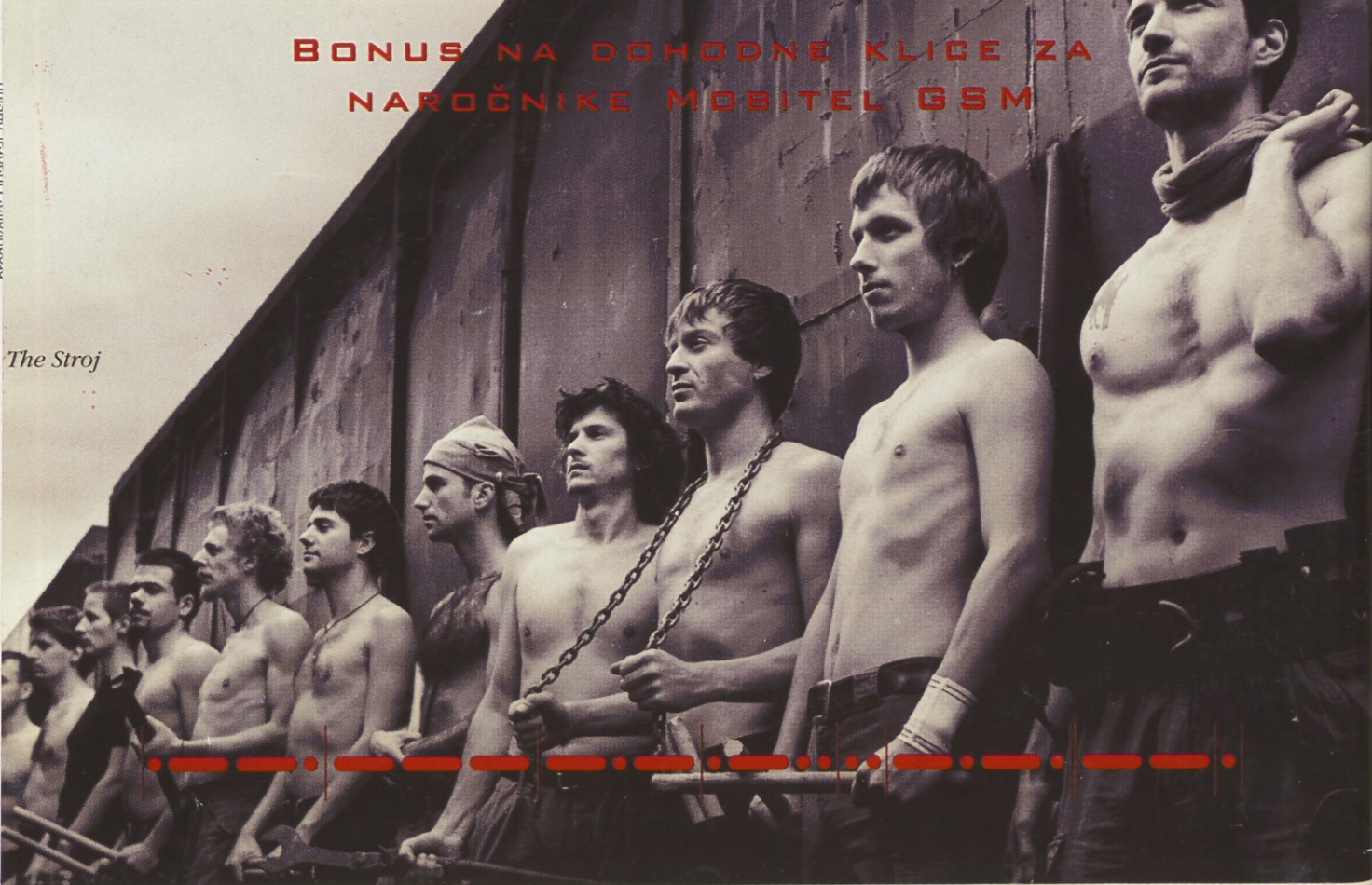
V igri je več kot igra.

Hoteli Igralnice Turizem

BONUS NA DOHODNE KLICE ZA
NAROČNIKE MOBITEL GSM

The Stroj

Poklič me!

Dohodni klici so vsi tisti klici, ki jih naročniki prevzamete v omrežju Mobitel GSM (ne štejejo preusmeritve, podatkovne zveze in SMS sporočila).

Bonus na dohodne klice pa je ugodnost za vse tiste, ki v obdobju enega meseca z dohodnimi klici opravite pogovore v določeni minutaži.

ZAČNEMO MAJA, JUNIJA BODO ZNANI PRVI REZULTATI.

Dohodni pogovori v minutah v obdobju 1 meseca	Bonus v SIT
60 - 120	210
120 - 180	420
180 - 300	735
300 - 500	1.400
nad 500	1.575

Bonus se obračunava neodvisno od popusta na odhodne pogovore in ne more biti višji od računa zanje.
Bonus na dohodne klice ne vpliva na višino mesečne naročnine.

WWW.MOBITEL.SI

mobitel

SLOVENSKI OPERATER NMT & GSM

svoboden kot ptica